

**Міністерство
молоді та спорту
України**

**РЕЗУЛЬТАТИ
ЕКСПЕРТНО-АНАЛІТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ЩОДО ФОРМУВАННЯ СТАНДАРТІВ
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ТА ВИЗНАЧЕННЯ ІНДИКАТОРІВ ЕФЕКТИВНОСТІ
ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДІВ
ЩОДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Київ 2017

Публікація містить результати експертно-аналітичного дослідження щодо формування стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності проведення заходів щодо національно-патріотичного виховання, проведеного у 2017 році

Дослідження проведено колективом Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка (далі – УІСД) на замовлення Міністерства молоді та спорту в листопаді-грудні 2017 року. При підготовці Аналітичного звіту значний внесок зроблено колективом Інституту проблем виховання НАПУ.

Склад дослідницької групи:

Представники Міністерства: *Микола Ляхович* (начальник відділу національно-патріотичного виховання); *Ольга Коновалюк* (головний спеціаліст відділу національно-патріотичного виховання).

Головні дослідники від УІСД: *Ольга Балакірєва*, канд. соціол. наук, голова правління; *Тетяна Бондар*, канд. соціол. наук, директор; *Світлана Шевченко*, канд. соціол. наук, фахівець з управління проектами.

Обґрунтування та побудова вибіркового сукупностей дослідження: *Дмитро Дмитрук*, канд. соціол. наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Координація збору первинної інформації: *Лілія Матвиєвська* (фахівець з управління проектами сектору вибіркового опитувань, УІСД)

Координація опрацювання первинної інформації: *Юлія Арабська* (завідувач сектору опрацювання первинної інформації ГО Центр «Соціальний моніторинг»)

Підготовка масиву даних дослідження: *Лідія Романовська* (програміст УІСД).

Співробітники Інституту проблем виховання НАПУ: *Жанна Петрочко*, докт. педаг. наук, заступник директора з науково-експериментальної роботи; *Тетяна Окушко*, канд. педаг. наук, завідувач лабораторії громадянського та морального виховання; *Валентина Кириченко*, канд. педаг. наук, завідувач лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя; *Олександр Остапенко*, канд. педаг. наук, завідувач лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя.

Інші спеціалісти, залучені до написання аналітичного звіту: *Роман Левін*, канд. педаг. наук, старший науковий співробітник, с.н.с. відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», *Оксана Олійник*, канд. соціол. наук, доцент, доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень КНУ ім. Т.Г.Шевченка; *Надія Пивоварова*, канд. соціол. наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного Авіаційного університету.

Дослідники-асистенти: *Оксана Губко*, *Марія Мошура*, *Олександр Феденко* (УІСД).

ЗМІСТ

	Стор.
Подяки	2
Зміст	3
Методологічні характеристики опитування	4
Стислий виклад результатів	5
Розділ I. Громадянська ідентичність	5
Розділ II. Національні цінності	35
2.1. Самобутність	36
2.2. Соборність	42
2.3. Воля	46
2.4. Гідність	55
Розділ III – Громадські організації національно-патріотичного спрямування	59
Розділ IV – Рекомендації експертів національно-патріотичного виховання	67
Висновки	68

Методологічні характеристики масового опитування
опитування проводилося з 20 листопада по 7 грудня 2017 року
в 24-х областях України та м. Києві

Метод отримання інформації:

індивідуальне інтерв'ю "віч-на-віч" за місцем проживання респондента

У Всеукраїнському опитуванні було опитано **1212** респондентів.

Поділ на регіони у Всеукраїнському опитуванні.

1. **"Захід"** включає Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську, Тернопільську, Чернівецьку області.
2. **"Центр"** включає Вінницьку, Кіровоградську, Полтавську, Хмельницьку, Черкаську області.
3. **"Північ"** включає Житомирську, Київську, Сумську, Чернігівську області.
4. **"Схід"** включає Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську області.
5. **"Донбас"** включає Донецьку та Луганську області.
6. **"Південь"** включає Миколаївську, Одеську, Херсонську області.

Стандартні відхилення при достовірних 95% і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,73 – 2,89 % .

Опитування населення прикордонних територій проводилося з 20 листопада по 7 грудня 2017 року за тією ж анкетною, у 18-ти областях України, які є прикордонними регіонами. Всього опитано **1801** респондент за вибіркою прикордонних територій. Метод отримання інформації – індивідуальне інтерв'ю "віч-на-віч".

Стандартні відхилення при достовірних 95 відсотках і співвідношенні змінних від 0,1 : 0,9 до 0,5 : 0,5 становлять 1,41 – 2,36 %.

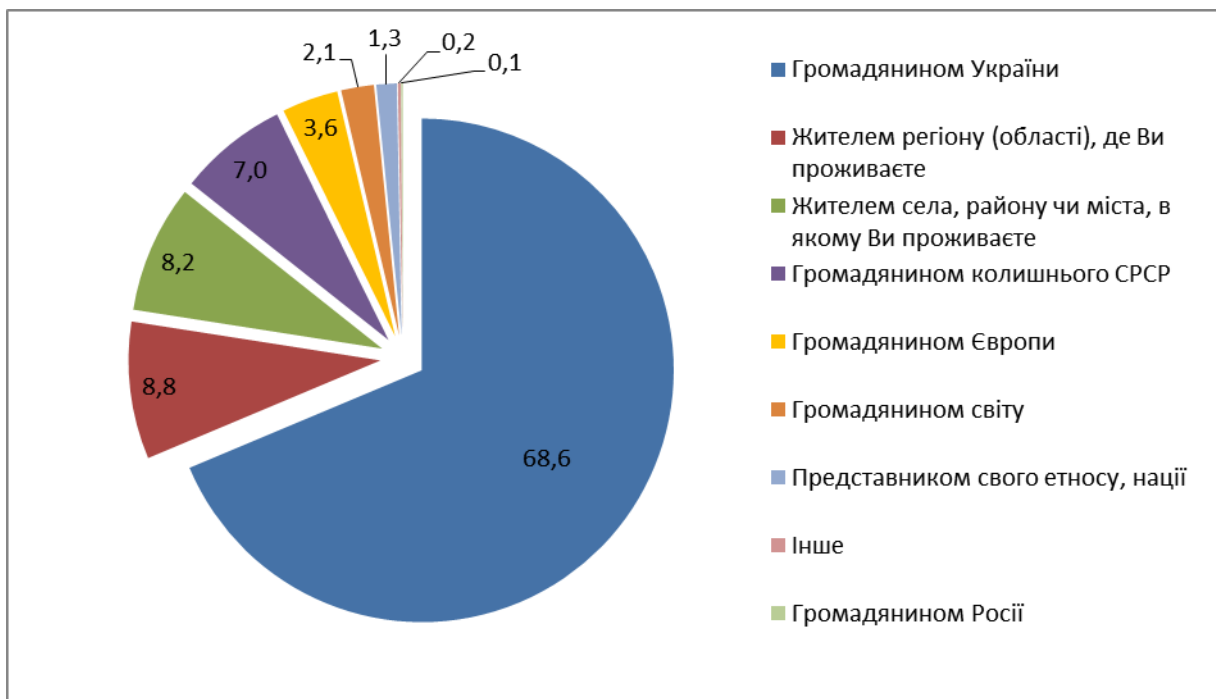
Масове опитування проводилось під назвою **"Українська громадянська ідентичність"**.

СТИСЛИЙ ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

РОЗДІЛ І. ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ.

За результати дослідження, **68,6%** мешканців прикордонних регіонів **вважають себе громадянами України**, тобто перш за все усвідомлюють свою приналежність до України, як політико-географічного утворення. Цей вибір однаковою мірою притаманний респондентам чоловічої та жіночої статей, а от у розрізі вікових груп спостерігається істотне переважання тих, хто вважає себе громадянином України, серед молодших вікових груп (загалом серед молоді віком до 34 років показник становить **74,2%**). Всеукраїнська громадянська ідентичність притаманна насамперед мешканцям західних - **80,6%** та центральних регіонів - **79,7%** (вважають себе громадянами України), тоді як на Півночі - **70,1%**, на Сході - **67,4%** та на Півдні - **66,0%**. Найменша ж кількість респондентів, які вважають себе громадянами України, зафіксована на Донбасі - **42,7%**.

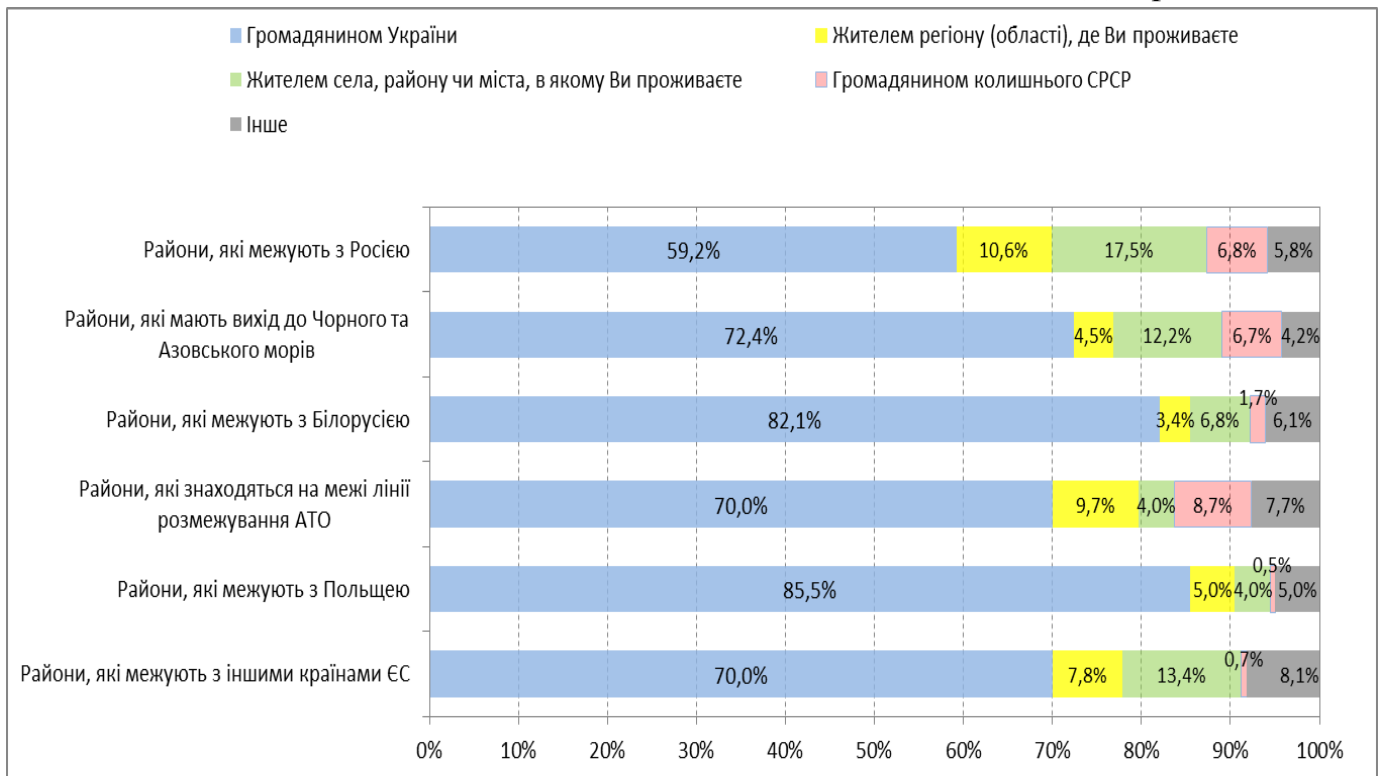
Діаграма 1.1.1.

Діаграма 1.1.1. Розподіл відповідей на запитання "Скажіть, будь ласка, ким Ви вважаєте себе в першу чергу?". Вся Україна, %

Зокрема, серед мешканців прикордонних районів, що межують з Росією, лише **59,2%** вважають себе у першу чергу громадянами України, тоді як найвищим цей показник є у районах країни, сусідніх до Польщі – **85,5%** (Діаграма 1.1.2.).

Діаграма 1.1.2.

Діаграма 1.1.2. Розподіл відповідей на запитання "Скажіть, будь ласка, ким Ви вважаєте себе в першу чергу?" серед мешканців прикордонних районів, %

Згідно з результатами дослідження **78,9%** опитаних відповіли, що коли кажуть "Ми", найчастіше мають на увазі свою родину, друзів та близьке оточення, **26,5%** населення Заходу, говорячи "Ми", мають на увазі людей своєї національності.

Діаграма 1.1.3.

Діаграма 1.1.3. Розподіл відповідей на запитання "З якими групами Ви себе найбільше ототожнюєте, коли кажете "МИ"? (%; сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді)

Особливості колективної ідентичності мешканців окремих прикордонних районів (Таблиця 1.1.1.).

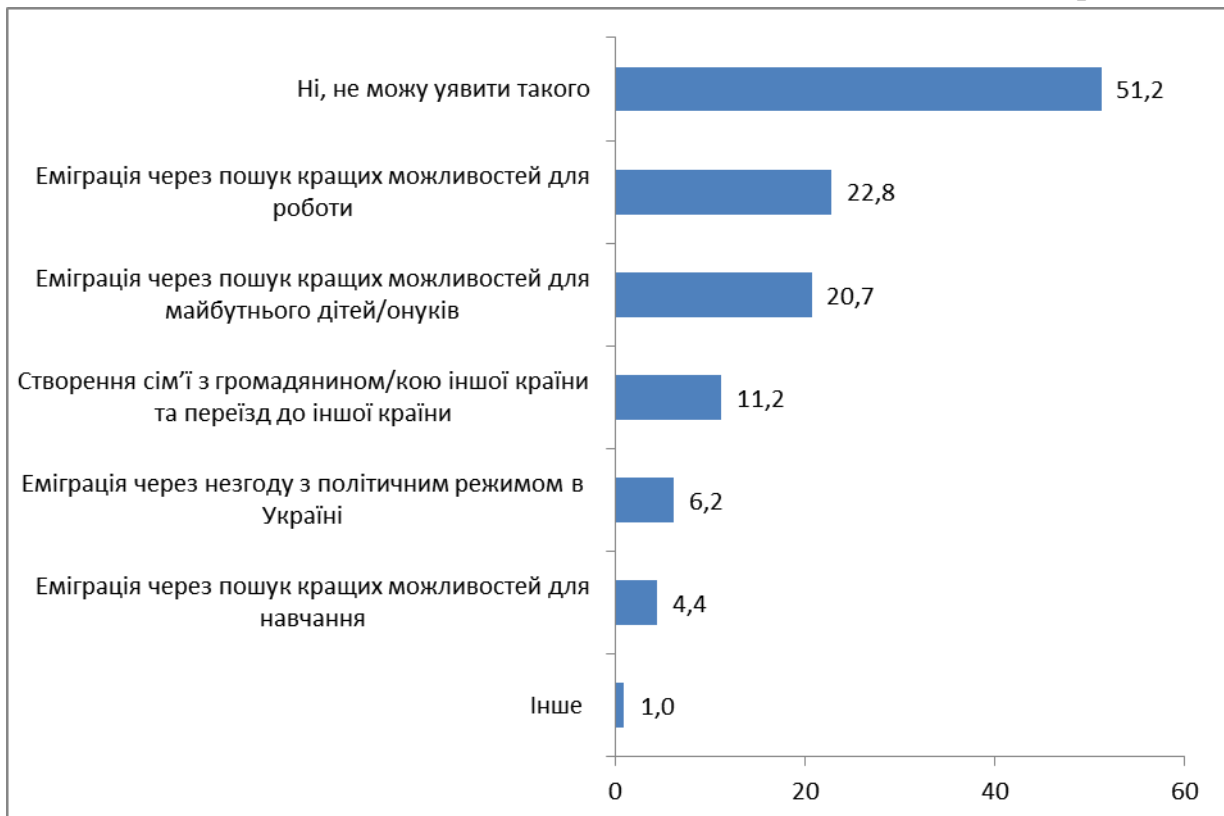
Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді	Моя родина, друзі	Громадяни України	Люди моєї національності	Люди моєї професії/інтересів	Європейці	Люди мого соціального положення	Люди мого матеріального становища	Мешканці світу	Інше
Райони, які межують з іншими країнами ЄС	69,1	33,9	21,2	15,6	3,6	9,1	13,7	2,3	0,0
Райони, які межують з Польщею	88,5	63,5	35,5	16,5	10,5	8,0	5,5	0,5	1,0
Райони, які знаходяться на межі лінії розмежування АТО	75,7	12,3	4,7	8,7	0,0	4,7	7,3	1,7	1,0
Райони, які межують з Білорусією	71,2	41,1	10,4	6,0	2,0	3,3	1,3	0,7	3,0
Райони, які мають вихід до Чорного та Азовського морів	89,1	28,1	7,7	12,9	1,5	6,0	4,0	2,7	1,0
Райони, які межують з Росією	85,7	20,5	17,1	19,5	0,3	15,0	10,9	0,3	1,4

Таблиця 1.1.1. Розподіл відповідей на запитання "З якими групами Ви себе найбільше ототожнюєте, коли кажете "МІ" (серед мешканців прикордонних районів, %)

За результатами дослідження **51,2%** респондентів зазначили, що не можуть уявити обставин, за яких би вони могли б погодитись змінити громадянство (Діаграма 1.2.1.1.). Спостерігається чітка залежність обрання цієї альтернативи від вікової групи, до якої належить респондент. А саме, **чим старша вікова категорія, тим більший відсоток тих, хто не погодиться змінити громадянство за жодних обставин (15,8% у віковій категорії 14-19 років проти 69,2% у віковій категорії 45+).**

22,8% респондентів висловили готовність змінити громадянство у випадку еміграції через **пошук кращих можливостей для роботи** (а також еміграції через **пошук кращих можливостей для майбутнього дітей чи онуків (20,7%).** Робота за кордоном може стати причиною зміни громадянства, перш за все, для респондентів віком 20-24 роки - **50,1%.**

Діаграма 1.2.1.1.

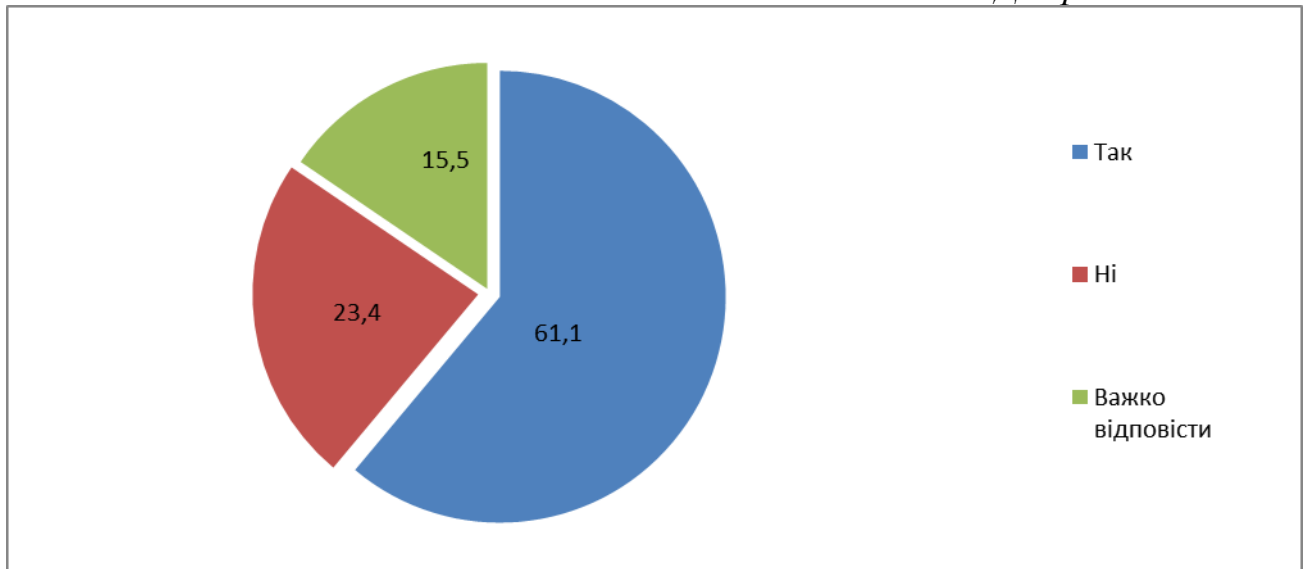

Діаграма 1.2.1.1. Розподіл відповідей на запитання "Чи можете Ви уявити умови, за яких Ви погодилися би змінити громадянство?" (%; сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді)

Найменша кількість респондентів, які припускають можливість змінити громадянство за певних обставин, зафіксовано у районах, що межують з Білорусією - **38,8%** та Росією **43,3%**. Кращі можливості для роботи, як причина зміни громадянства дещо частіше розглядається мешканцями районів, що межують з Польщею. Перспективи кращого майбутнього для дітей або онуків можуть змусити змінити громадянство, перш за все, мешканців районів, що межують з іншими країнами ЄС - **23,1%**, районів, що мають вихід до Чорного та Азовського морів - **25,4%**, районів, що знаходяться на межі лінії розмежування АТО - **26,0%**.

На запитання "Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти жили в Україні?" **61,1%** респондентів відповіли – "ТАК" (Діаграма 1.2.2.1.), **23,4%** респондентів відповіли – "НІ".

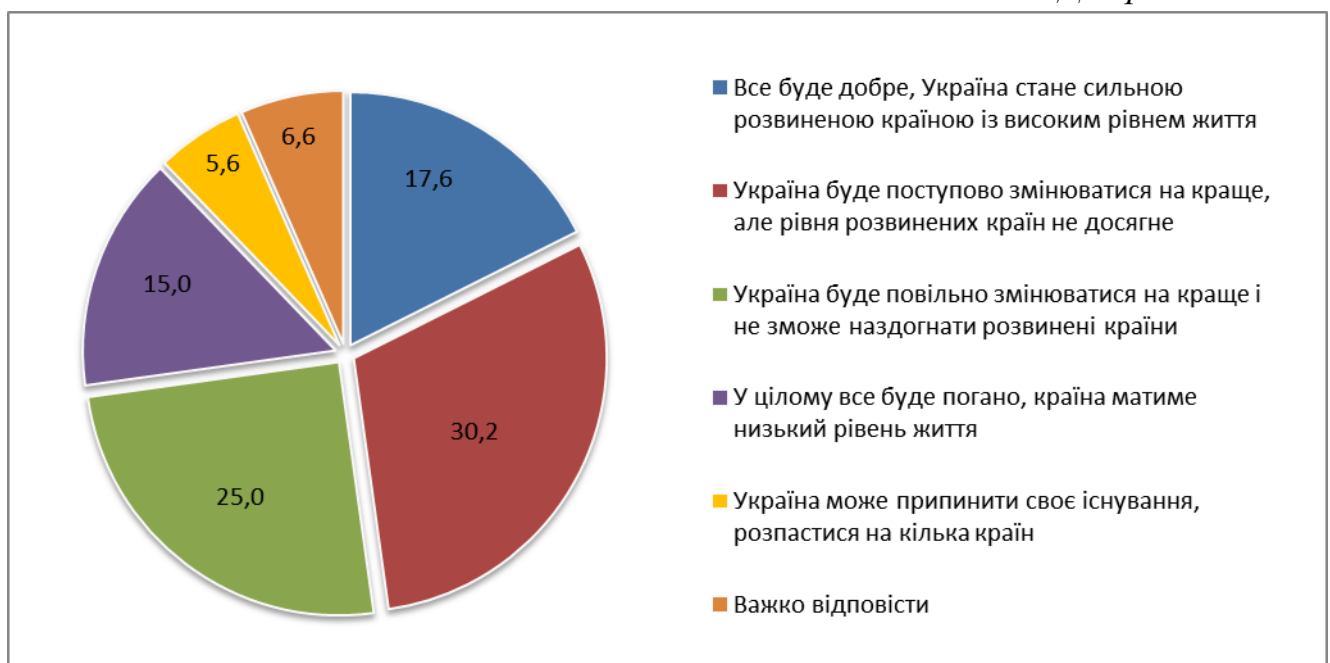
Діаграма 1.2.2.1.

Діаграма 1.2.2.1. Розподіл відповідей на запитання "Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти жили в Україні?" (%)

На запитання "Як Ви загалом оцінили б майбутнє України у середньо-строковій перспективі (через 15–20 років)?" (Діаграма 1.2.3.1.) - **72,8%** опитаних відповіли, що **"Україна стане сильною розвинутою країною із високим рівнем життя"**, **25%** серед усіх респондентів вважають, що такі зміни будуть повільними та не дозволять Україні наздогнати розвинені країни.

Діаграма 1.2.3.1.

Діаграму 1.2.3.1. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви загалом оцінили б майбутнє України у середньо-строковій перспективі (через 15–20 років)?" (%)

Найменшу частку респондентів, які вірять, що Україна стане сильною розвинутою країною із високим рівнем життя зафіксовано у районах, що межують з Білорусією - **8,4%** та Росією - **11,6%** (Діаграма 1.2.3.2.).

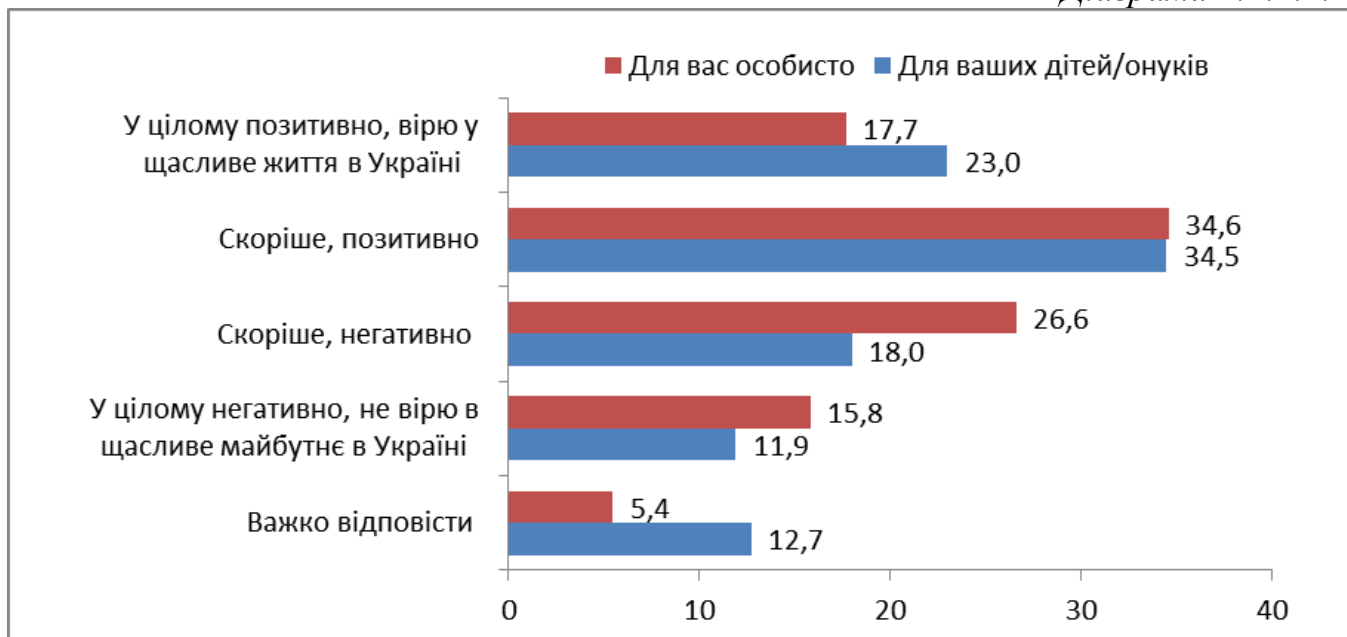
Діаграма 1.2.3.2.

Діаграма 1.2.3.2. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви загалом оцінили б майбутнє України у середньо-строковій перспективі (через 15–20 років)?" серед мешканців прикордонних районів (%)

Загалом **52,3%** опитаних позитивно оцінюють особисті перспективи життя та розвитку в Україні, натомість **42,4%** - надали в цілому негативну або скоріше негативну (Діаграма 1.2.4.1.).

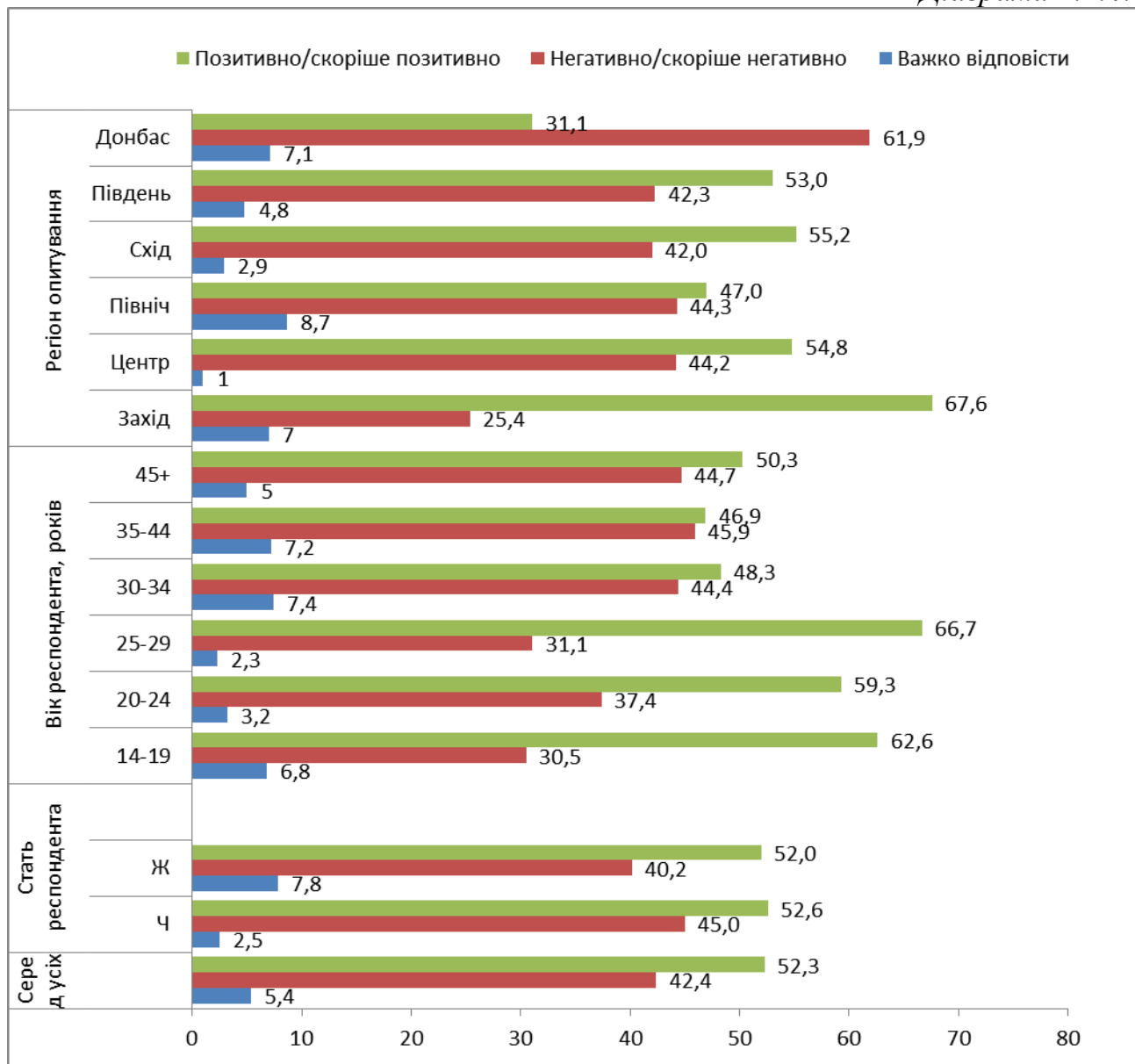
Діаграма 1.2.4.1.

Діаграма 1.2.4.1. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви у цілому оцінили б перспективи життя та розвитку в Україні для Вас особисто? Для Ваших дітей та онуків?" (%)

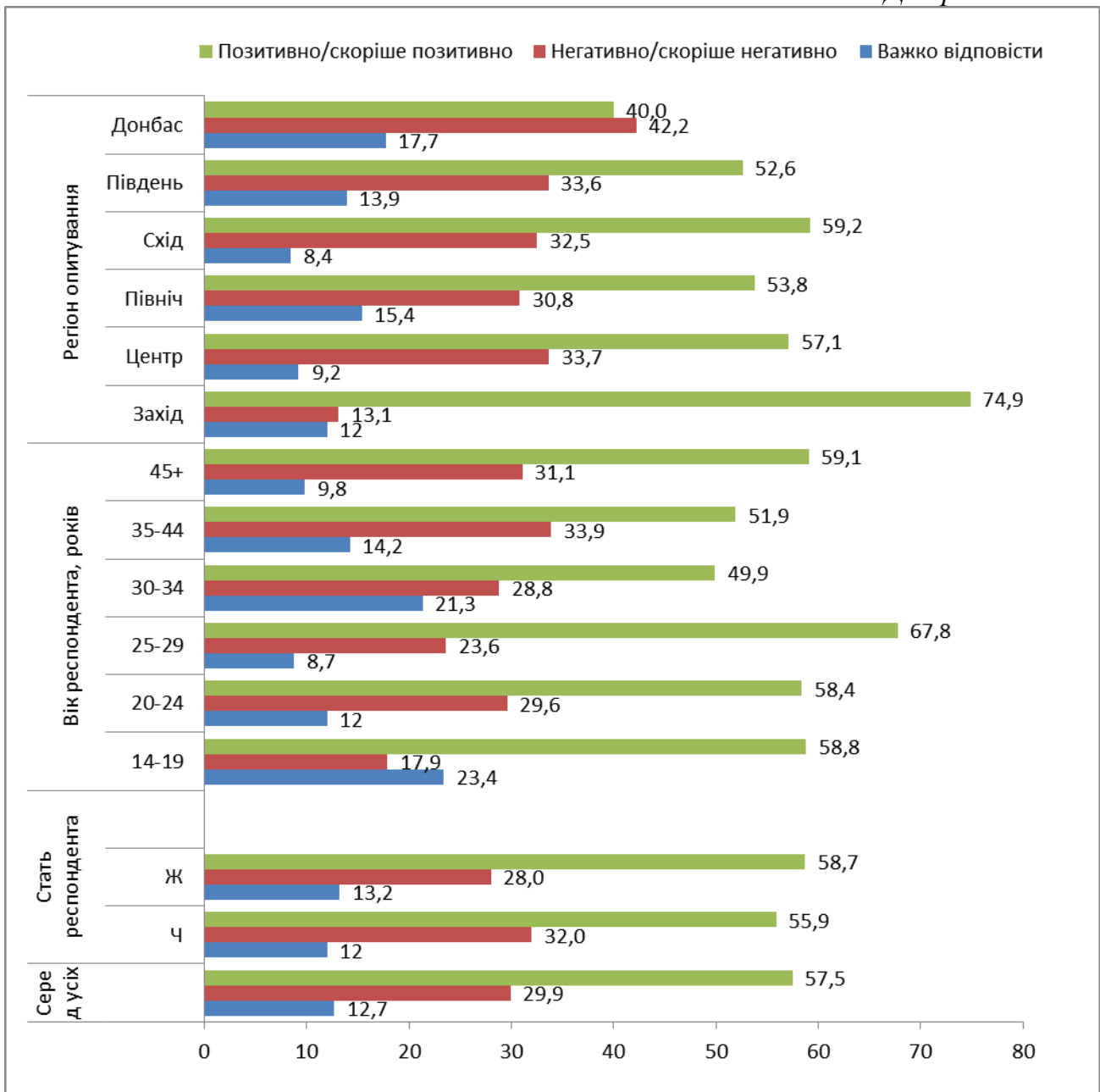
Істотні відмінності в оцінках респондентами перспектив життя та розвитку в Україні спостерігаються у розрізі соціально-демографічних характеристик (Діаграма 1.2.4.2. та 1.2.4.3.). Перш за все йдеться про розподіл за регіоном проживання та розподіл за віковими групами.

Діаграма 1.2.4.2.

Діаграма 1.2.4.2. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви у цілому оцінили б перспективи життя та розвитку в Україні для Вас особисто?" (%)

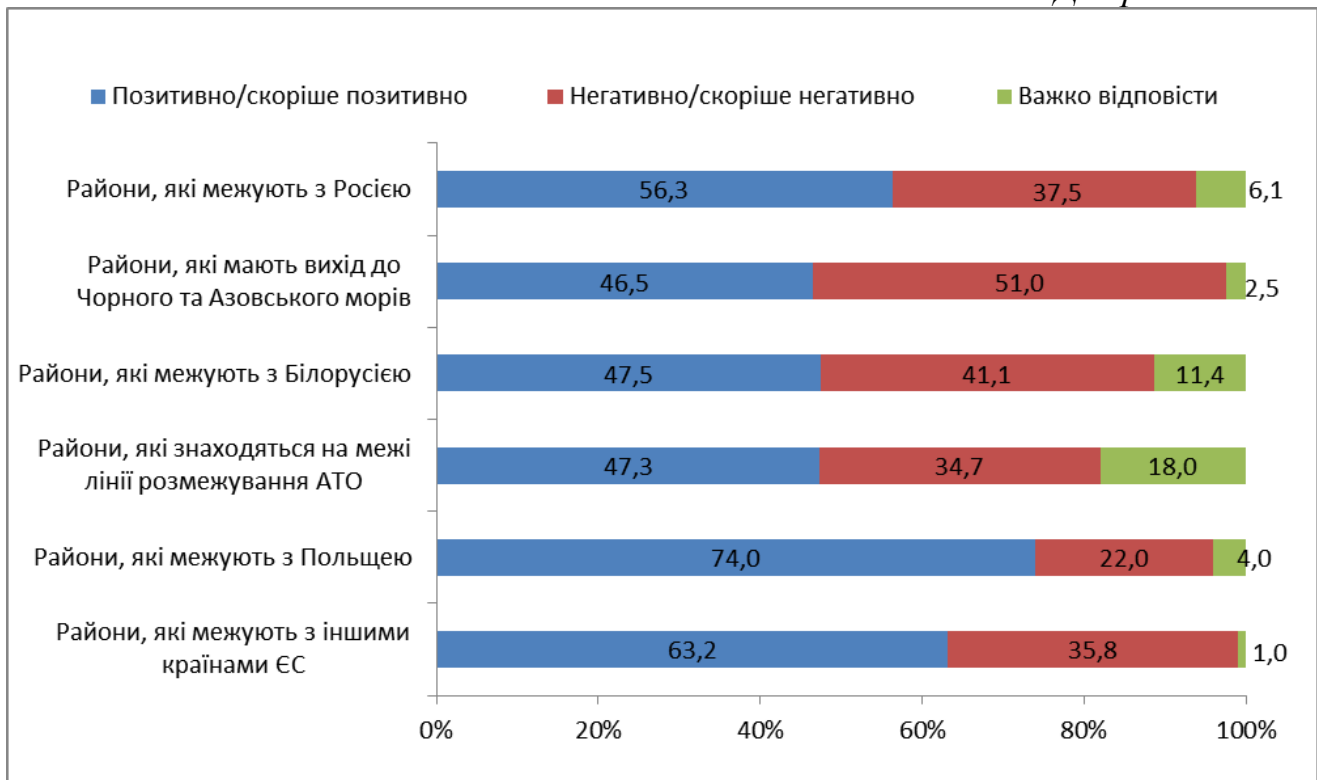
Діаграма 1.2.4.3.

Діаграма 1.2.4.3. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви у цілому оцінили б перспективи життя та розвитку в Україні для Ваших дітей та онуків?" (%)

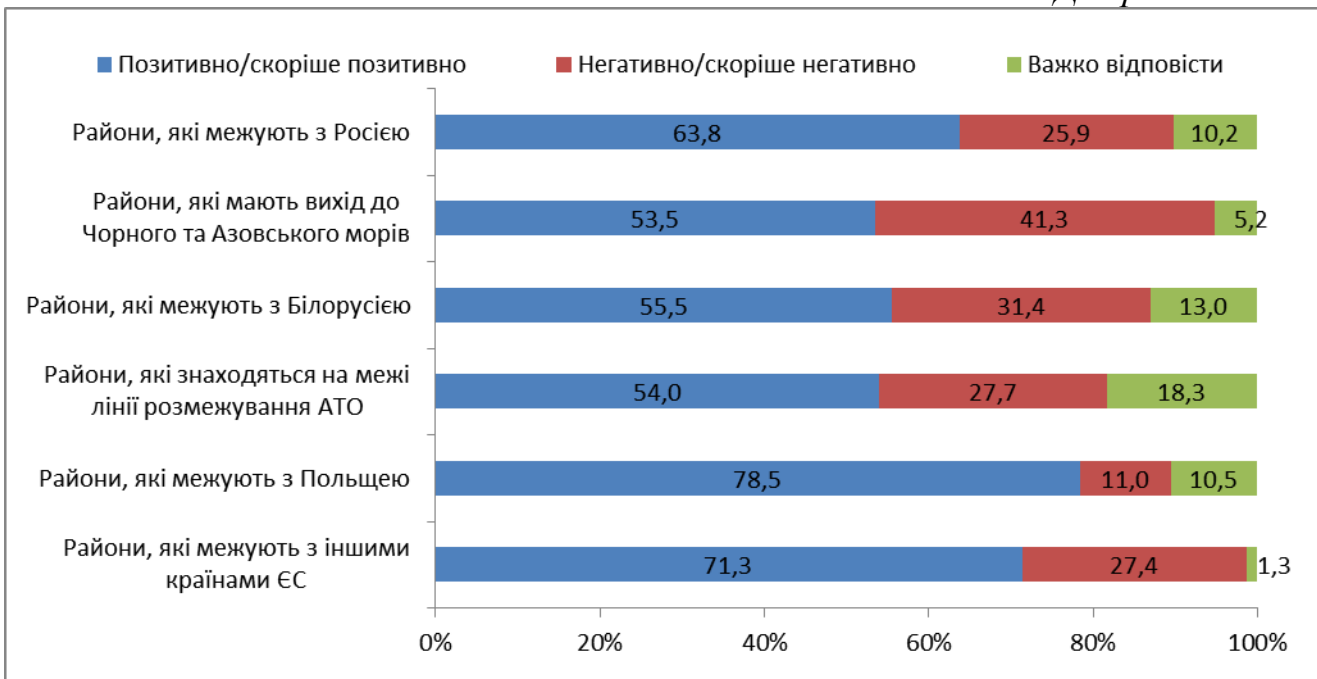
Позитивні оцінки перспектив життя та розвитку в Україні значно переважають серед мешканців районів, які межують із Польщею - **74,0%** та іншими країнами ЄС - **63,2%** (Діаграма 1.2.4.4 та 1.2.4.5.). Негативне ставлення до перспектив життя і розвитку в Україні, насамперед, поширене серед населення районів, які мають вихід до Чорного та Азовського морів.

Діаграма 1.2.4.4.

Діаграма 1.2.4.4. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви у цілому оцінили б перспективи життя та розвитку в Україні для Вас особисто?" серед мешканців прикордонних районів (%)

Діаграма 1.2.4.5.

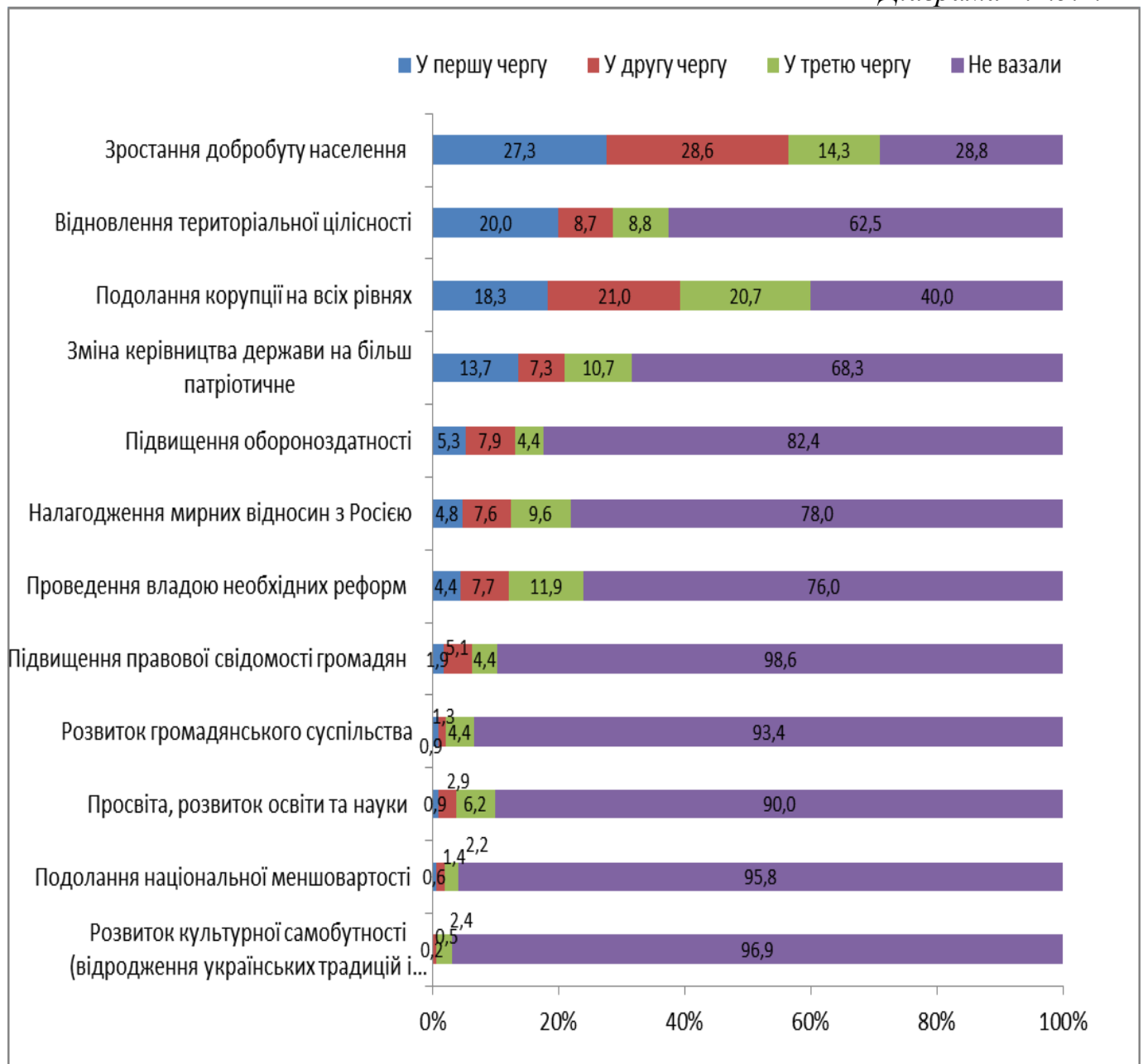
Діаграма 1.2.4.5. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви у цілому оцінили б перспективи життя та розвитку в Україні для Ваших дітей та онуків?" серед мешканців прикордонних районів (%)

На думку **70,2%** респондентів зростання добробуту населення є найважливішим в першу чергу (Діаграма 1.2.5.1), подолання корупції на усіх

рівнях – **60,0%**, відновлення територіальної цілісності України - **55,6%** респондентів.

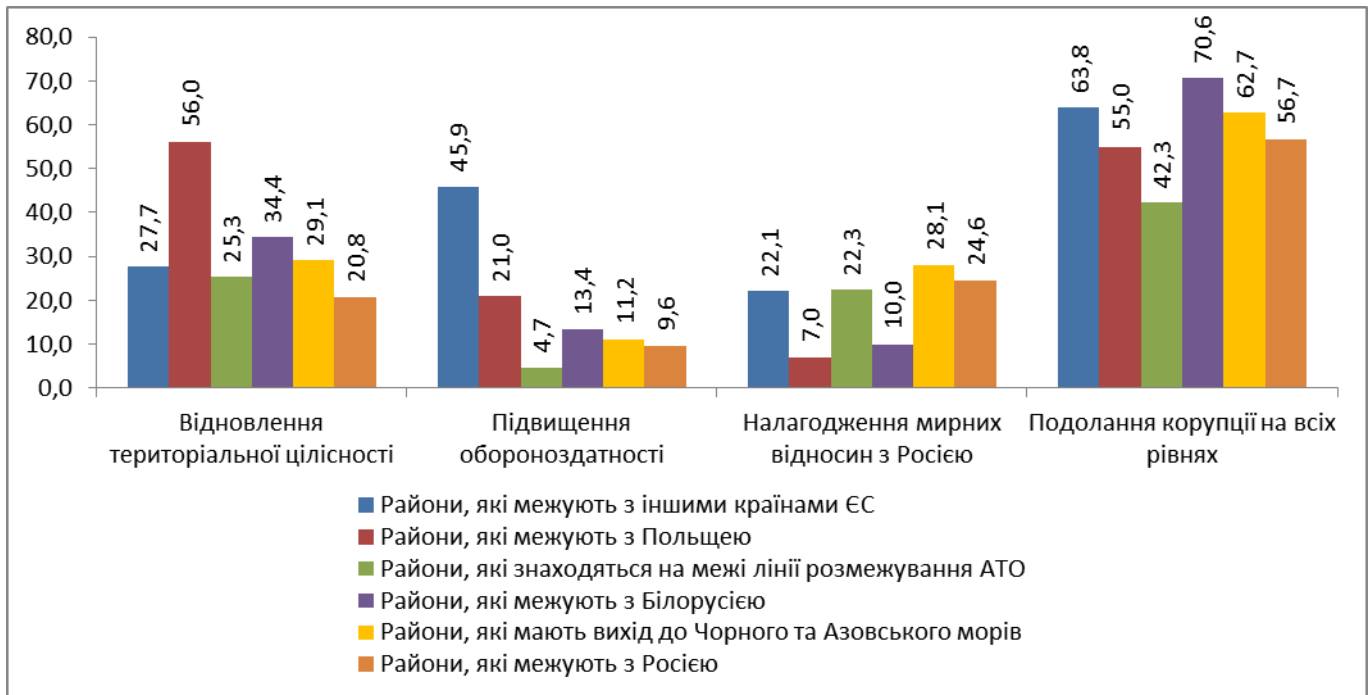
Особливості, пов'язані із соціально-демографічними характеристиками респондентів. Респонденти чоловічої статі загалом частіше, ніж жінки, обирали такі пріоритети, як підвищення обороноздатності (**51,6%** серед чоловіків проти **13,8%** серед жінок), підвищення правової свідомості громадян (**30,7%** проти **12,9%**), подолання національної меншовартості (**21,8%** проти **3,9%**), розвиток культурної самобутності (відродження українських традицій і цінностей) (**36,7%** проти **3,7%**). **Підвищення обороноздатності країни також знаходить помітно більшу підтримку з боку мешканців Західних регіонів.**

Діаграма 1.2.5.1.

Діаграма 1.2.5.1. Розподіл відповідей на запитання "Що, на Вашу думку, є найважливішим для розвитку України в першу чергу? Що в другу чергу? А що в третю чергу?" (%)

Діаграма 1.2.5.2.

Діаграма 1.2.5.2. Розподіл відповідей на запитання "Що, на Вашу думку, є найважливішим для розвитку України в першу чергу? Що в другу чергу? А що в третю чергу?" серед мешканців прикордонних районів (%), наведені не всі відповіді, а ті, де є велика різниця між регіонами

Розподіл відповідей на запитання "Щоб бути патріотом – громадянином України, необхідно...". Всі відмінності значущі на рівні не менше, ніж 95%.

Необхідно (сума відповідей «Так» та «Скоріше, так), у %	Серед усіх	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас	Розрив між тах та тін значенням
Працювати на благо своєї країни	89,2	90,7	91,1	86	81	93,1	95,7	14,7
Знати українські традиції	86,2	92,7	87,1	89,3	78,9	84,9	82	13,8
Знати історію України	85,0	92	88,2	87,2	77,3	93,7	72,7	21,0
Поділяти національні цінності	82,6	98,1	86,1	85,4	67,7	83	71,8	30,4
Дотримуватись українських традицій	78,5	90,2	82,3	83	75,5	73,9	60,4	29,8
Мати активну громадянську позицію	73,8	88,2	73,3	76	60,9	81,4	62	27,3
Захищати свою країну навіть, у разі потреби, ціною власного життя	72,1	85,4	74,6	72	61,6	77,1	60,4	25,0
Підтримувати інших патріотів	70,2	89,7	83,6	82,6	47,9	65,5	44,8	44,9
Підтримувати вітчизняного виробника	65,2	70,8	76,2	51,4	58,1	74,1	65,5	24,8
Необхідно (сума відповідей «Так» та «Скоріше, так), у %	Серед усіх	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас	Розрив між тах та тін значенням

Брати активну участь у громадському житті	58,7	65,4	59,3	61	48,8	66,6	52,6	17,8
Спілкуватись українською мовою	58,0	96,4	71,7	70,3	36,3	29,3	23,6	72,8
Носити український національний одяг	28,4	54,1	26,9	34,2	19,2	12,9	9,3	44,8
Бути членом громадської організації	25,7	20,4	37,7	29,6	21,7	27,1	20,6	17,3

Таблиця 1.3.1.1. Розподіл відповідей на запитання "Щоб бути патріотом – громадянином України, необхідно...", регіональний розподіл, %

Розподіл відповідей на запитання "Чи будете Ви вважати патріотом України людину, яка...?" представлений в Таблиці 1.3.1.2. **Жовтий колір** означає наявність значно більших за середні відсотків, **зелений** – суттєво менших за середні. Всі відмінності значущі на рівні не менше ніж 95%).

Не вважатиму (сума відповідей «Ні» та «Скоріше, ні»), у %	Серед усіх	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас	Розрив між та та тін значенням
Не знає історії рідної країни	72,1	78,7	69,1	72,8	64,4	81,2	67,6	16,8
Не бере участі у виборах	70,6	74,3	74,9	76,7	69	66	59,3	17,4
Не знає Державного Гімну України	68,7	83,7	71,5	67,2	60,4	65,9	59,1	24,6
Намагається уникнути військової служби	66,7	73,8	73,7	74,2	64,7	64,5	45,1	29,1
Виїжджає жити або працювати за межі країни	38,7	39,8	35,9	48,8	42,2	35	26	22,8
Ходить до УПЦ МП	35,3	67,6	46,6	29,7	24,5	16,6	12,5	55,1
Користується забороненими в Україні соцмережами	32,5	52,9	47,8	22,5	24,7	13,7	23,8	39,2
Віддає перевагу російській мові	31	78,4	60,1	51,9	28	15	10,7	67,7
Ходить до УПЦ КП	10	7	16,4	8,9	6,4	8,8	14,6	10

Таблиця 1.3.1.2. Розподіл відповідей на запитання "Чи будете Ви вважати патріотом України людину, яка...", регіональний розподіл, %

Самооцінка патріотизму. Респондентам було запропоновано оцінити за 5-бальною шкалою, "Якою мірою ви вважаєте себе патріотом України?", де 5 — максимальна оцінка, "вважаю себе справжнім патріотом", а 1 – "зовсім не вважаю себе патріотом". За освітою – відмінності невеликі, крім того, що **14,8%** людей із середньою освітою вважають себе не-патріотами, тоді як серед людей з вищою освітою таких тільки **8,7%** (відмінності значущі на рівні 95%).

По віковим групам, як видно з Таблиці 1.3.2.2., статистично значущих відмінностей не спостерігається, групи 20-24 та 25-29 мають майже ідентичні

показники, починаючи з 30 років — самооцінка патріотизму потроху зменшується, але це зменшення не є статистично значущим.

Оцінка власного патріотизму	Молодь 14-34	14-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45+
"Не патріоти" (1+2)	11,6	8,0	10,7	10,9	15,1	15,5	13,9
"Середина" (3)	40,1	37,1	41,9	42,3	39,5	34,7	31,7
"Патріоти" (4+5)	48,4	54,9	47,4	46,9	45,5	49,8	54,5

Таблиця 1.3.2.2. Розподіл відповідей на запитання «Оцініть, будь ласка, за 5-бальною шкалою, якою мірою Ви вважаєте себе патріотом України, де «5» – вважаю себе справжнім патріотом, «1» – зовсім не вважаю себе патріотом?», вся Україна, вікові групи, %

Оцінка власного патріотизму	Межують з іншими країнами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білорусією	Мають вихід до морів	Межують з Росією
"Не патріоти" (1+2)	9,2	7,5	23,1	7,4	8,7	11,6
"Середина" (3)	29,4	23,5	42,0	23,2	33,6	32,8
"Патріоти" (4+5)	61,4	69,0	34,9	69,4	57,7	55,6

Таблиця 1.3.2.2. Розподіл відповідей на запитання «Оцініть, будь ласка, за 5-бальною шкалою, якою мірою Ви вважаєте себе патріотом України, де «5» – вважаю себе справжнім патріотом, «1» – зовсім не вважаю себе патріотом?», прикордонні регіони, %

Серед тих, хто спілкується російською мовою, набагато менше людей схильні оцінювати себе як патріотів — **24,7%** "не-патріотів" порівняно з **7,2%** "не-патріотів" серед україномовних родин. Відповідно, патріотів за самовизначенням **61,7%** серед україномовних, тоді як серед російськомовних родин — тільки **38,1%** (відмінності значущі на рівні 99%).

Оцінка власного патріотизму	Українська	Російська	І українська, і російська	Серед усіх
"Не патріоти" (1+2)	7,2	24,7	11,9	13,5
"Середина" (3)	31,2	37,3	39,1	34,9
"Патріоти" (4+5)	61,7	38,1	48,9	51,5

Таблиця 1.3.2.4. Мова спілкування в родині та самооцінка патріотизму. Вся Україна, %

Серед тих, хто оцінює себе як патріотів **24,3%**, готові взяти до рук зброю за умови мобілізації тоді як серед "не-патріотів" - тільки **7,3%**, а в цілому по масиву **18,8%** (відмінності значущі на рівні 99%), Таблиця 1.3.2.5.

Готовність захищати Україну зі зброєю в руках	"Не патріоти" (1+2)	"Середина" (3)	"Патріоти" (4+5)	Серед усіх
Так, я вже брав/ла або беру участь у бойових діях	1,2	2,1	5,0	3,5
Так, якщо мене мобілізують	7,3	15,1	24,3	18,8
Ні, поки не готовий/а, але з часом, можливо, розгляну таку необхідність	9,1	17,3	11,7	13,3
Ні, не маю таких намірів	76,2	62,2	54,6	60,2
Важко відповісти	6,1	3,3	4,3	4,2

Таблиця 1.3.2.5. Готовність захищати Україну зі зброєю в руках та самооцінка патріотизму. Вся Україна, %

Етнічна толерантність (позитивна відповідь на питання "Чи може, на Вашу думку, людина неукраїнського походження бути справжнім патріотом України?") по регіонах представлена в Таблиці 1.3.3.1.

Чи може людина неукраїнського походження бути патріотом?	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас	Серед усіх
НІ ("Звичайно ні" + "Скоріше ні")	23,4	26,5	32,4	19,5	21,3	16,1	23,5
ТАК ("Звичайно так" + "Скоріше може")	69,0	67,0	63,1	78,3	73,8	66,4	69,4
Важко відповісти	7,6	6,5	4,5	2,2	4,9	17,5	7,1

Таблиця 1.3.3.1. Етнічна толерантність (розподіл відповідей на питання «Чи може, на Вашу думку, людина неукраїнського походження бути справжнім патріотом України?»), вся Україна, регіональний розподіл, %

Респондентам пропонувалося відмітити, що із зазначеного викликає в нього/неї почуття **гордості** – без обмежень по кількості обраних пунктів. Перше запитання стосувалося *минулого*, друге – *сучасності*. Щодо *минулого*, то статево-вікові відмінності значно поступаються регіональним. Регіональні відмінності представлені в Таблиці 1.4.1.1., **жовтий колір** означає наявність значно більших за середні відсотків, **зелений** – суттєво менших за середні. Всі відмінності значущі на рівні 99%).

Значущих вікових відмінностей по цьому питанню майже не існує (за виключенням трьох пунктів – молодь 14-19 років менше сприймає як привід для гордості "родючість землі" – 50,7% проти 64,5% серед усіх та "українські пісні" – 27,8% проти 39,1%, а молодь 30-34 років менше пишається державними символами – 17,4% проти 25,7% серед усіх, всі відмінності значущі на рівні

95%), відмінностей за статтю – також (крім двох пунктів – "Наші традиції та звичаї" більше викликають гордість у жінок - **51,6%**, ніж у чоловіків - **42,5%**, "українські пісні" теж знаходять більший емоційний відгук у жінок (**43,3%** та **33,8%** відповідно, відмінності значущі на рівні 99%).

Мешканці прикордонних районів демонструють трохи більше відмінностей між молоддю до 35 років та більш старшим населенням. Відмінності між віковими групами всередині регіону, значущі на рівні 99%, виділені в Таблиці 1.4.1.2. **жовтим**. Зазначимо, що молодь взагалі знаходить менше приводів для гордості в минулому, ніж більш старші люди. Майже по всіх показниках відсоток молоді, який відчуває гордість за щось у минулому, менший або такий самий, ніж відсоток більш старших людей.

Викликає гордість	Серед усіх	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас	Розрив між тах та тіп значенням
Видатні історичні постаті України	41,2(5)	45,2(5)	34,8(5)	49,0(3)	29,5	41,6(3)	46,0(4)	19,5
Героїчна боротьба за незалежність України	42,0(4)	71,6(1)	57,2(3)	46,8(4)	26,0	28,1	9,8	61,7
Державні символи (прапор, герб, гімн)	25,7	37,8	19,2	24,9	25,0	14,3	24,9	23,5
Культурний спадок (література, мистецтво)	36,7	33,0	28,4	41,4	42,7(4)	33,2	39,7	14,3
Наші традиції та звичаї	47,5(3)	55,3(2)	43,4(4)	44,7(5)	49,5(3)	38,5(5)	48,5(3)	16,8
Природа України	63,3(2)	40,9	62,7(2)	62,9(1)	75,2(2)	72,1(2)	74,6(1)	34,3
Родючість землі, на якій ми живемо	64,5(1)	48,0(4)	70,4(1)	60,3(2)	77,6(1)	74,8(1)	63,9(2)	29,5
Українська мова	33,5	51,5(3)	31,7	35,5	27,1	26,7	20,8	30,7
Українські пісні	39,1	39,6	21,8	41,3	42,1(5)	43,7(3)	45,7(5)	23,9
Якості українського народу	24,7	25,7	25,3	15,0	18,0	27,4	40,5	25,5
НІЧОГО із зазначеного	1,9	0,4	1,9	0,9	2,3	2,2	4,6	4,2

Таблиця 1.4.1.1. Розподіл відповідей на питання "Що із зазначеного викликає у Вас особливу гордість за Україну?", регіональний розподіл, %. В Таблиці наведено відсоток ствердних відповідей, сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді, в дужках вказаний ранг даного феномену в певному регіоні, ранги обраховані з 1-го по 5-й.

Викликає гордість	Межують з країнами ЄС		Межують з Польщею		Райони на лінії АТО		Межують з Білорусією		Мають вихід до морів		Межують з Росією	
	14-34	35+	14-34	35+	14-34	35+	14-34	35+	14-34	35+	14-34	35+
Видатні історичні постаті України	38,2	41,6	37,8	42,9	40,6	32,4	39,8	40,3	40,0	38,6	29,0	37,5
Героїчна боротьба за незалежність України	65,5	69,0	60,8	60,3	26,0	19,1	52,4	48,0	28,1	28,8	43,0	41,5
Державні символи (прапор, герб, гімн)	33,6	31,5	37,8	34,1	19,8	14,7	15,5	15,8	27,4	21,3	17,2	18,0
Культурний спадок (література, мистецтво)	30,0	29,9	48,6	42,1	43,8	31,9	35,0	34,2	38,5	33,7	39,8	42,5
Наші традиції та звичаї	60,9	59,9	58,1	64,3	32,3	41,2	50,5	43,9	40,0	33,3	51,6	47,0
Природа України	38,2	50,3	37,8	38,1	61,5	64,7	58,3	69,4	59,3	66,3	55,9	63,5
Родючість землі, на якій ми живемо	47,3	50,8	48,6	50,0	61,5	68,1	51,5	60,2	60,7	68,2	62,4	69,5
Українська мова	30,0	34,0	66,2	56,3	25,0	27,9	40,8	48,0	25,9	26,2	34,4	38,0
Українські пісні	23,6	33,0	28,4	33,3	42,7	49,0	32,0	41,3	37,8	44,6	41,9	39,0
Якості українського народу	39,1	43,1	20,3	21,4	20,8	20,6	19,4	19,4	24,4	27,0	35,5	42,5
НІЧОГО із зазначеного	0,9	0,0	2,7	1,6	5,2	2,9	0,0	1,0	2,2	1,9	4,3	1,5

Таблиця 1.4.1.2. Розподіл відповідей на питання «Що із зазначеного викликає у Вас особливу гордість за Україну?», прикордонні райони, %. В Таблиці наведено відсоток ствердних відповідей, сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді. В кожному регіоні додані розподіли по віковим групам (молодь та люди віком 35 років і старші).

Щодо сучасності, то статево-вікові відмінності також значно поступаються регіональним. Так, молодь у цілому (14-34 роки) значно більше відчуває ентузіазм, пов'язаний із безвізовим режимом (39,8% порівняно з 29,3% серед усіх, особливо велике захоплення він викликає у груп до 30 років), а чоловіки більше пишаються Революцією Гідності 28,6%, ніж жінки (22,4%), інших значущих відмінностей не виявлено. Регіональні відмінності представлені в Таблиці 1.4.1.3., де **жовтий колір** означає наявність значно більших за середні відсотків, **зелений** – суттєво менших за середні. Всі відмінності значущі на рівні 99%, крім позначених*, там значущість на рівні 95%).

Викликає гордість	Серед усіх	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас	Розрив між нах та тіл значенням
Безвізовий режим з країнами ЄС	29,3	31,5	27,8	31,7	23,7	30,7	30,5	8,0
Видатні особистості України (друга половина XX ст., XXI ст.)	12,1	20,9	9,3	12,0	15,3	5,5*	3,8	17,1
Героїзм оборонців України в АТО	53,3	71,8	71,2	62,0*	41,6	38,1	24,8	47,0
Досягнення спортсменів, поп-зірок	24,2	23,7	20,7	16,5	34,2	23,4	26,4	17,7
Посилення ролі української мови	14,7	28,9	13,8	17,8	12,5	6,1	1,1	27,8
Зростання толерантності в суспільстві	7,5	11,1	4,6	6,7	11,8	5,3	3,1	8,7
Кампанія протестів «Україна без Кучми»	3,3	2,7	4,1	5,7	3,1	4,4	0	3,1
Наукові досягнення	10,7	19,7	7,9	7,1	11,8	6,4	7,3	13,2
Помаранчева революція (2004 р.)	8,0	23,5	9,2	3,9	2,4	3,8	0	23,5
Революція гідності (2013–2014 рр.)	25,2	48,5	35,3	26,0	12,3	4,7	12,0	43,9
Референдум 1991 р. щодо незалежності	19,0	27,2	36,9	15,8	17,1	7,2	4,4	32,5
Становлення добров. та волонтер. руху з 2014 р.	22,8	37,3	23,2	23,5	18,2	11,9	14,6*	25,4
Сучасна література, мистецтво	7,0	9,9	2,8	8,5	10,2	0	6,2	10,2
Українські державні символи в фільмах	6,6	6,7	5,2	3,9	10,1	4,3	8,5	6,2
Інше	0,2	0,2	1,1	0,1	0	0	0	,9
НІЧОГО із зазначеного	16,2	2,5	7,7	14,6	16,4	30,4	35,0	32,5

Таблиця 1.4.1.3. Розподіл відповідей на питання «Що з подій останніх років викликає у Вас почуття гордості?», регіональний розподіл, %. В Таблиці наведено відсоток ствердних відповідей, сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді.

В цілому тих, хто не має жодного приводу для гордості в сучасності – **16,2%**, причому цей показник істотно вище серед людей із початковою освітою – **23,6%**, російськомовних – **32,0%**, прихильників УПЦ МП – **24,9%**.

Серед тих, хто спілкується в родині українською – у **39,5%** викликає гордість Революція гідності, серед російськомовних – тільки у **8,4%**. Героїзм оборонців АТО - у **72,1%** та **33,2%**, Становлення волонтерського руху – у **30,4%**

та **13,4%** відповідно, також значно меншими за середні є ці показники у людей з початковою освітою.

Викликає гордість	Межують з країнами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білорусією	Мають вихід до морів	Межують з Росією	Розрив між та та тін значенням
Безвізовий режим з країнами ЄС	33,6	46,5	25,7	26,4	27,6	27,6	20,8
Видатні особистості України	23,8	18,0	11,3	14,7	16,9	8,2	15,6
Героїзм оборонців України в АТО	65,8	84,5	27,3	63,5	31,6	52,9	57,2
Досягнення спортсменів, поп-зірок	33,2	11,5	29,7	15,1	38,8	32,1	27,3
Посилення ролі української мови	20,5	26,5	9,3	10,7	11,4	10,6	17,2
Зростання толерантності в суспільстві	6,8	5,5	5,7	3,3	13,7	3,4	10,3
Кампанія протестів «Україна без Кучми»	5,9	1,5	2,3	0,3	3,0	2,7	5,5
Наукові досягнення	16,3	8,5	6,3	3,7	13,7	10,9	12,6
Помаранчева революція (2004 р.)	24,4	12,5	3,3	6,4	3,5	3,4	21,1
Революція гідності (2013–2014 рр.)	40,7	37,5	8,3	25,4	8,2	15,4	32,5
Референдум 1991 р.	44,6	45,0	13,7	10,4	13,4	19,1	34,6
Становлення добров. та волонтер. руху	36,8	32,5	12,3	40,1	12,7	25,3	27,8
Сучасна література, мистецтво	7,2	6,5	7,0	5,7	9,2	3,8	5,4
Українські державні символи в фільмах	5,5	9,5	9,3	2,3	8,2	1,7	7,8
Інше	0,0	1,0	0,3	0,7	1,2	0,0	1,2
НІЧОГО із зазначеного	1,6	2,0	33,0	15,7	20,1	12,3	31,4

Таблиця 1.4.1.4. Розподіл відповідей на питання «Що з подій останніх років викликає у Вас почуття гордості?», прикордонні райони, %. В Таблиці наведено відсоток ствердних відповідей, сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді.

У відповідь на питання "Що викликає у Вас почуття сорому за співвітчизників?" респонденти самокритично засуджують "звичку до корупції, до вирішення питань незаконним шляхом (хабарі, використання службових можливостей тощо)" - цей пункт стабільно на першому місці серед майже всіх груп населення, і цей же пункт лідирує у відповідях, коли просять обрати щось одне, що пригнічує респондента найбільше. В цілому, по всій Україні цей пункт називають як головний фактор сорому за співвітчизників **34,5%**, в середньому серед населення прикордонних районів – **36,8%**.

У Таблиці 1.4.1.5. наведений розподіл відповідей на запитання "Чи є щось, що викликає у Вас почуття сорому за своїх співвітчизників?".

Чи є щось, що викликає у Вас почуття сорому за своїх співвітчизників?		Райони, які межують з іншими країнами ЄС	Райони, які межують з Польщею	Райони, які знаходяться на межі лінії розмежування АТО	Райони, які межують з Білорусією	Райони, які мають вихід до Чорного та Азовського морів	Райони, які межують з Росією
		Серед усіх по району					
Відсутність критичного мислення, небажання думати самостійно	Ні	75,2%	77,0%	71,7%	54,2%	50,7%	69,6%
	Так	24,8%	23,0%	28,3%	45,8%	49,3%	30,4%
Відсутність патріотизму (недостатній рівень патріотизму)	Ні	70,7%	69,0%	83,7%	77,6%	68,4%	76,1%
	Так	29,3%	31,0%	16,3%	22,4%	31,6%	23,9%
Відсутність толерантності до інших груп населення (люди іншого етнічного походження, іншої сексуальної орієнтації, люди з обмеженими можливостями)	Ні	78,2%	85,5%	85,0%	74,6%	59,2%	78,2%
	Так	21,8%	14,5%	15,0%	25,4%	40,8%	21,8%
Звичка до корупції, до вирішення питань незаконним шляхом (хабарі, використання службових можливостей тощо)	Ні	30,3%	17,5%	47,0%	30,8%	23,6%	26,3%
	Так	69,7%	82,5%	53,0%	69,2%	76,4%	73,7%
Небажання сумлінно працювати	Ні	56,7%	70,0%	70,0%	70,9%	56,7%	58,7%
	Так	43,3%	30,0%	30,0%	29,1%	43,3%	41,3%
Невихованість, недоброчесність	Ні	59,0%	70,5%	64,0%	70,6%	55,0%	59,7%
	Так	41,0%	29,5%	36,0%	29,4%	45,0%	40,3%
Неповага до законів	Ні	56,7%	41,0%	60,0%	47,5%	50,2%	57,3%
	Так	43,3%	59,0%	40,0%	52,5%	49,8%	42,7%
Неповага до українських традицій	Ні	73,6%	68,5%	82,0%	88,0%	76,4%	74,4%
	Так	26,4%	31,5%	18,0%	12,0%	23,6%	25,6%
У суспільстві відкрито обговорюються теми сексуальної орієнтації, зокрема, гомосексуалізм і ЛГБТ	Ні	77,2%	89,0%	73,3%	96,7%	69,2%	83,3%
	Так	22,8%	11,0%	26,7%	3,3%	30,8%	16,7%

Інше	Ні	99,7%	98,5%	99,0%	95,7%	99,3%	99,7%
	Так	0,3%	1,5%	1,0%	4,3%	0,7%	0,3%
Ні, не відчуваю сорому, нічого не викликає таких почуттів	Ні	83,1%	96,0%	82,7%	95,3%	96,8%	94,2%
	Так	16,9%	4,0%	17,3%	4,7%	3,2%	5,8%

Таблиця 1.4.1.5. Чи є щось, що викликає у Вас почуття сорому за своїх співвітчизників? Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати декілька варіантів відповіді. Регіональний розподіл.

Розподіл відповідей на запитання "Хто з видатних постатей минулого та сучасності викликає у вас почуття гордості, а хто завдав найбільше шкоди українському народові?" наведений у Таблиці 1.4.3.1.

(Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати до 5-ти варіантів відповіді. Розподіл ствердних відповідей, на які вказали понад 10% респондентів)	Серед усіх, всеукраїнська вибірка	Регіон					
		Захід	Центр	Пів-ніч	Схід	Пів-день	Дон-бас
Тарас Шевченко	79,7	87,6	80,6	80,3	73,9	79,7	74,0
Леся Українка	49,7	47,7	56,4	58,8	45,3	54,6	36,9
Богдан Хмельницький	38,5	31,9	49,1	44,0	39,2	41,1	27,9
Іван Франко	38,0	38,7	42,0	48,2	34,3	34,5	27,6
Ярослав Мудрий	37,2	41,2	34,0	37,4	34,3	27,4	45,1
Володимир Великий	31,2	38,1	33,6	19,7	27,4	27,7	40,2
Михайло Грушевський	25,8	27,3	30,9	37,7	24,6	14,8	13,6
Богдан Ступка	22,1	18,4	39,6	11,6	23,7	13,2	26,7
Княгиня Ольга	21,0	24,9	21,0	19,8	14,5	25,6	21,8
В'ячеслав Чорновіл	20,4	31,1	36,0	21,5	11,5	13,8	4,6
Іван Мазепа	12,8	22,1	14,8	12,3	5,8	4,4	12,9
Петро Сагайдачний	11,6	18,8	19,1	9,8	8,9	4,5	4,5
Степан Бандера	11,3	34,3	11,3	5,6	4,1	0,4	3,0
Петро І	7,7	0,7	2,9	3,1	6,4	9,5	27,5
Катерина ІІ	5,4	0,6	2,9	5,6	3,2	12,6	11,8
Леонід Кравчук	5,0	9,1	8,9	4,3	1,8	1,5	2,8
Інше	1,2						
Важко відповісти	2,9						
Немає таких	1,6						

Таблиця 1.4.3.1. Видатні постаті минулого та сучасності, що викликають у респондентів почуття гордості, вся Україна, регіональний розподіл, %

<i>(Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати до 5-ти варіантів відповіді. Розподіл ствердних відповідей, на які вказали понад 10% респондентів)</i>						
	Межують з країнами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білорусією	Мають вихід до морів	Межують з Росією
Княгиня Ольга	22,1	22,5	23,3	7,4	20,1	9,6
Володимир Великий	28,3	33,5	31,0	28,8	28,9	23,9
Ярослав Мудрий	38,4	29,5	34,0	27,4	32,3	32,4
Петро Сагайдачний	6,5	14,0	7,7	3,3	5,5	10,6
Богдан Хмельницький	27,7	33,0	41,7	52,2	46,0	51,5
Іван Мазепа	7,2	6,5	7,3	4,7	7,0	15,0
Петро І	5,5	0,5	12,3	0,7	14,2	3,8
Катерина II	4,2	0,5	13,3	1,0	6,7	5,5
Тарас Шевченко	84,7	84,0	76,7	77,6	80,6	85,7
Іван Франко	25,1	51,0	42,3	35,5	27,9	30,4
Михайло Грушевський	22,5	40,0	24,7	40,8	24,1	30,4
Леся Українка	47,9	61,0	55,3	58,9	54,5	49,8
Степан Бандера	16,6	26,5	5,0	9,4	2,5	6,5
Леонід Кравчук	16,3	4,0	6,3	1,0	1,5	0,3
В'ячеслав Чорновіл	41,0	35,5	9,3	13,4	10,4	22,5
Леонід Кучма	0,7	2,0	10,3	4,7	3,0	3,8
Богдан Ступка	29,0	17,0	21,3	16,1	23,6	17,4
<i>Інше</i>	2,3	1,0	2,0	1,7	1,5	0,7
<i>Важко відповісти</i>	0,0	1,0	4,0	2,7	2,0	1,4
<i>Немає таких</i>	0,7	0,0	4,3	1,0	0,2	0,7

Таблиця 1.4.3.2. Видатні постаті минулого та сучасності, що викликають у респондентів почуття гордості, прикордонні райони, %

Визначаючи історичні постаті минулого та сучасності, що **завдали шкоду українському народу**, найчастіше респондентами, не залежно від місця їх проживання – загалом по Україні, називалися В. Янукович – **58,4%**, Й. Сталін – **54,1%**, В. Ленін – **41,2%** (табл. 1.4.3.3).

<i>(Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати до 5-ти варіантів відповіді. Розподіл ствердних відповідей, на які вказали понад 10% респондентів)</i>	Серед усіх, всеукраїнська вибірка	Регіон					
		Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Віктор Янукович	58,4	67,4	79,2	67,4	39,2	39,9	50,2
Йосип Сталін	54,1	83,8	60,0	43,2	44,4	35,6	45,2
Володимир Ленін	41,2	67,0	49,7	37,5	25,8	22,3	33,8
Віктор Ющенко	26,2	15,5	28,7	12,4	36,2	42,0	32,3
Катерина II	25,7	51,5	27,3	23,4	17,6	4,2	16,0
Леонід Кучма	24,3	24,2	46,2	18,2	11,5	36,5	17,3
Степан Бандера	20,9	1,0	21,2	8,4	28,2	39,4	41,2
Петро I	19,2	40,5	16,6	20,0	9,1	4,1	13,9
Леонід Кравчук	16,0	6,0	21,2	13,4	10,0	35,2	21,4
Семен Петлюра	13,7	1,2	15,5	9,6	17,3	21,7	24,0
Нестор Махно	11,7	4,5	12,5	10,1	9,4	26,0	15,4
Інше	7,1						
Важко відповісти	5,8						
Немає таких	1,3						

Таблиця 1.4.3.3. Історичні постаті минулого та сучасності, що, на думку респондентів, завдали шкоду українському народу, вся Україна, регіональний розподіл, %

Мають місце відмінності у відповідях опитаних щодо визначення постатей минулого та сучасності, що завдали шкоду українському народу, залежно від місця проживання в певному прикордонному районі (табл. 1.4.3.4).

<i>(Сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент мав змогу вказати до 5-ти варіантів відповіді. Розподіл ствердних відповідей, на які вказали понад 10% респондентів)</i>	Межують з країнами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білорусією	Мають вихід до морів	Межують з Росією
Віктор Янукович	75,6	86,0	48,3	46,8	42,3	48,1
Йосип Сталін	80,8	91,0	40,0	64,9	52,5	50,5
Володимир Ленін	61,6	76,5	26,3	54,5	30,1	43,3
Катерина II	18,9	55,0	11,0	22,4	10,4	22,5
Віктор Ющенко	25,7	18,5	40,7	14,4	39,3	38,9
Петро I	9,8	34,0	11,7	19,7	5,7	17,7
Леонід Кучма	34,2	32,0	20,0	9,7	16,4	15,4
Степан Бандера	5,5	3,5	30,0	10,0	28,4	17,4
Леонід Кравчук	11,7	11,0	22,3	8,0	18,7	14,7

Нестор Махно	9,8	22,0	10,0	7,0	8,0	8,2
Семен Петлюра	11,7	3,0	11,7	5,4	10,4	10,9
Інше	1,6	3,5	1,0	8,4	1,7	1,7
Важко відповісти	0,3	0,5	9,0	7,4	8,0	5,8
Немає таких	0,3	0,0	4,7	2,0	1,2	1,7

Таблиця 1.4.3.4. Історичні постаті минулого та сучасності, що, на думку респондентів, завдали шкоду українському народу, прикордонні райони, %

Для респондентів, не залежно від типу вибірки, у питаннях, пов'язаних з патріотизмом найавторитетнішими, є думки членів їх **родин** - 81,8% – за всеукраїнською вибіркою, **87,3%** – за вибіркою прикордонних територій, **родичів** (71,8% та 78,8% відповідно) та **друзів й знайомих** (66% та 72,2%). При цьому найвищою довірою у даному питанні, не залежно від статі опитаних, наділені саме члени родини, оскільки до їхніх думок схильні дослуховуватися повною мірою, а не частково (**32,5%** - за всеукраїнською вибіркою; **41,8%** – за вибіркою прикордонних територій) (табл. 1.4.4.1).

Примітно, що серед чоловіків більшим авторитетом користуються військові (всеукраїнська вибірка: серед чоловіків – **48,8%**, жінок – **39,5%**; вибірка прикордонних територій: серед чоловіків – **49,6%**, жінок – **45,4%**), колеги по навчанню (всеукраїнська вибірка: відповідно **41,5%** й **35,3%**; вибірка прикордонних територій: немає статистичної різниці) та громадські активісти (всеукраїнська вибірка: відповідно **40,6%** та **35,8%**; вибірка прикордонних територій: немає статистичної різниці), а серед жінок – представники релігійних організацій (всеукраїнська вибірка: чоловіків – **31,1%**, серед жінок – **43,0%**; вибірка прикордонних територій: серед чоловіків – **38,8%**, жінок – **47,8%**).

(Варіанти відповідей "Не дослухаюся" та "Важко відповісти" тут не наведені. Повний розподіл відповідей респондентів дивитися в додатках, питання №30)

	ДОСЛУХОВУЮТЬСЯ			
	за всеукраїнською вибіркою:		за вибіркою прикордонних територій:	
	Повною мірою	Певною мірою	Повною мірою	Певною мірою
Членів родини	32,5	49,3	41,8	45,5
	81,8		87,3	
Рідних (які не проживають з Вами)	15,8	56,0	20,9	57,9
	71,8		78,8	
Друзів, знайомих	9,7	56,3	12,8	59,4
	66,0		72,2	
Військових	9,2	34,5	9,8	37,5
	42,7		47,3	
Колег/осіб, з якими навчаєтесь	3,5	34,6	2,8	40,5
	38,1		43,3	
Громадських активістів	7,4	30,5	5,7	38,5
	37,9		44,2	
Представників церкви чи	7,6	30,0	10,9	32,8

інших релігійних організацій	37,6		43,7	
Вчителів у школі	5,6	28,3	4,4	37,0
	33,9		41,4	
Викладачів у ВНЗ, коледжі тощо	3,5	26,8	3,8	33,8
	30,3		37,6	

Таблиця 1.4.4.1. Суб'єкти впливу на формування думок в питаннях патріотизму, розподіл відповідей на питання "Наскільки Ви схильні дослуховуватися в питаннях, пов'язаних з патріотизмом, до ", % (сума відповідей "Дослухаюся повною мірою" та "Дослухаюся певною мірою").

Варто відзначити, що, не залежно від типу вибірки, прослідковується зниження впливу авторитету того чи іншого суб'єкта формування думок в питаннях патріотизму зі збільшенням віку респондентів.

Основні суб'єкти впливу на формування думок в питаннях патріотизму з урахуванням регіону проживання респондентів лишаються ті ж, що і по масиву загалом – сім'я, рідні, друзі й знайомі (табл. 1.4.4.2).

	Регіон					
	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Членів родини	90,1	87,8	67,4	82,0	77,5	84,4
Рідних (які не проживають з Вами)	84,8	70,5	59,2	75,5	57,9	75,8
Друзів, знайомих	83,0	70,3	56,7	65,4	49,8	62,4
Військових	61,7	54,7	34,7	30,5	33,6	42,0
Колег/осіб, з якими навчаєтесь	51,4	46,3	29,6	37,6	21,0	34,8
Громадських активістів	61,3	43,0	31,7	23,4	28,2	32,3
Представників церкви чи інших релігійних організацій	72,0	46,3	25,9	25,6	21,2	22,5
Вчителів у школі	50,9	38,3	22,4	38,7	26,0	19,8
Викладачів у ВНЗ, коледжі тощо	46,2	31,9	19,3	36,6	21,0	19,6

Таблиця 1.4.4.2. Суб'єкти впливу на формування думок в питаннях патріотизму, розподіл відповідей на питання "Наскільки Ви схильні дослуховуватися в питаннях, пов'язаних з патріотизмом, до ...", вся Україна, регіональний розподіл, % (сума відповідей "Дослухаюся повною мірою" та "Дослухаюся певною мірою")

На формування і підтримку громадянської ідентичності, за відповідями респондентів, не залежно від типу вибірки, передусім, впливають: події, які особисто бачили/у яких брали участь (**86,5%** – за всеукраїнською вибіркою; **91,4%** – за вибіркою прикордонних територій), телебачення (**67,9%** та **72,1%**

відповідно), думки видатних постатей (**61,1%** та **63,8%**), заходи й проекти громадянської активності (**55,9%** та **63,3%**) та інформація в Інтернеті, крім соцмереж (**53,0%** та **54,9%**) (табл. 1.4.5.1).

<i>(Варіанти відповідей "Не впливають" та "Важко відповісти" тут не наведені. Повний розподіл відповідей респондентів на дивитися в додатках, питання №32)</i>	ВПЛИВАЮТЬ			
	за всеукраїнською вибіркою:		за вибіркою прикордонних територій:	
	Впливають досить сильно	Певною мірою впливають	Впливають досить сильно	Певною мірою впливають
Події, які Ви особисто бачили/у яких брали участь	48,5	38,0	48,5	42,9
	86,5		91,4	
ЗМІ – телебачення	15,7	52,2	19,2	52,9
	67,9		72,1	
Думка видатних постатей	11,8	49,3	13,9	49,9
	61,1		63,8	
Заходи, проекти громадської активності	7,3	48,6	9,4	53,9
	55,9		63,3	
Інформація в Інтернеті (крім соцмереж)	10,3	42,7	12,3	42,6
	53,0		54,9	
Фільми українського виробництва	9,3	40,0	11,9	48,3
	49,3		60,2	
Книги українських авторів	9,3	39,2	11,2	44,1
	48,5		55,3	
ЗМІ – преса	7,4	39,9	11,3	43,8
	47,3		55,1	
ЗМІ – радіо	6,2	36,4	9,3	42,1
	42,6		51,4	
Інформація в соцмережах	8,3	34,9	9,8	35,3
	43,2		45,3	

Таблиця 1.4.5.1. Вплив на формування і підтримку громадянської ідентичності, розподіл відповідей на питання "Наскільки сильно на Ваші погляди щодо України, на Ваше усвідомлення себе як громадянина, впливають...2, % (сума відповідей "Впливають досить сильно" та "Певною мірою впливають")

Згідно з всеукраїнською вибіркою, такий канал впливу як **телебачення та фільми українського виробництва частіше називали жінки** (телебачення: 64,4% – чоловіки, 70,9% – жінки; українські фільми – 47,2% та 51,1% відповідно), а **заходи, проекти громадської активності та інформацію в інтернеті – чоловіки** (заходи, проекти громадської активності: чоловіки – 60,19%, жінки – 52,5%; інтернет, крім соцмереж: 58,9% та 48,1% відповідно; інформація в соцмережах: 48,7% та 38,8%). **Молодь**, порівняно зі старшими респондентами дещо **більше орієнтовна на заходи, проекти громадської активності, книги українських авторів і значно більше на інформацію з інтернет-мережі**, тоді як українці понад 35 років – на більш традиційні ЗМІ (телебачення, радіо та преса). Так, інформація в Інтернеті впливає на молодь 14-34 років (цей канал впливу

називає загалом 70,4% молоді), тоді як серед людей старше 45 років тільки 36,1% вважає це каналом впливу.

Суттєвими є відмінності щодо визначення каналів впливу на формування і підтримку громадянської ідентичності залежно від регіону проживання респондентів (Таблиця 1.4.5.2).

<i>(Варіанти відповідей «Не дослухаюся» та «Важко відповісти» тут не наведені. Повний розподіл відповідей за регіоном проживання респондентів дивитися в додатках)</i>	Регіон					
	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Події, які Ви особисто бачили/у яких брали участь	94,1	83,0	80,2	78,7	87,4	96,1
Заходи, проекти громадської активності	70,3	50,2	52,2	43,8	53,0	62,6
Книги українських авторів	74,6	44,1	44,9	46,7	39,4	30,4
Фільми українського виробництва	74,6	54,2	43,1	46	32,8	33,1
ЗМІ – телебачення	74,3	71,6	74,1	59,5	52,0	69,5
ЗМІ – радіо	60,4	51,1	40,2	34,6	22,9	36,1
ЗМІ – преса	56,9	59,6	46,5	43,8	26,7	41,9
Інформація в Інтернеті (крім соцмереж)	51,8	66,7	44,2	47,3	52,7	58,7
Інформація в соцмережах	47,3	52,2	32,7	37,1	47,1	46,2
Думка видатних постатей	81,0	60,6	50,7	57,5	58,5	53,1

Таблиця 1.4.5.2. Вплив на формування громадянської ідентичності, розподіл відповідей на питання "Наскільки сильно на Ваші погляди щодо України, на Ваше усвідомлення себе як громадянина, впливають...", регіональний розподіл, % (сума відповідей "Впливають досить сильно" та "Певною мірою впливають").

Розподіл відповідей на запитання "Наскільки характерними для Вас є наступні види діяльності впродовж останніх трьох років?" (Таблиця 1.5.1.):

Види діяльності	Серед усіх	Серед молоді	Жін	Чол	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Участь у виборах в ролі виборця	77,7	68,1	77,1	78,7	86,5 (1)	78,5 (3)	81,1 (2)	75,7 (4)	71,6 (5)	68,1 (6)
Участь у благодійності	59,0	61,0	56,9	56,9	73,3 (1)	71,4 (2)	57,9 (3)	52,2 (4)	44,1 (6)	47,4 (5)
Види діяльності	Серед усіх	Серед молоді	Жін	Чол	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Участь у волонтерській діяльності	41,6	46,6	40,6	42,8	50,7 (2)	53,4 (1)	46,1 (3)	33,3 (4)	29,7 (6)	30,5 (5)
Участь у виборах в ролі спостерігача,	32,5	31,3	33,4	31,5	31,9 (3)	44,3 (1)	25,9 (5)	39,9 (2)	21,9 (6)	28,5 (4)

члена виборчої дільниці										
Участь у проектах на користь країни (у свій вільний час)	30,4	36,4	27,8	33,4	33,0 (2)	34,8 (1)	28,9 (4)	27,7 (5)	21,9 (6)	32,8 (3)
Участь у заходах, спрямованих на захист прав людини	27,9	32,1	26,4	29,6	28,3 (4)	35,4 (1)	20,3 (6)	30,6 (2)	21,4 (5)	30,4 (3)
Участь у самоврядуванні	25,2	29,6	23,8	26,7	26,6 (3)	35,7 (1)	20,1 (5)	29,8 (2)	12,7 (6)	22,0 (4)
Участь у мітингах, акціях протесту безкоштовно	22,7	27,8	20,8	25,1	37,1 (1)	25,7 (2)	22,6 (4)	23,0 (3)	11,3 (5)	8,0 (6)
Викриття корупції	11,6	12,9	10,6	12,9	9,3 (5)	20,3 (1)	8,6 (6)	12,4 (2)	10,3 (3)	10,1 (4)
Участь у мітингах, акціях протесту за винагороду	9,1	12,4	8,3	10,0	8,0	10,4	10,8	11,2	7,7	5,6

*Цифри в дужках від 1 до 6 означають порівняльне місце 6-и регіонів між собою, де 1 – регіон з найбільшою активністю населення за даним видом діяльності, 6 – з найменшою.

Таблиця 1.5.1. Розподіл по віку, статі та регіонам відповідей на запитання «Наскільки характерними для Вас є наступні види діяльності впродовж останніх трьох років?», % (сума відповідей "Це про мене" та "Частково це про мене", в дужках – місце в регіональному рейтингу*)

Також було проаналізовано поширеність видів діяльності, які характеризують ступінь громадянської активності, у розрізі районів серед населення прикордонних районів України (табл. 1.5.2.).

Види діяльності	Межують з країнами ЄС		Межують з Польщею		Райони на лінії АТО		Межують з Білорусією		Мають вихід до морів		Межують з Росією	
	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34
Участь у виборах в ролі виборця	87,0 (1)	80,1	82,0 (3)	80,0	69,0 (5)	57,3	79,6 (4)	65,0	66,9 (6)	60,8	83,9 (2)	75,3
Участь у благодійності	56,5 (2)	56,8	74,0 (1)	74,6	39,3 (6)	39,6	53,6 (3)	62,1	46,0 (4)	44,5	43,4 (5)	40,9
Участь у волонтерській діяльності	47,0 (2)	44,6	55,4 (1)	59,1	30,3 (6)	35,4	42,8 (3)	53,4	33,6 (5)	38,5	37,2 (4)	32,3

Таблиця 1.5.2. Відповіді населення й окремо молоді прикордонних районів України на запитання "Наскільки характерними для Вас є наступні види діяльності впродовж останніх трьох років?" (сума відповідей "Це про мене" та "Частково це про мене"), % (місце в рейтингу по районах*).

Види діяльності	Межують з країнами ЄС		Межують з Польщею		Райони на лінії АТО		Межують з Білорусією		Мають вихід до морів		Межують з Росією	
	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34
Участь у мітингах, акціях протесту безкоштовно	38,0 (1)	43,2	29,8 (2)	42,7	19,3 (5)	17,7	20,4 (4)	22,4	25,2 (3)	29,6	15,0 (6)	15,1
Участь у заходах, спрямованих на захист прав людини	34,5 (1)	43,2	26,1 (3)	30,9	32,7 (2)	39,6	18,8 (6)	20,4	22,7 (4)	25,9	19,1 (5)	21,6
Участь у виборах в ролі спостерігача, члена виб. дільниці	34,0	35,1	27,3 (5)	27,3	34,0	34,4	25,1 (6)	26,2	29,6 (4)	26,7	43,7 (1)	44,1
Участь у проектах на користь країни (у свій вільний час)	28,0 (3)	37,9	31,2 (1)	30,0	26,3 (4)	31,3	20,7 (6)	33,0	21,9 (5)	27,4	28,3 (2)	28,0
Участь у самоврядуванні	24,0 (3)	27,1	31,3 (1)	30,9	20,3 (5)	25,0	17,1 (6)	19,4	22,2 (4)	20,7	26,3 (2)	30,2
Викриття корупції	8,5 (4)	6,8	11,7 (2)	14,6	16,7 (1)	19,8	5,7	7,7	5,7	6,7	10,9 (3)	16,2
Участь у мітингах, акціях протесту за винагороду	10,5	9,5	17,6	20,0	11,0	13,6	5,3	5,8	11,7	16,3	8,6	7,6

*Цифри в дужках від 1 до 6 означають порівняльне місце 6-и районів між собою, де 1 – район з найбільшою активністю населення за даним видом діяльності, 6 – з найменшою.

Оцінка збройного конфлікту на Сході України. **Різниця в оцінці конфлікту є виразно регіональною, та не пов'язана з віком та статтю.** Регіональні відмінності можна побачити як на всеукраїнській вибірці, так і серед населення прикордонних територій — див. Таблицю 1.6.1. та 1.6.2., де **жовтий колір** означає наявність значно більших за середні відсотків, **зелений** – суттєво менших за середні.

Твердження	Серед усіх	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Укр. та рос. політики намагаються посварити братні народи	18	12,1	15,3	20	24,9	26,9	11,8
В Україні йде громадянська війна, спричинена переворотом 2014 р.	13	3	13,1	7,8	10,4	27,8	26
Україна стала територією боротьби інших держав за сфери впливу	27,6	11,7	27,9	31	32,3	29,8	37,6
Окремі регіони України потерпають від військової агресії Росії	41,1	73,2	43,7	40,5	32,5	15,5	23,3

Таблиця 1.6.1. Оцінка збройного конфлікту на Сході. Розподіл відповідей на питання "Яке з тверджень, на Вашу думку, є найбільш точним щодо збройного конфлікту на сході України?", вся Україна, регіональний розподіл, %

Твердження	Межують з країнами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білорусією	Мають вихід до морів	Межують з Росією
Укр. та рос. політики намагаються посварити братні народи	21,5	15,0	15,0	18,7	24,4	24,9
В Україні йде громадянська війна, спричинена переворотом 2014 р.	7,5	2,5	17,0	14,4	20,4	15,7
Україна стала територією боротьби інших держав за сфери впливу	16,0	13,5	45,3	19,1	38,6	34,5
Окремі регіони України потерпають від військової агресії Росії	54,7	68,5	20,7	47,8	15,7	23,9

Таблиця 1.6.2. Оцінка збройного конфлікту на Сході. Розподіл відповідей на питання "Яке з тверджень, на Вашу думку, є найбільш точним щодо збройного конфлікту на сході України?", прикордонні райони, %

Цікавими та зрозумілими є кореляції цього показника з показником **громадянської ідентичності, національності**, до якої себе відносить людина, **мови спілкування в сім'ї та оцінки українського націоналізму**. В Таблиці 1.6.3. (де **жовтий колір** означає наявність значно більших за середні відсотків, **зелений** — суттєво менших за середні) можна побачити, що громадянська ідентичність, яка не є українською ("громадянин колишнього СРСР") або не є загальнодержавною (переважання локальної — регіональної, обласної, міської, сільської ідентичності) дуже сильно корелює з антиукраїнськими настроями ("громадянська війна", "державний переворот" тощо).

Така ж ситуація з національною приналежністю¹ — у людей, які визначають свою національність як російську, збільшується кількість відповідей щодо громадянської війни, при цьому зменшується відсоток відповідей щодо російської агресії. Така ж ситуація й з оцінкою українського націоналізму — для тих, хто сприймає його як ідеологію розколу за етнічною ознакою, конфлікт на Сході частіше сприймається як "громадянська війна", так само як і для тих, хто бачить націоналізм неактуальним явищем.

¹ В Таблиці 2.4.1.3. представлені не всі національності, так само як і не всі відповіді щодо громадянської ідентичності, а тільки ті, кількість яких дозволяла провести статистичний аналіз.

Твердження	Вважає себе в першу чергу...			
	Громадяни- ном колишнього СРСР	Громадяни- ном України	Жителем регіону	Жителем села, району, міста
Укр. та рос. політики намагаються посварити братні народи	20,2	17,4	18,9	24,5
В Україні йде громадянська війна, спричинена переворотом 2014 р.	38,1	9,7	25,5	10,2
Україна стала територією боротьби інших держав за сфери впливу	29,8	24,3	34,0	42,9
Окремі регіони України потерпають від військової агресії Росії	11,9	48,3	19,8	22,4

Таблиця 1.6.3. Оцінка збройного конфлікту на Сході та громадянська ідентичність, у %. Вся Україна.

Твердження	Вважає себе за національність...	
	Українцем/кою	Росіянином/кою
Укр. та рос. політики намагаються посварити братні народи	17,3	26,9
В Україні йде громадянська війна, спричинена переворотом 2014 р.	11,4	29,5
Україна стала територією боротьби інших держав за сфери впливу	27,2	33,3
Окремі регіони України потерпають від військової агресії Росії	43,6	10,3

Таблиця 1.6.4. Оцінка збройного конфлікту на Сході та самооцінка національності, у %. Вся Україна.

Твердження	Мова спілкування в родині		
	Українська	Російська	І українська, і російська
Укр. та рос. політики намагаються посварити братні народи	16,7	20,7	16,6
В Україні йде громадянська війна, спричинена переворотом 2014 р.	7,3	20,5	16,2
Україна стала територією боротьби інших держав за сфери впливу	17,3	42,5	29,8
Окремі регіони України потерпають від військової агресії Росії	58,0	16,3	37,4

Таблиця 1.6.5. Оцінка збройного конфлікту на Сході та мова спілкування в родині, у %. Вся Україна.

Твердження	Який зміст ви вкладаєте в поняття "український націоналізм"		
	Перетворення України на сильну державу	Ідеологія, яка розколоє суспільство на етнічних українців і неукраїнців	Явище, що існувало в 1940-1950-х рр., зараз неактуальний
Укр. та рос. політики намагаються посварити братні народи	16,4	20,4	18,9
В Україні йде громадянська війна, спричинена переворотом 2014 р.	5,9	23,1	20,0
Україна стала територією боротьби інших держав за сфери впливу	22,5	33,1	33,3
Окремі регіони України потерпають від військової агресії Росії	54,9	22,9	27,8

Таблиця 1.6.6. Оцінка збройного конфлікту на Сході та оцінка українського націоналізму, у %.
Вся Україна.

Порівняння та зіставлення відповідей на це запитання із **релігійною приналежністю** респондентів (Таблиця 1.6.7., де **жовтий колір** означає наявність значно більших за середні відсотків, **зелений** – суттєво менших за середні). Для аналізу відібрані не всі конфесії, а тільки найбільші². Отже, респонденти, які називають своєю релігією "православ'я в цілому", рідше демонструють проукраїнську позицію; серед прихожан **Київського та Московського патріархату** різниця дуже суттєва, а **найчастіше державну позицію** (тобто найменше антиукраїнських гасел) **висловлюють віряни УГКЦ — 79,7%**. Такий само розподіл серед релігійної приналежності маємо по прикордонним територіям.

Твердження	Нерелі- гійні	Право- слав'я	УПЦ МП	УПЦ КП	УГКЦ	Серед усіх
Укр. та рос. політики намагаються посварити братні народи	13,9	20,5	22,7	13,0	10,6	18
В Україні йде громадянська війна, спричинена переворотом 2014 р.	23,1	13,4	19,9	6,5	0,8	13
Україна стала територією боротьби інших держав за сфери впливу	30,6	35,3	24,3	18,1	8,9	27,6
Окремі регіони України потер- пають від військової агресії Росії	32,4	30,1	33,1	62,3	79,7	41,1

Таблиця 1.6.7. Оцінка збройного конфлікту на Сході та релігійна приналежність. Вся Україна,
%

РОЗДІЛ II. НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ.

Національна ідентичність, активна громадянська позиція, небайдужість і прагнення змін дозволяє людині ідентифікуватися як громадянин-патріот, збагнути себе часткою національної спільноти, носієм спільних (національних) цінностей. Національні цінності – вагома частка загальнолюдських цінностей, усереднене між індивідуальним і усьюдським, що, без сумніву, збагачує останнє. У системі координат країн світу національні цінності України – це те, що дозволяє бути суб'єктами у системі світової політики, досягти успіху у цивілізаційному розвитку; це підґрунтя націєтворення. Дотримання національних цінностей дозволяє народу не лише відчувати себе українським, але й гордитися цим у міжнародному співтоваристві.

Беручи до увагу кращу міжнародну практику, а також події останніх років, історичний досвід України, історію її боротьби на незалежність і державність, національними (суспільно-державницькими) цінностями в нашій країні слід вважати: *самобутність, соборність, воля, гідність*.

Самобутність – це національна неповторність, оригінальність, яка проявляється окремою особистістю чи групою у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, прагненнях, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки. Самобутність українського народу детермінується його історією, культурою, й насамперед, українською мовою.

Соборність – це єдність, неподільність усіх територій держави, що передбачає спільну відповідальність і взаємне духовне збагачення та розвиток. Це також єдність усіх громадян України, незалежно від їхнього етнічного походження. Нарешті, соборність невіддільна від досягнення реальної державності, забезпечення справжнього суверенітету і незалежності народу, побудови процвітаючої демократичної національної держави.

Воля – це здатність, намір або кероване намагання, сильне прагнення досягти мети; рішучість і сила особистості владно завершити справу; самоконтроль і незалежність, свобода дій. Це дар досягати цілей за будь-яких перешкод; основа українського характеру, ознаками якого є енергійність й ініціативність. Відбитком волі українців є героїка боротьби за незалежність.

Гідність українського народу – результат самоповаги, що викликає повагу інших народів, це відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій; усвідомлення власної ваги й громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві. Нині гідність українського народу проявляється також у прагненні

подолати корупцію, спрямованості до демократії, намагання знищити національну меншовартість, мінімізації тоталітарного спадку³.

2.1. Самобутність

Відповідаючи на запитання *"До якої національності Ви себе відносите?"*, **90,9%** опитаних за всеукраїнською вибіркою (1200 респондентів) віднесли себе до **українців**, 9,1% – до іншої національності (росіянами себе ідентифікують 6,4%).

94,8% опитаної молоді сказали, що вони "українець/українка", **5,2%** - віднесли себе до іншої національності (росіянами вважають себе **3,2%** опитаних молодих людей).

Щодо регіону опитування, то найвищі показники віднесення себе до групи українців за національністю серед усіх опитаних – на Заході - **96,8%**, найнижчі – Сході - **88,5%** і Донбасі - **75,3%**. Так, росіянами себе вважають на Заході – **2,1%** респондентів, на Сході – **16,3%**.

Опитування мешканців прикордонних територій (1800 респондентів) підтвердило, що найменше відносять себе до національності "українець/українка" мешканці районів, які знаходяться на лінії розмежування **83,3%**. У районах, які мають вихід до Чорного та Азовського морів, а також які межують з іншими країнами ЄС, респондентів, які вибрали варіант відповіді "українець/українка", вищі (Табл. 2.1.1.).

	Серед усіх	Серед молоді	Чоловіки	Жінки
Райони, які межують з іншими країнами ЄС	88,9	90,0	87,3	90,3
Райони, які межують з Польщею	100,0	100,0	100,0	100,0
Райони, які знаходяться на лінії розмежування	83,3	88,5	79,7	86,4
Райони, які межують з Білорусією	96,7	100,0	97,1	96,3
Райони, які мають вихід до Чорного моря	88,1	92,6	87,9	88,2
Райони, які межують з Росією	93,9	94,6	95,4	92,6

Таблиця 2.1.1. Розподіл відповідей «українець/українка» на запитання *"До якої національності Ви себе відносите?"*, прикордонні території, %

Розподіл відповідей на запитання "Якою мовою Ви, як правило, спілкуєтеся?" у загальному масиві респондентів всеукраїнської вибірки представлено нижче (Табл. 2.1.2.).

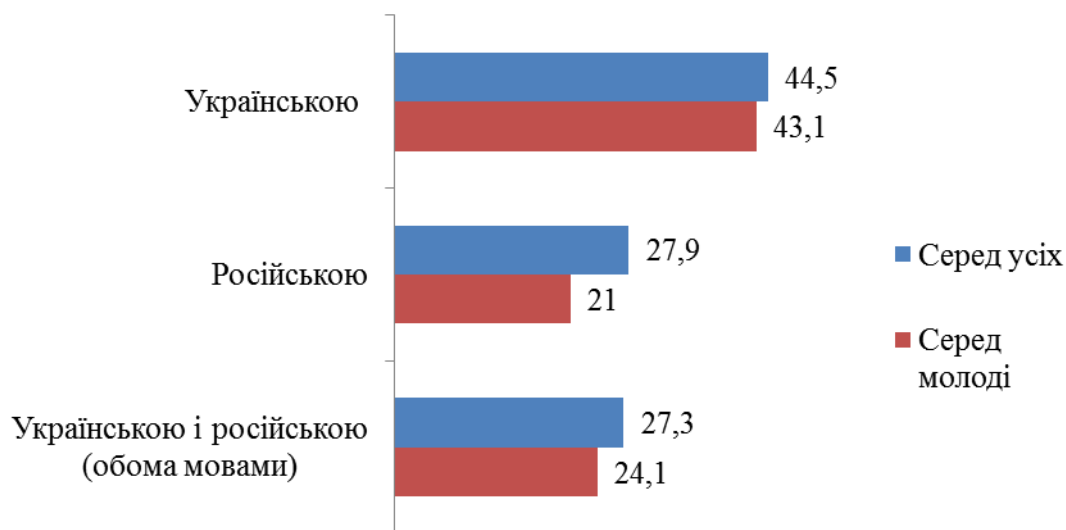
	У сім'ї		На роботі, у навчанні		Із друзями, знайомими		У громадських місцях	
	Серед усіх	Серед молоді	Серед усіх	Серед молоді	Серед усіх	Серед молоді	Серед усіх	Серед молоді
Українською	48,5	47,3	44,9	45,4	42,4	40,2	42,4	39,6
Російською	31,4	33,6	24,2	22,7	28,9	29,3	27,2	27,8
Українською і російською	19,4	18,7	30,7	31,9	28,7	30,5	30,2	32,4
Іншою мовою	0,7	0,4	0,2	0	0	0	0,2	0,2

Таблиця 2.1.2. Розподіл відповідей на запитання "Якою мовою Ви, Як правило, спілкуєтеся...?", вся Україна, %

Показники молоді щодо спілкування українською мовою не суттєво нижчі за показники усіх опитаних. **У цілому ситуація з використанням української мови невтішна, простежується стан «мовної меншовартості».**

Розподіл спілкування за середніми показниками (в сім'ї, на роботі, навчанні, із друзями, знайомими, у громадських місцях) подано на діаграмі (Діаграма 2.1.1.).

Діаграма 2.1.1.

Діаграма 2.1.1. Розподіл відповідей на запитання "Якою мовою Ви, як правило, спілкуєтеся" (усереднені показники: в сім'ї, на роботі, навчанні, із друзями, знайомими, у громадських місцях), вся Україна, %

Найчастіше спілкуються українською мовою у сім'ї і під час навчання респонденти 14-19 років (53,9% і 54,1% відповідно).

За регіоном опитування значна відмінність показників – україномовний Захід і російськомовний Схід. Так, на Заході українською мовою у сім'ї спілкуються **95,2%** опитаних, на Донбасі – **2,7%**.

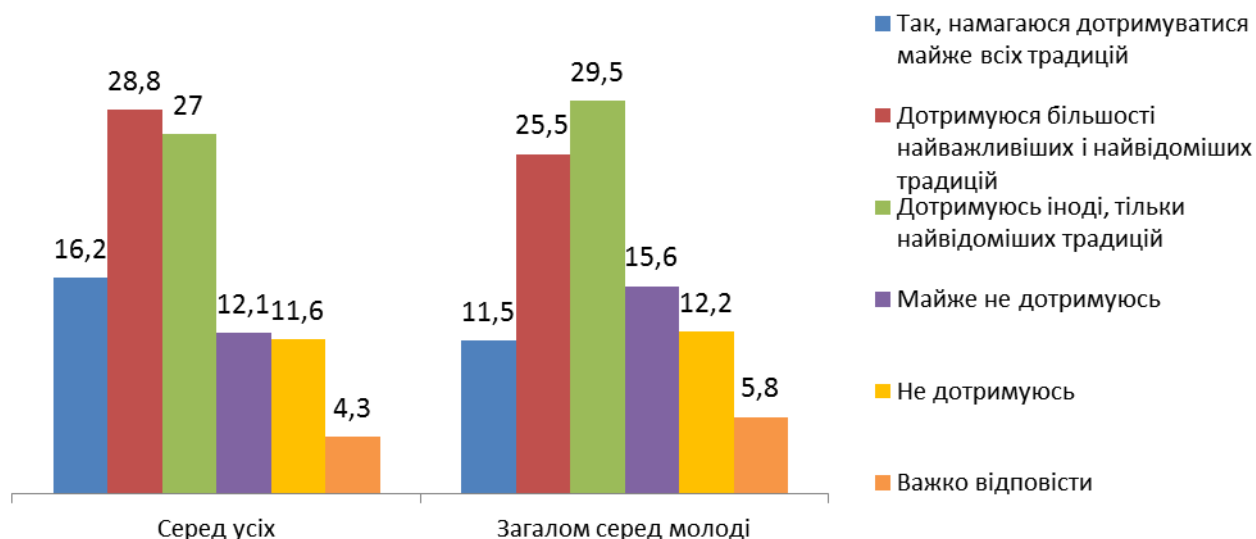
Результати опитування мешканців прикордонних територій щодо спілкування українською мовою подано у таблиці (Табл. 2.2.3.).

	У сім'ї		На роботі, у навчанні		Із друзями, знайомими		У громадських місцях	
	Серед усіх	Серед молоді	Серед усіх	Серед молоді	Серед усіх	Серед молоді	Серед усіх	Серед молоді
Райони, які межують з іншими країнами ЄС	84,4	83,6	82,7	81,8	74,9	76,4	71,0	71,8
Райони, які межують з Польщею	98,0	98,6	97,5	97,3	98,0	98,6	97,0	97,3
Райони, які знаходяться на лінії розмежування	9,3	6,3	7,3	8,3	4,7	3,1	4,3	4,2
Райони, які межують з Білорусією	80,6	80,6	80,3	80,6	77,6	74,8	78,6	76,7
Райони, які мають вихід до Чорного моря	12,2	11,9	10,9	11,9	7,5	6,7	6,2	5,2
Райони, які межують з Росією	38,2	32,3	39,2	32,3	34,8	26,9	36,9	29,0

Таблиця 2.1.3. Розподіл відповідей «українською» на запитання "Якою мовою Ви, Як правило, спілкуєтеся...?", прикордонні території, %

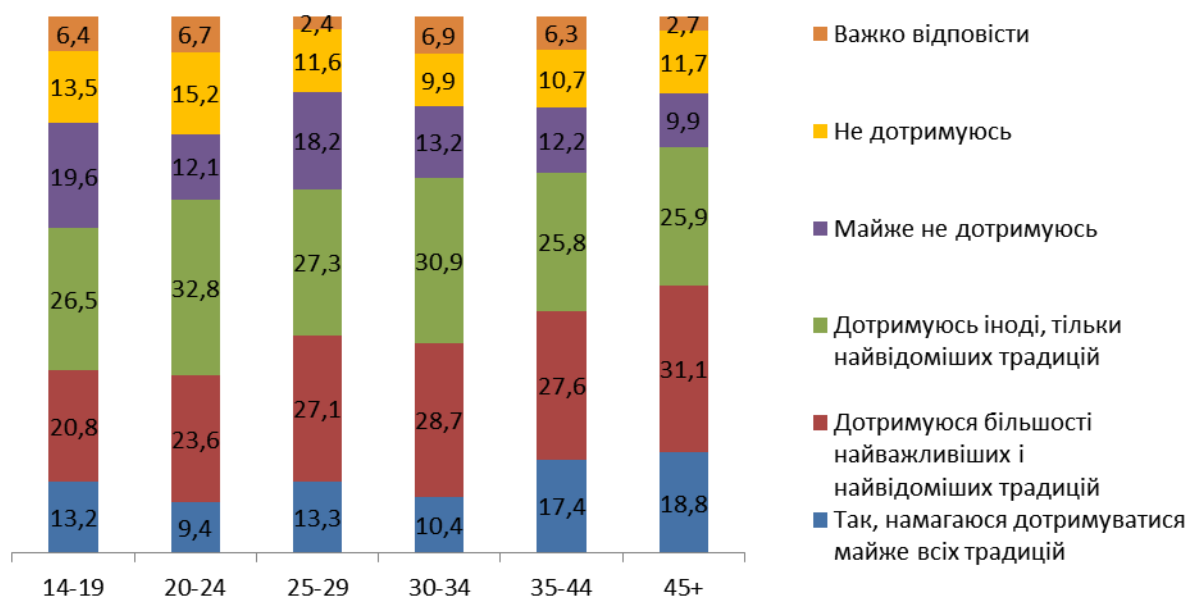
На запитання "Чи могли б Ви сказати про себе, що дотримуєтеся українських традицій?" серед усього загалу опитаних найбільше було відповідей "дотримуюся більшості найважливіших і найвідоміших традицій" – **28,8%**. Серед молоді такий показник нижчий від середнього – **25,5%**. Молоді люди переважно зазначили, що дотримуються українських традицій іноді й тільки найвідоміших. Загалом **37,0%** молодих респондентів переважно дотримуються українських традицій.

Діаграма
2.1.2.

Діаграма 2.1.2. Розподіл відповідей на запитання "Чи могли б Ви сказати про себе, що дотримуєтеся українських традицій?", вся Україна, серед усіх та серед молоді, %

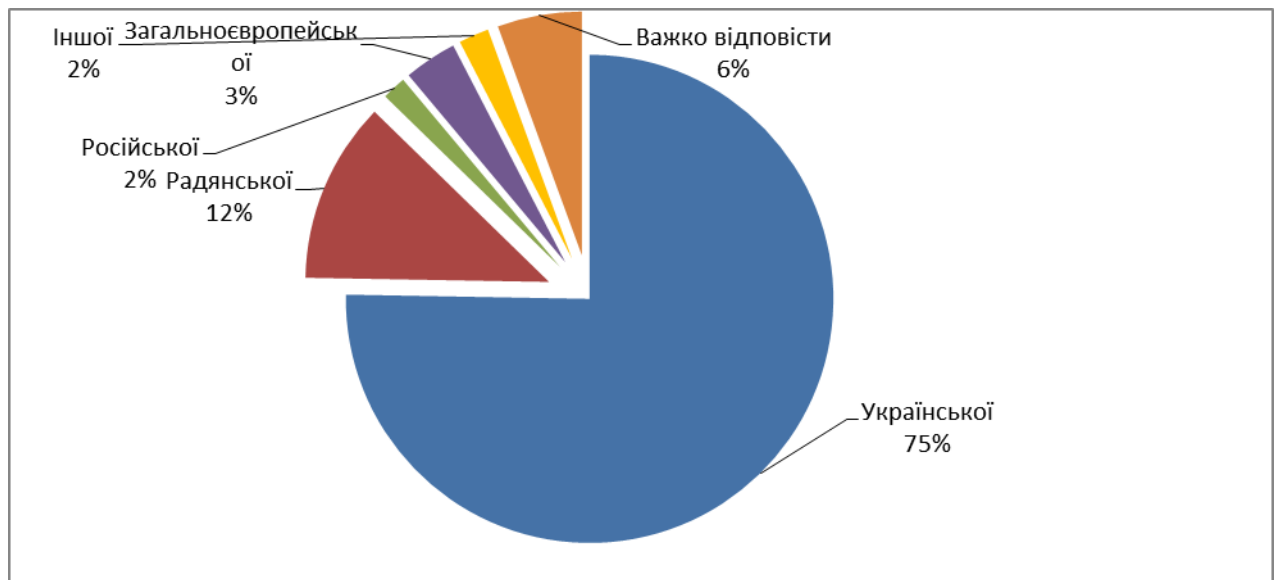
Діаграма 2.1.3.

Діаграма 2.1.3. Розподіл відповідей на запитання "Чи могли б Ви сказати про себе, що дотримуєтеся українських традицій?", вся Україна, серед різних вікових груп, %

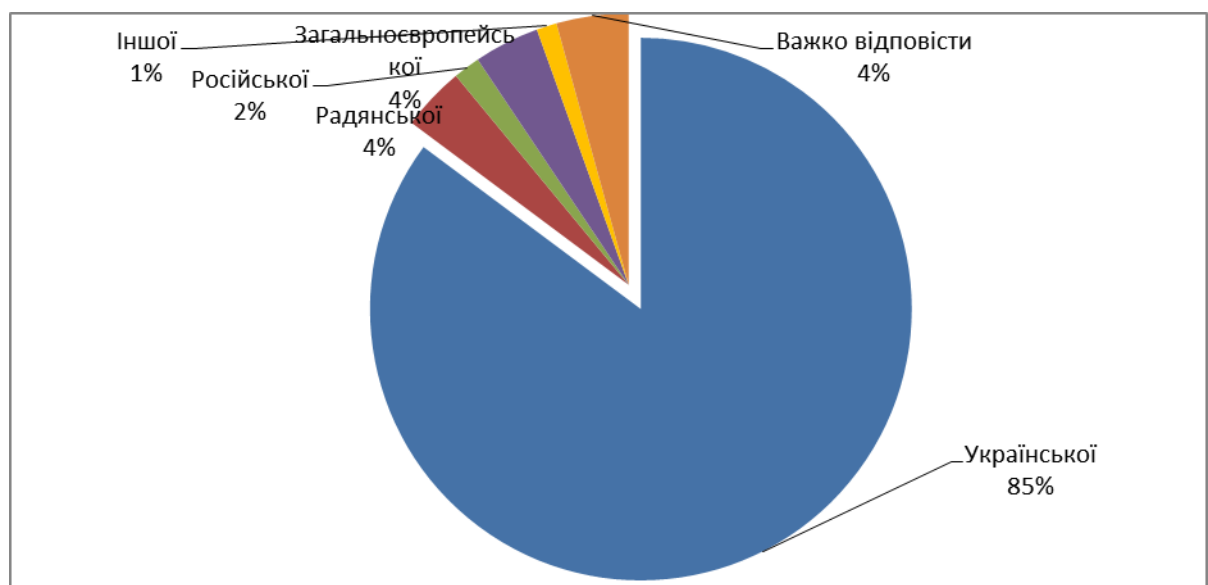
У цьому ж контексті, для характеристики сформованості у респондентів цінності самотутності важливо було простежити, до якої культурної традиції опитані виявляють приналежність (див. Діаграми 2.1.4. та 2.1.5.).

Діаграма 2.1.4.

Діаграма 2.1.4. Розподіл відповідей на запитання "До якої культурної традиції Ви себе відносите?", вся Україна, %

Діаграма 2.1.5.

Діаграма 2.1.5. Розподіл відповідей на запитання «До якої культурної традиції Ви себе відносите?», серед молоді 14-34 років, вся Україна, %

Різниця показників між представниками Заходу і Сходу, які відносять себе до української культурної традиції, становить **34,3%**; Заходу і Донбасу – **60,2%**. Зокрема, **37,1%** респондентів Донбасу віднесли себе до української культурної традиції, **6,8%** – російської, **13,1%** – загальноєвропейської культурної традиції. Регіональний розподіл за загальноукраїнською вибіркою представлений у Таблиці 2.1.4.

До якої культурної традиції Ви себе відносите?	Серед усіх	Регіон опитування					
		Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Української	75,2	97,3	87,5	82,4	65	74,1	37,1
Радянської	12	0	1,9	10,2	25,3	8,5	27,3
Російської	1,6	0	0	1,5	0,8	1,4	6,8
Загальноєвропейської	3,5	0,8	1,2	0,8	2,1	5,4	13,1
Іншої	2	1,1	0,7	2	0,5	0	7,8
Важко відповісти	5,6	0,7	8,8	3,1	6,3	10,6	7,9

Таблиця 2.1.4. Розподіл відповідей на запитання «До якої культурної традиції Ви себе відносите?», регіональний розподіл, %

Серед молоді (14-34 роки) приналежність до української культурної традиції вища у порівнянні з представниками старшого покоління (35+) (**85,4%** і **70,5%** відповідно). Група 25-29-річних виявила найвищі показники віднесення себе до української культурної традиції **89,1%**.

У цілому серед опитаних усіх регіонів до загальноєвропейської культурної традиції себе зараховують **3,5%** респондентів, з них **3,9%** молодих людей. Більшою мірою спрямовані на таку культуру особи віком 25-29 років.

Для глибшого аналізу сформованості цінності самобутності доцільним є порівняння відповідей респондентів на запитання "До якої національності Ви себе відносите?" і "До якої культурної традиції Ви себе відносите?". Результати порівняння показують, що серед загалу опитаних респонденти більшою мірою відносять себе до української національності, ніж до української культурної традиції (**90,9%** і **75, 2%** відповідно). Особливо великою є різниця зазначених показників на Сході, Півдні і Донбасі (більше **20%**, на Донбасі – **38,2%**).

Серед молоді різниця показників прихильності до української національності й до української культурної традиції менша (**94,8%** і **85,1%** відповідно).

У прикордонних районах зазначені вище тенденції щодо ідентифікування себе з певною культурною традицією зберігаються (Табл.2.1.5). Найвищі показник приналежності до радянської культури і до російської культурної традиції виявлено у районах, які знаходяться на лінії розмежування (**18,7%** і **5,7%** відповідно). Натомість найвищий показник приналежності до української культурної традиції зафіксовано у районах, які межують з Білорусією - **95,7%**,

далі за рейтингом спадання показника йдуть райони, які межують з Польщею - **95,0%** та райони, які межують з іншими країнами ЄС - **90,2%**.

До якої культурної традиції Ви себе відносите?	Межують з країнами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білорусією	Мають вихід до морів	Межують з Росією
Української	90,2	95,0	61,3	95,7	71,6	82,9
Радянської	1,3	0,0	18,7	0,3	15,4	10,9
Російської	0,0	0,0	5,7	0,3	0,5	1,0
Загальноєвропейської	2,0	3,0	5,7	2,3	6,5	1,7
Іншої	5,9	0,0	1,7	0,3	2,0	0,3
Важко відповісти	0,7	2,0	7,0	1,0	4,0	3,1
Радянської	90,2	95,0	61,3	95,7	71,6	82,9

Таблиця 2.1.5. Розподіл відповідей на запитання «До якої культурної традиції Ви себе відносите?», прикордонні райони, %

2.2. Соборність.

У відповідях респондентів на питання, ким вони вважають себе у першу чергу, значно переважає обрання громадянської ідентичності серед усіх інших. Так вважають себе, насамперед, громадянином України на загал **68,6%**, серед молоді частка дещо більша – **74,2%**. За віковою приналежністю найбільша частка (79, 2%) респондентів, які вважають себе "громадянами України" відноситься до групи 25-29 рр.

Так, якщо на Заході "громадянами України" себе вважають **80,6%** респондентів, у Центрі – **79,7%**, на Півночі – **70,1%**, на Сході – **67,4%**, на Півдні – **66,0%**, то на Донбасі – лише **42,7%**.

Натомість спостерігаються зворотні розбіжності у виборі локальної ідентифікації (сумарний вибір варіантів "житель регіону (області)" і "житель села, району чи міста") залежно від регіону проживання. На загал локальну ідентифікацію обрали **17,0%** (відповідно 8,2%+ 8,8%), а серед молоді – лише **12,4%** (відповідно 7,1%+ 5,3%). Найменша частотність такого вибору у Центрі - **10,1%**; найбільша (близько третини) – на Донбасі **28,3%**. Інші регіони розподілилися наступним чином (у порядку збільшення): Захід – **11,6%**, Північ – **15,2%**, Південь – **17,1%**, Схід – **21,3%**.

Регіональний розподіл висвітлює дуже високі показники ідентифікації з Радянським Союзом на Донбасі - **20,7%** та Півдні - **11,8%**.

У відповідь на питання *"Чи подорожували Ви Україною протягом останніх трьох років?"* лише **33,1%** респондентів зазначили, що вони здійснювали подорожі Україною, не пов'язані з робочими поїздками чи візитами до родичів. Серед молоді частка таких осіб є значно більшою - **44,3%**.

У розрізі по регіонах мешканці Донбасу - **19,1%** і Півдня - **21,6%** відвідували інші регіони України. Натомість це здійснювали майже кожен другий мешканець із Заходу - **43,1%** і трохи більше третини мешканців Сходу - **33,8%**, Півночі - **33,6%** і Центру - **33,4%**.

При цьому, доля тих, хто з різних причин не подорожував Україною в останні роки є досить значною як взагалі **66,2%**, так і серед молоді **54,9%**. У регіональному розрізі відповіді розподілилися наступним чином: Донбас – **79,3%**, Південь – **78,4%**, Північ – **64,9%**, Центр – **63,6%**, Схід – **62,9%**, Захід – **56,1%**.

За вибіркою прикордонних районів доля тих, хто подорожував Україною за останні три роки найменшою є у районах, які мають вихід до Чорного та Азовського морів **17,7%** та у районах, що межують з Росією **18,8%**. Не подорожували Україною з різних причин понад три чверті жителів цих районів відповідно – **81,1%** та **80,2%**. В інших прикордонних районах подорожували лише близько третини жителів.

Чи подорожували Ви Україною протягом останніх трьох років (крім робочих поїздок чи візитів до родичів)?	Межують з країнами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білорусією	Мають вихід до морів	Межують з Росією
Так	30,0	36,0	30,0	30,1	17,7	18,8
Ні	68,7	63,0	67,7	69,6	81,1	80,2
Важко відповісти	1,3	1,0	2,3	0,3	1,2	1,0

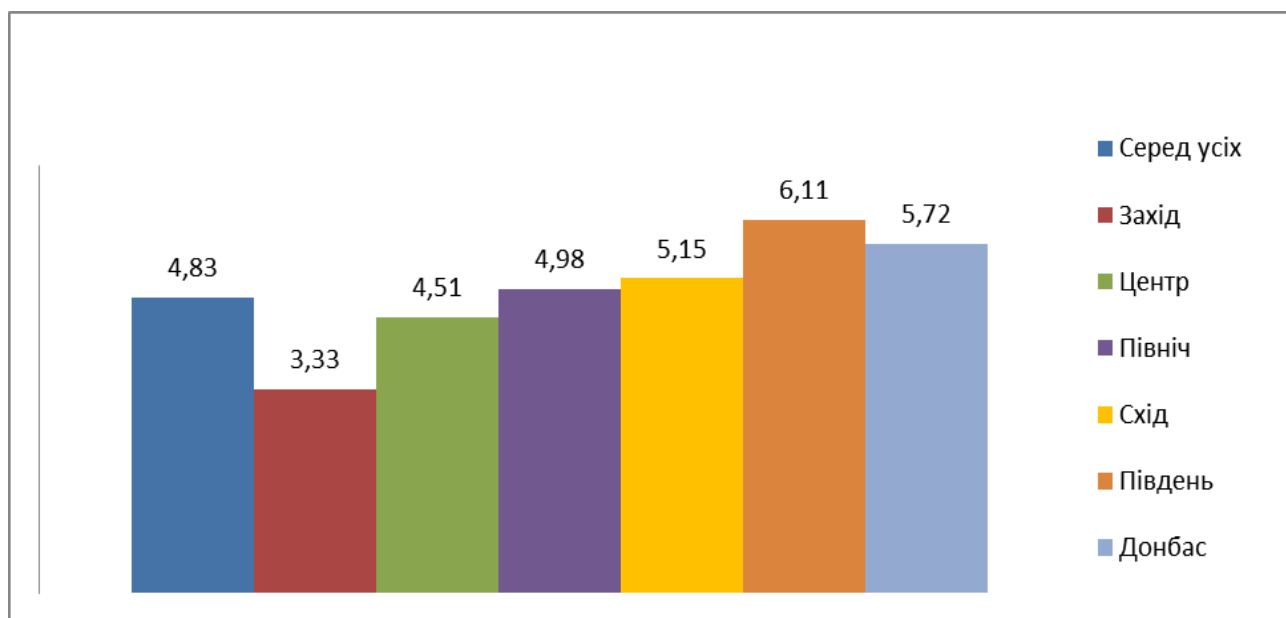
Таблиця 2.2.1. Розподіл відповідей на запитання *"Чи подорожували Ви Україною протягом останніх трьох років (крім робочих поїздок чи візитів до родичів)?"*, прикордонні райони, %

Чисельність респондентів, які цілком вважають, що між західними і східними регіонами України існують такі глибокі політичні й культурні відмінності, що в перспективі вони можуть роз'єднатися і створити власні держави, або увійти до складу інших держав, не є високою (на загал – **6,3%**, серед молоді – **4,9%**). За регіональним розрізом найбільші показники цього вибору демонструють жителі Донбасу - **17,1%** і Півдня - **9,1%**. Сумарно вибір на користь "не згоден" наступний (у порядку зменшення): **71,4%** – на Заході, **45,4%** – у Центрі, **41,0%** – на Півночі, **37,3%** – на Сході, **35,7%** – на Донбасі і лише **14,1%** – на Півдні. Зовсім не погоджуються із таким твердженням на загал **13,0%**

респондентів, а серед молоді – **12,2%** респондентів. За регіонами: – **26,5%** жителів Заходу, **12,8%** жителів Півночі, **10,6%** жителів Центру, **9,8%** жителів Сходу, **8,4%** жителів Донбасу і лише **2,4%** жителів Півдня. Велика частина респондентів **18,2%** на загал і **18,0%** з числа молоді не змогли надати перевагу жодній із позицій і не зробили свій вибір.

Середнє значення за десятибальною шкалою (де 1 – «зовсім не згодні», 10 – «повністю згодні») серед усіх респондентів складає **4,83**, серед молоді – **4,73**, тобто є доволі високим. Найбільшим це значення є серед вікової групи 30-34 роки (5,21), тоді як молодь від 14 до 29 років біль оптимістична, серед молодших вікових груп цей індекс складає 4,47 – 4,49. Регіональний розподіл індексу представлений на Діаграмі 2.2.1.

Діаграма 2.2.1.

***Діаграма 2.2.1.** Зведений індекс наявності нездоланих культурних відмінностей (середнє значення відповідей на питання "Іноді вважають, що між західними та східними регіонами України існують настільки глибокі політичні й культурні відмінності, що в перспективі вони можуть роз'єднатися і створити власні держави, або увійти до складу різних інших держав. А як вважаєте Ви? Оцініть, будь ласка, від 1 до 10, де "1" — "зовсім не згоден(на)", "10" — "цілком згоден(на)". Вся Україна, регіональний розподіл.*

Понад **56,8%** респондентів, серед молоді – **56,6%** вважають український націоналізм "світоглядом, основна ідея якого – перетворення України на сильну державу з високим міжнародним авторитетом і рівнем життя громадян". На противагу, близько третини (на загал – **33,9%**, серед молоді – **32,6%**) респондентів ставляться до українського націоналізму як до ідеології, що розколює суспільство на етнічних українців і "не українців" і передбачає обмеження прав останніх.

Визначення націоналізму як світогляду, основна якого – перетворення України на сильну державу з високим міжнародним авторитетом і рівнем життя громадян, підтримують переважаюча більшість жителів Заходу - **86,4%**, Півночі **74,7%** і Центру - **69,3%**. Натомість на Донбасі - **66,4%**, Півдні - **62,2%** і Сході - **51,0%** більшість становлять ті, хто вважають націоналізм "розкольніцькою ідеологією".

У прикордонних районах вважають український націоналізм ідеологією перетворення - **81,4%** жителів районів, що межують із Польщею, **70,0%** жителів районів, що межують із іншими країнами ЄС, **65,2%** жителів районів, що межують із Білоруссю, **52,8%** жителів районів, що межують із Росією, **28,8%** жителів районів, що знаходяться на лінії розмежування АТО та **27,3%** жителів районів, які мають вихід до Чорного і Азовського моря.

Натомість вважають український націоналізм розкольніцькою ідеологією (у порядку зменшення) понад половина - **53,3%** жителів районів, які мають вихід до Чорного і Азовського моря, близько половини - **49,4%** жителів районів, що знаходяться на лінії розмежування АТО, понад третину - **33,7%** жителів районів, що межують із Росією, майже третина - **28,7%** жителів районів, що межують із Білоруссю - **19,9%** жителів районів, що межують із іншими країнами ЄС та лише **8,8%** жителів районів, що межують із Польщею.

Більшість респондентів - **56,9%** вважають більш важливим у визначенні національності людини в сучасних умовах рішення самої людини про те, до якої національності вона себе відносить, тобто більш прийнятним для себе вважають громадянське визначення української нації.

Найбільше тяжіють до громадянського визначення нації на Півночі - **65,2%** і Заході - **63,0%**; найменше – у Центрі **33,0%**. Найбільша кількість респондентів віддають перевагу етнічному визначенню нації у Центрі - **59,2%**, на Півдні - **48,0%** і на Донбасі **38,9%**.

Серед жителів прикордонних районів громадянське визначення нації значно переважає у районах, що межують з Росією **63,8%**, які мають вихід до Чорного та Азовського морів **61,4%** та у районах, які знаходяться на лінії розмежування АТО **58,7%**, складає половину виборів у жителів районів, що межують із Білоруссю - **53,2%** та жителів районів, що межують із Польщею - **50,0%**.

Етнічне походження батьків вважають найменш важливим у визначенні національності людини жителі районів, які знаходяться на лінії розмежування АТО - **24,3%**, натомість йому віддали перевагу **57,3%** жителів районів, що

межують з іншими країнами ЄС, 44,5% жителів районів, що межують з Польщею, 37,1% жителів районів, що межують з Білоруссю.

Розподіл відповідей на запитання "Наскільки важливою є спадщина зазначених періодів чи подій для розвитку української нації?" представлений в Таблиці 2.2.2. Кожну подію чи період респондент міг оцінити як "Зовсім не важлива", "Скоріше неважлива", "Наскільки важлива, настільки й ні", "Скоріше важлива", "Дуже важлива". В Таблиці представлені зведені індекси від 1 до 5, де 1 – "Зовсім не важлива", 5 – "Дуже важлива".

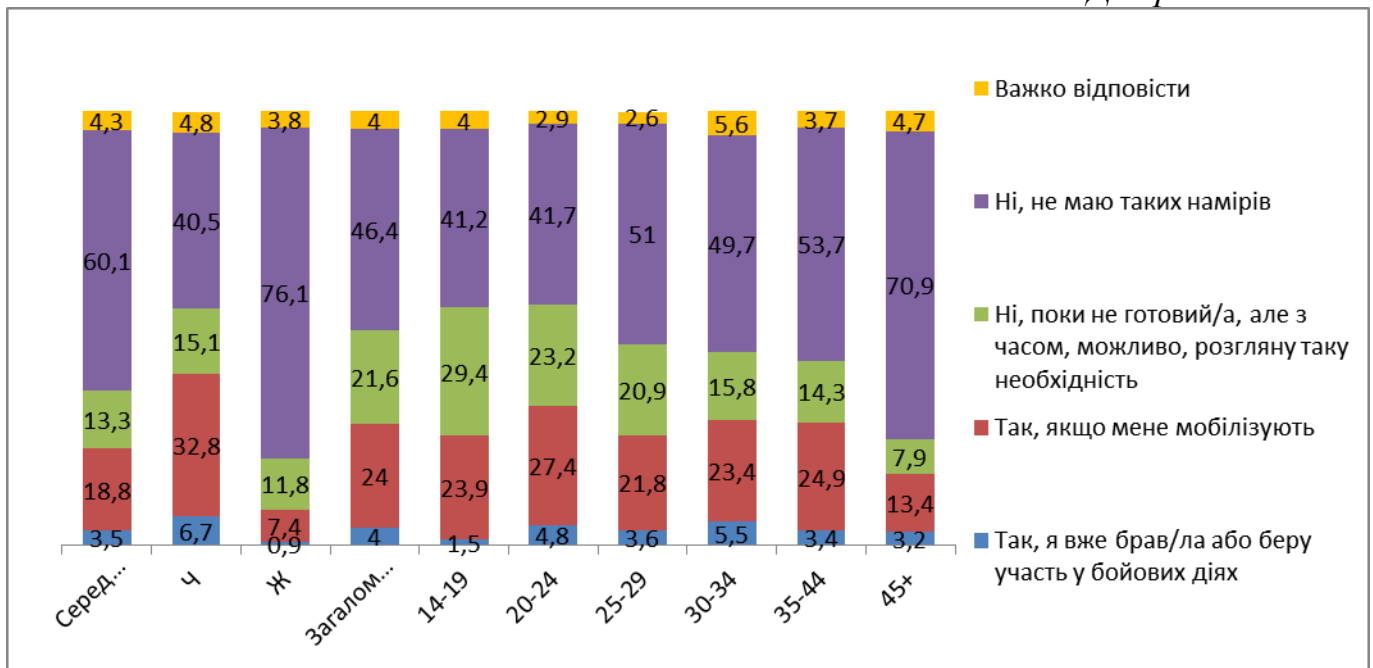
Історичні події та періоди, важливі для розвитку укр. нації	Серед усіх	Серед молоді 14-34 років	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Київська Русь IX-XII ст.	4,0	3,9	4,3	3,5	4,1	3,9	3,9	3,9
Хрещення Русі (988 р.)	4,0	4,0	4,2	3,4	4,1	4,0	3,8	4,2
Нац.-виз. війна під пров. Б.Хмельницького	3,8	3,8	3,9	3,7	3,9	3,8	3,9	3,6
Підписання Переяслав-ї угоди (1654 р.)	3,5	3,5	3,4	3,4	3,6	3,6	3,7	3,5
Жовтнева революція 1917 р.	3,0	3,0	2,5	2,6	3,1	3,3	3,6	3,4
Українська революція (1917-1921 рр.)	3,4	3,4	3,5	3,1	3,6	3,2	3,5	3,2
Національно-визвольний рух УПА	3,3	3,4	4,3	3,1	3,7	3,0	3,1	2,5
Антибільшовицькі селянські повстання 1920-1930 рр.	3,3	3,3	3,8	3,0	3,5	3,1	3,2	3,0
Друга світова війна (1939-1945 рр.)	3,7	3,7	3,6	3,4	3,6	3,9	4,1	3,8
Велика Вітчизняна війна (1941-1945 рр.)	3,8	3,9	3,5	3,7	3,6	4,2	4,2	4,1
Проголошення незалежності України (1991 р.)	4,4	4,4	4,7	4,4	4,4	4,2	4,4	4,0

Таблиця 2.2.2. Зведені дані індексів значущості історичних подій, явищ та періодів для розвитку української нації., вся Україна, регіональний розподіл

2.3. Воля.

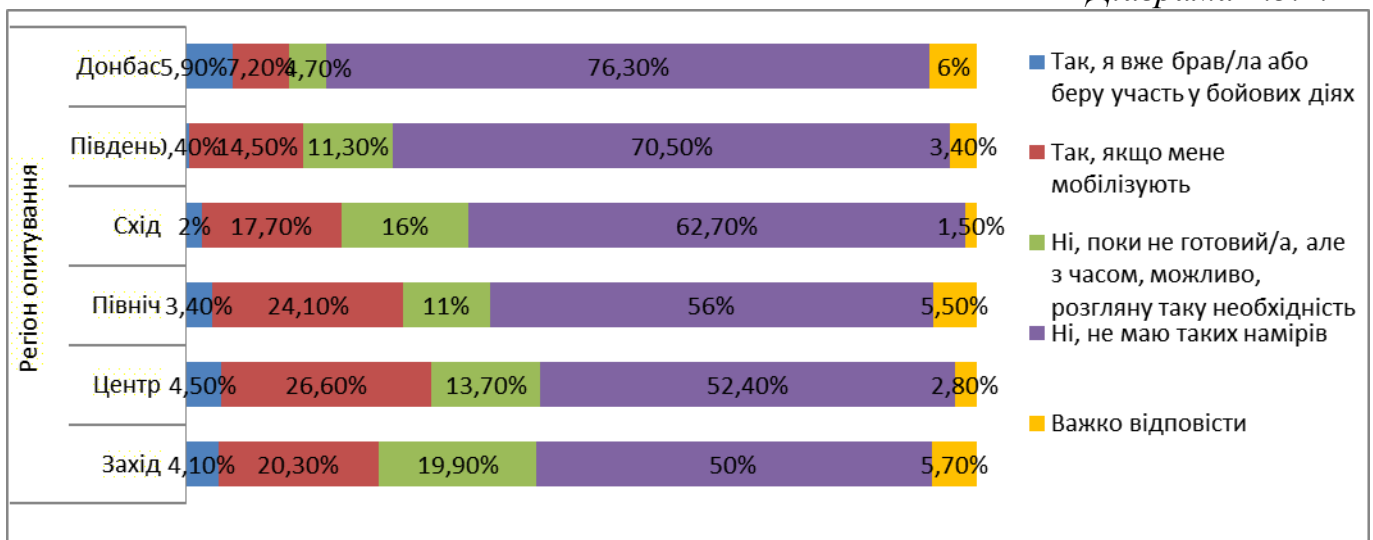
За результатами відповідей щодо готовності захищати Україну зі зброєю в руках – **24,0% молоді** готова захищати Україну у разі мобілізації та **4,0% молоді** вже бере участь у бойових діях на сході України; **46,4% молоді** не має намірів у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках та **21,6% молоді** поки що не готова, але з часом, можливо, розглянуть таку необхідність (Діаграма 2.3.1.).

Діаграма 2.3.1.

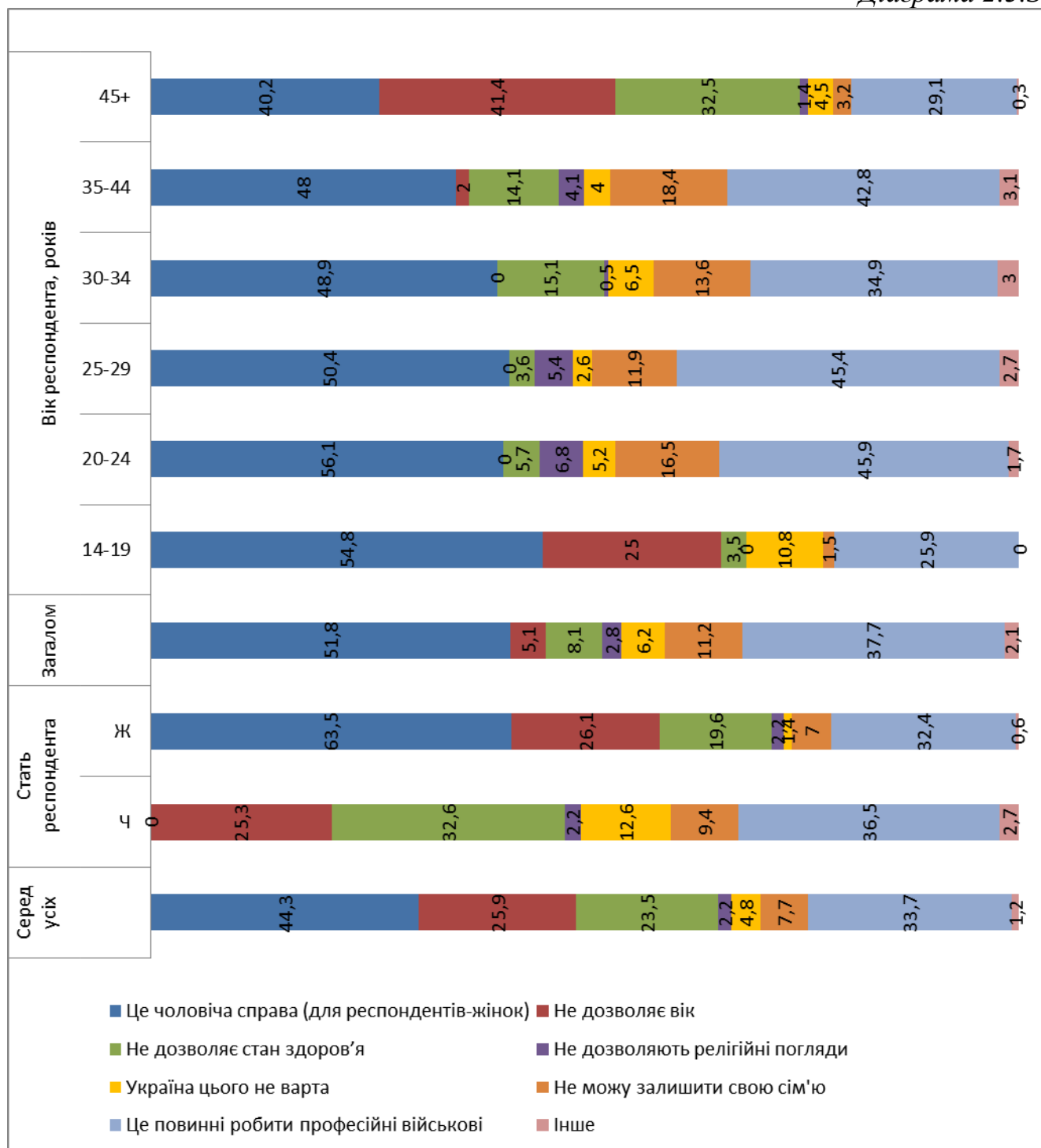
Діаграма 2.3.1. Розподіл відповідей на питання "Чи готові Ви у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках?" Вся Україна. статево-віковий розподіл, %

Діаграма 2.3.2.

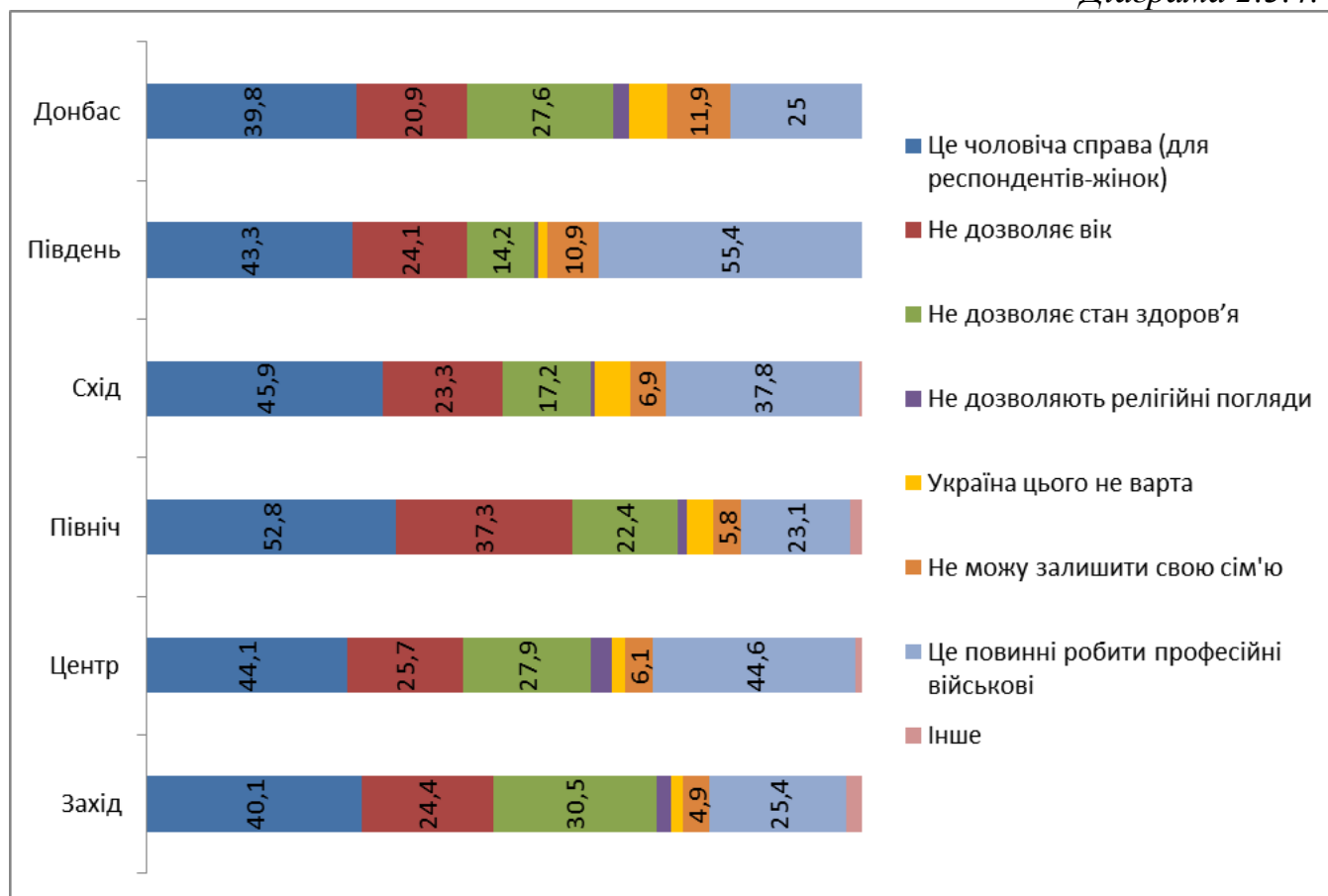
Діаграма 2.3.2. Розподіл відповідей на питання "Чи готові Ви у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках?" Вся Україна. регіональний розподіл, %

Діаграма 2.3.3.

Діаграма 2.3.3. Розподіл відповідей на питання "Скажіть, будь ласка, чому Ви не готові захищати Україну зі зброєю в руках?", сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент міг обрати більше одного варіанту. Чоловікам не пропонувався варіант "Це чоловіча справа", статево-віковий розподіл, %

Діаграма 2.3.4.

Діаграма 2.3.4. Розподіл відповідей на питання "Скажіть, будь ласка, чому Ви не готові захищати Україну зі зброєю в руках?", сума відповідей не дорівнює 100%, оскільки респондент міг обрати більше одного варіанту. Чоловікам не пропонувався варіант "Це чоловіча справа", регіональний розподіл, %

Серед громадян, що готові захищати Україну, **80,1% молоді** готові до захисту свого населеного пункту; **72,4%** – готові до захисту своєї області; **59,1%** – до захисту всієї території України; **47,3%** – готові звільняти окуповану територію; **32,7%** – готові відстоювати інтереси України поза її межами.

	Загалом серед молоді	14-19 років	20-24 років	25-29 років	30-34 років	35-44 років	45+ років
Захищати свій населений пункт	80,1	72,5	79,0	82,2	85,6	82,7	83,4
Захищати свою область	72,4	68,1	68,1	78,1	75,2	80,8	70,1
Звільняти окуповану територію	47,3	51,9	45,0	47,9	44,9	57,4	52,5
Захищати всю територію України	59,1	55,7	55,1	63,9	61,5	67,8	59,6
Відстоювати інтереси України поза її межами	32,7	31,1	29,2	35,6	34,6	26,6	32,0

Таблиця 2.3.1. Розподіл відповідей на питання "Чи готові Ви зі зброєю в руках...?", різні вікові групи, % Наведений % ствердних відповідей серед усіх респондентів, крім тих, хто не має намірів у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках

Чи готові Ви у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках?	Межують з краї- нами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білору- сією	Мають вихід до морів	Межу- ють з Росією
Так, я вже брав/ла або беру участь у бойових діях	6,5	5,0	0,7	2,0	1,5	2,7
Так, якщо мене мобілізують	20,8	28,0	5,3	30,1	17,9	20,8
Ні, поки не готовий/а, але з часом, можливо, розгляну таку необхідність	14,3	16,0	12,3	12,7	18,2	10,2
Ні, не маю таких намірів	57,0	45,0	73,3	50,2	56,5	64,2
Важко відповісти	1,3	6,0	8,3	5,0	6,0	2,0

Таблиця 2.3.2. Розподіл відповідей на питання "Чи готові Ви у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках?", прикордонні райони, %

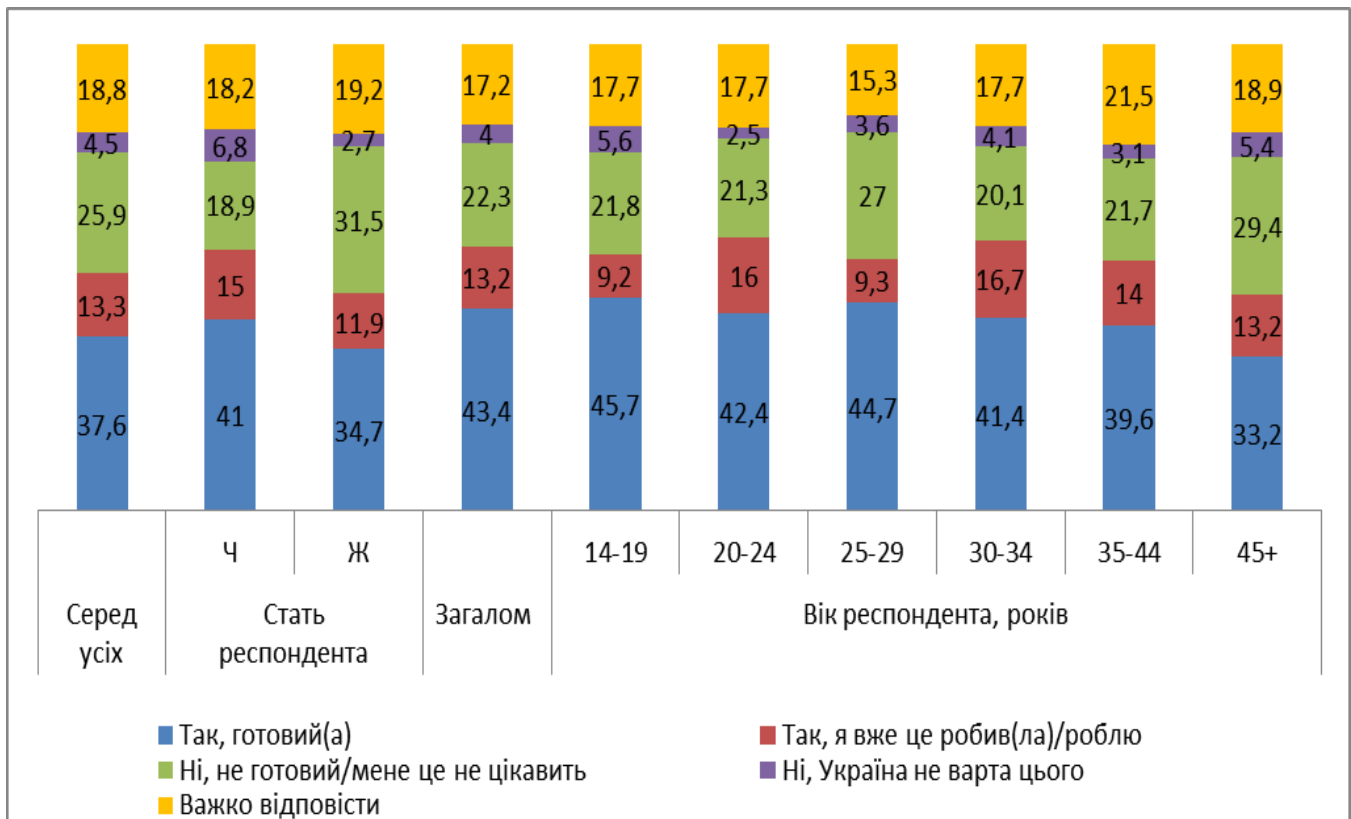
На питання "Що саме Ви робите для удосконалення свого фізичного стану, знань і навичок на випадок необхідності захищати країну?" (питання ставилося лише тим, хто позитивно відповів на запитання про готовність захищати) **32,6% молоді** займається фізичною культурою та спортом; **9,2% молоді** займається у спортивних секціях; **7,9% молоді** вивчає основи медичної справи; **6,5% молоді** читає відповідну літературу; **5,6%** намагається розібратися у військовій тематиці (різні засоби); **4,0% молоді** долучається до заходів, семінарів відповідної тематики; **2,8% молоді** є членами громадських організацій, діяльність яких спрямована на розвиток військових навичок; **23,7% молоді** нічого не роблять, але з часом, можливо, розглянуть таку необхідність; **31,1% молоді** нічого не роблять і не мають в цьому потреби (Таблиця 2.3.3.).

Види діяльності	Серед усіх	Ч	Ж	Мо- лодь (14-34)	Вік респондента, років					
					14-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45+
Є членом ГО, діяльність яких спрямована на розвиток військових навичок	1,2	1,8	0,8	2,8	4,4	4,9	0,6	1,7	0	0,8
Долучаюся до заходів, семінарів відповідної тематики	2,5	2,5	2,6	4,0	9,8	3,5	2,7	1,2	0	2,7
Займаюся фізичною культурою, спортом, веду здоровий спосіб життя	18,0	25,5	11,9	32,6	47,9	40,7	26,6	21,2	13,7	10,9
Займаюся у спеціальних спортивних секціях	4,3	6,1	2,7	9,2	17,4	10,3	8,3	3,6	1,6	2,3
Читаю відповідну літературу	6,5	9,1	4,5	6,5	6,3	9,4	4,5	6,1	6,7	6,6
Намагаюся розібратись у військовій тематиці (різні засоби)	5,1	8,9	2,1	5,6	5,1	7,5	6,0	4,7	5,9	4,5
Вивчаю основи медичної допомоги	5,4	5,6	5,3	7,9	14,1	6,1	6,1	5,9	4,0	4,6
Інше	1,1	2,2	0,2	0,6	0	0	1,9	0,4	0	1,8
Нічого, але з часом, можливо, розгляну таку необхідність	19,6	21,4	18,2	23,7	13,6	23,9	31,0	25,5	25,2	14,6
Нічого, не маю в цьому потреби	49,9	35,9	61,2	31,1	23,5	22,1	28,2	43,8	49,5	61,8

Таблиця 2.3.3 Розподіл відповідей на питання "Що саме Ви робите для удосконалення свого фізичного стану, знань і навичок на випадок необхідності захищати Україну?", вікові групи, %

Питання щодо готовності захищати незалежність та територіальну цілісність ненасильницькими методами, такими як волонтерство, благодійність тощо надає такий розподіл відповідей. **43,4% молоді** готові захищати незалежність і територіальну цілісність України ненасильницькими методами, та **13,2% молоді** вже це роблять; **22,3% молоді** не готові, їх це не цікавить; **4,0% молоді** відповіли «Ні, Україна не варта цього» (Діаграма 2.3.5.).

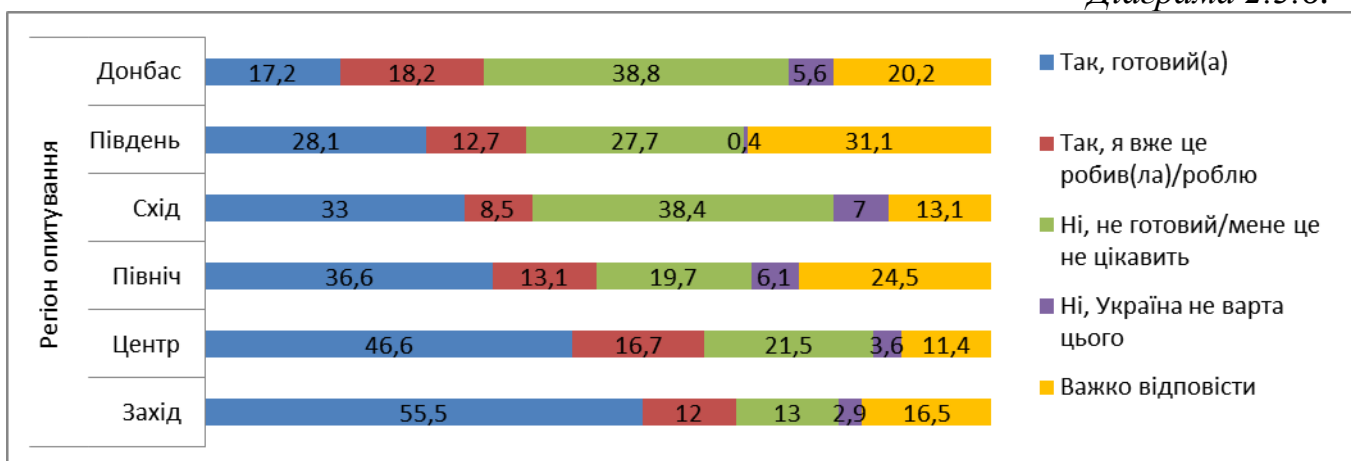
Діаграма 2.3.5.

Діаграма 2.3.5. Розподіл відповідей на питання "Чи готові ви захищати незалежність і територіальну цілісність України ненасильницькими методами, такими як волонтерство, благодійність тощо?", статево-віковий розподіл, %

Регіональний розподіл показує великі розбіжності (Діаграма 2.3.6.).

Діаграма 2.3.6.

Діаграма 2.3.6. Розподіл відповідей на питання "Чи готові ви захищати незалежність і територіальну цілісність України ненасильницькими методами, такими як волонтерство, благодійність тощо?", регіональний розподіл, %

В Таблицях 2.3.4. та 2.3.5. можна побачити, що чоловіки частіше, ніж жінки, декларують готовність до дій, молодь також декларує більшу активність у разі необхідності, а найбільше позитивних відповідей маємо серед групи 20-24 роки. Регіональний розподіл схожий на інші регіональні розподіли цього дослідження – найчастіше про готовність брати участь у ненасильницьких діях, спрямованих на захист країни, говорять мешканці Заходу, найменше – Донбасу.

	Серед усіх	Стать респондента		Загалом серед молоді	Вік респондента, років					
		Ч	Ж		14-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45+
Здавати гроші, закуповувати обладнання для потреб армії, поранених бійців										
Так	46,4	50,2	43,4	49,4	40,8	59,9	57,5	43,2	49,0	43,2
Ні	45,7	43,2	47,8	42,5	50,7	28,4	38,5	48,3	39,7	50,3
Бути донором крові										
Так	48,5	57,9	40,9	62,3	60,4	63,2	66,2	60,5	54,9	37,4
Ні	45,1	35,2	53,1	31,7	33,8	26,8	31,9	33,2	37,7	56,3
Брати участь у семінарах з долікарської допомоги										
Так	35,5	36,3	34,9	44,5	45,7	47,7	42,4	43,0	38,9	28,7
Ні	56,5	55,3	57,5	46,3	42,6	40,0	50,2	50,1	51,2	64,7
Допомагати речами, продуктами, медикаментами, витратити свій вільний час на благодійну діяльність										
Так	67,0	68,3	66,0	69,8	66,1	72,6	71,7	69,4	72,2	63,2
Ні	26,1	23,4	28,3	23,0	27,8	18,6	24,4	21,5	22,2	29,5
Брати участь у мітингах, акціях протесту										
Так	24,3	28,3	21,1	28,9	28,6	34,1	32,7	23,4	22,6	21,9
Ні	63,1	57,4	67,7	58,0	57,8	50,7	58,0	62,7	59,8	67,5

Таблиця 2.3.4. Розподіл відповідей на питання "Чи готові Ви у разі необхідності...?", вся Україна, статево-віковий розподіл, %

	Серед усіх	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Здавати гроші, закуповувати обладнання для потреб армії, поранених бійців							
Так	46,4	74,8	58,9	48,0	41,8	25,6	13,6
Ні	45,7	16,3	34,2	45,5	55,3	58,1	77,6
Бути донором крові							
Так	48,5	56,9	52,0	61,6	51,5	26,5	29,8
Ні	45,1	36,0	43,5	35,0	44,2	51,6	67,8
Брати участь у семінарах з долікарської допомоги							
Так	35,5	45,6	33,8	49,7	37,1	15,7	18,2
Ні	56,5	44,6	56,0	49,6	56,1	57,8	81,1
Допомагати речами, продуктами, медикаментами, витратити свій вільний час на благодійну діяльність							
Так	67,0	85,9	83,1	65,4	59,6	52,1	46,7
Ні	26,1	9,4	11,9	29,6	37,3	34,9	39,1
Брати участь у мітингах, акціях протесту							
Так	24,3	44,5	20,6	33,2	17,0	16,4	3,9
Ні	63,1	44,0	64,0	60,9	73,3	56,2	83,8

Таблиця 2.3.5. Розподіл відповідей на питання "Чи готові Ви у разі необхідності...?", вся Україна, регіональний розподіл, %

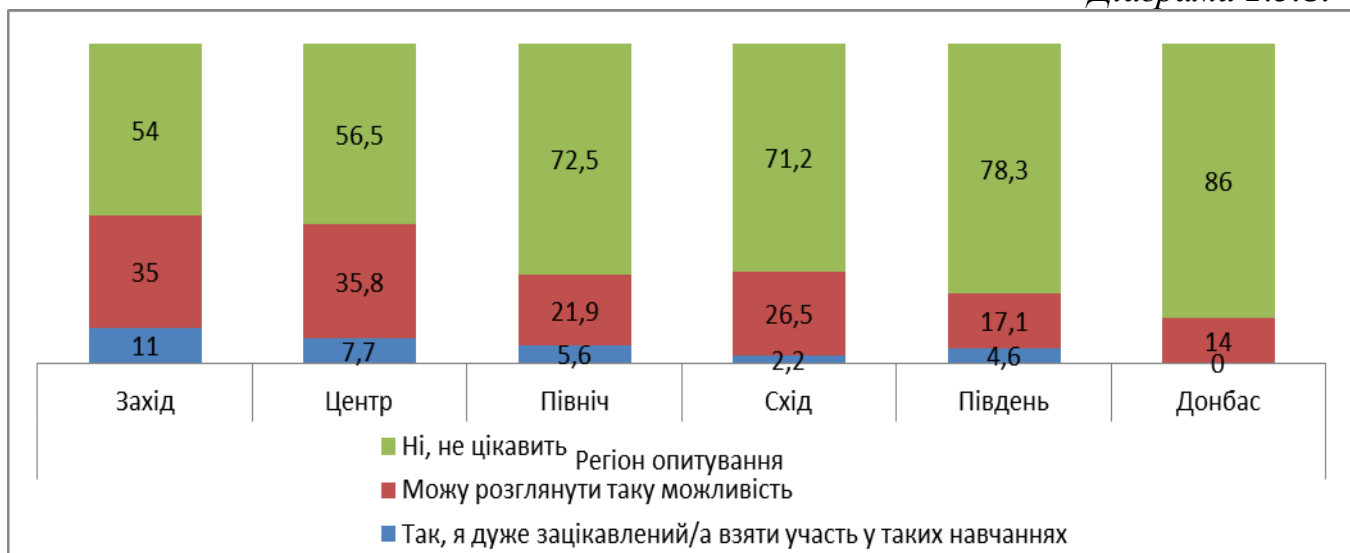
На питання "Чи зацікавило б Вас проходження безкоштовного короткого (від декількох днів до 2 тижнів) військового навчання за місцем проживання?" трохи більше половини молоді відповіли "Ні" (51,6%); 38,4% молоді, що можуть розглянути таку можливість і 10,0% молоді дали згоду щодо участі у таких навчаннях (Див. Діаграму 2.3.7. Регіональний розподіл – на Діаграмі 2.3.8)

Діаграма 2.3.7.

Діаграма 2.3.7. Розподіл відповідей на питання "Чи зацікавило б Вас проходження безкоштовного короткого (від декількох днів до 2 тижнів) військового навчання за місцем проживання?", віковий розподіл, %

Діаграма 2.3.8.

Діаграма 2.3.8. Розподіл відповідей на питання "Чи зацікавило б Вас проходження безкоштовного короткого (від декількох днів до 2 тижнів) військового навчання за місцем проживання?", регіональний розподіл, %

52,3% молоді цікавить тренування зі стрільби; 51,4% молоді – навчатися тактичної медицини; 43,6% молоді – навчатися виживанню на місцевості; 39,9%

молоді цікавить надання психологічної допомоги і **39,9%** молоді – вивчати різні види стрілецької зброї; **15,8%** цікавить інженерна та саперна підготовка; **12,2%** молоді – організація партизанського спротиву в тилу ворога на окупованій території України (цей показник вищий на Донбасі, але там всього зацікавлених дуже мало, тільки **14%** лише можуть розглянути таку можливість, впевнено зацікавлених – 0).

	Серед усіх	Загалом серед молоді
Навчання з тактичної медицини (базові знання та навички з першої допомоги)	55,2	51,4
Надання психологічної допомоги	37,4	39,9
Виживання на місцевості	39,4	43,6
Вивчення різних видів стрілецької зброї	33,5	39,9
Тренування зі стрільби	45,4	52,3
Інженерна та саперна підготовка	13,2	15,8
Організація партизанського спротиву в тилу ворога на окупованій території України	13,6	12,2

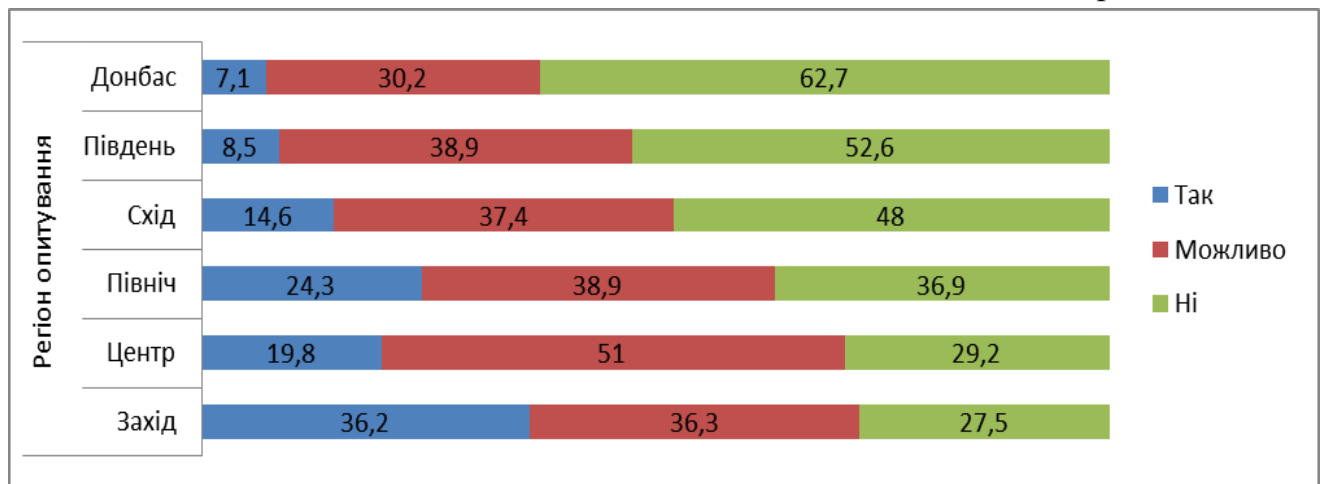
Таблиця 2.3.6. Розподіл відповідей на питання "Які навички ви хотіли б набути на такому навчанні?", вся Україна, %

Щодо бажаної частоти таких навчань **37,1%** молоді висловилися за проходження таких навчань один раз на рік; **20,2%** молоді – один раз на місяць; **14,9%** – один раз на квартал; **14,7%** – один раз на місяць; **13,1%** – один раз на рік чи два роки.

Результати опитування громадян щодо комплектування української армії (Збройні Сили України) показали, що майже **26,3%** висловилися за комплектування Збройних Сил України з укладання контракту і чоловіків і жінок; **24,3%** – комплектування за контрактом тільки чоловіків; **17,0%** – поєднання призову та комплектування за контрактом тільки чоловіків; **11,6%** – поєднання призову та комплектування за контрактом і чоловіків і жінок; **11,5%** – за рахунок призову на строкову та договірну службу тільки чоловіків; **3,7%** – за рахунок призову на строкову та договірну службу і чоловіків і жінок.

Результати опитування громадян щодо готовності виходу на акції протесту у разі порушення їхніх громадянських прав показали, що **45,6%** молоді кажуть, що, можливо, вони готові вийти на такі акції, **32,5%** – не готові, а **21,9%** – однозначно готові. Регіональний розподіл див. на Діаграми 2.3.9.

Діаграма 2.3.9.

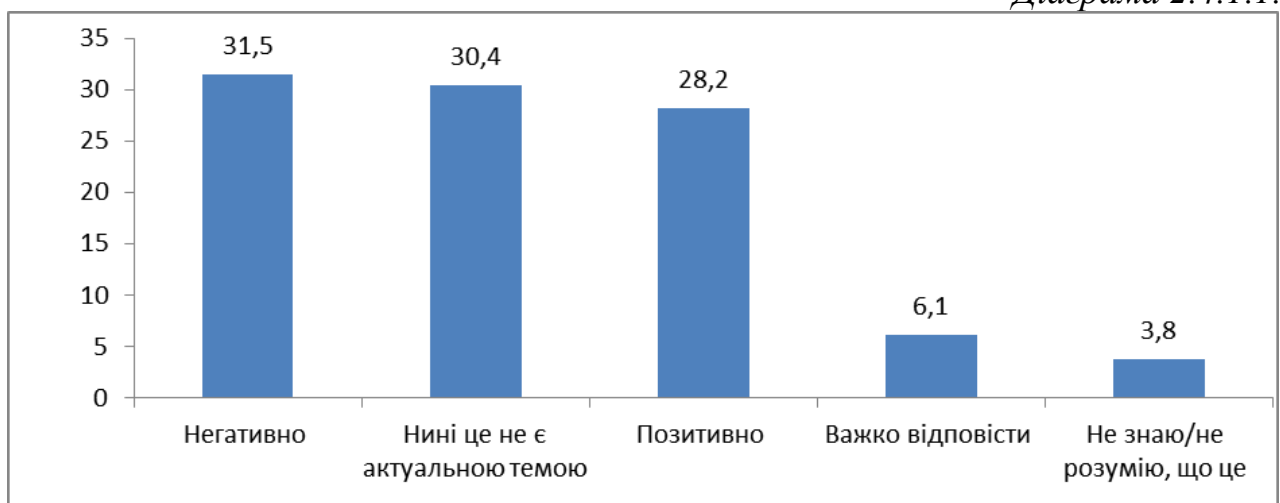

Діаграма 2.3.9. Розподіл відповідей на питання "Чи готові Ви виходити на акції протесту у разі порушення ваших громадянських прав?", вся Україна, регіональний розподіл, %

2.4. Гідність

Третина опитаних в даному дослідженні не вважає декомунізацію актуальною темою сьогодення, ще 28% продемонстрували позитивне ставлення до декомунізації, 31,5% – негативне, 6% ускладнилися надати свою оцінку, 4% відмітили, що не знають, що це таке (Діаграма 2.4.1.1).

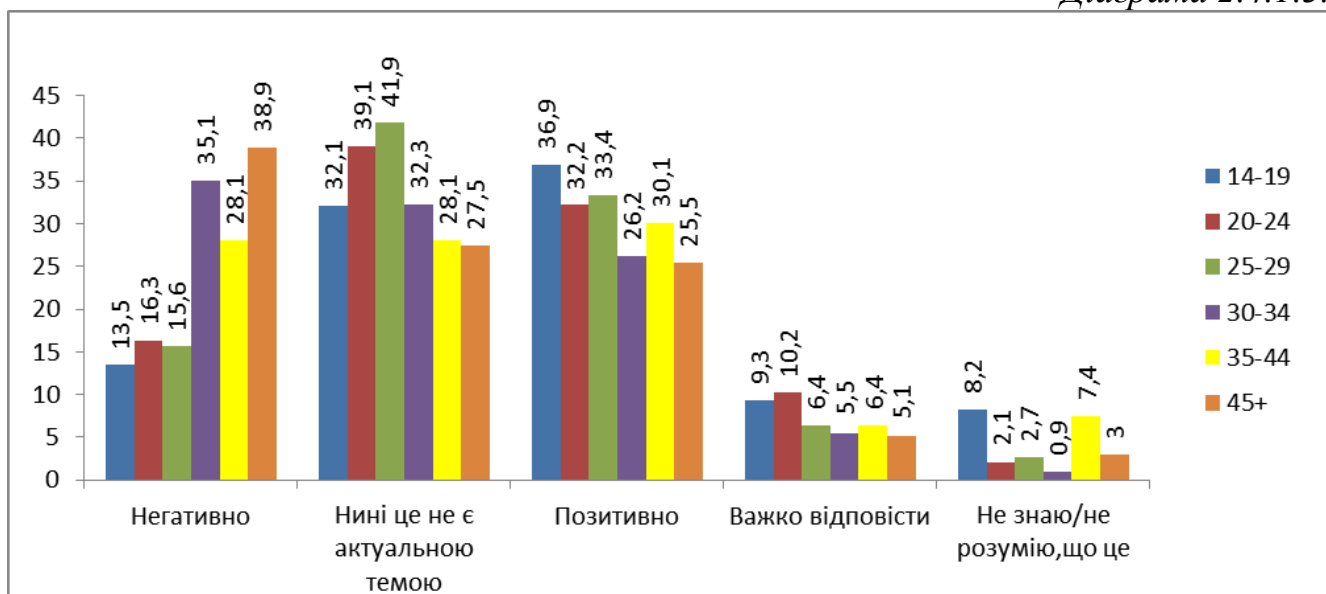
Діаграма 2.4.1.1.

Діаграма 2.4.1.1. Розподіл відповідей на питання "Як Ви ставитеся до декомунізації?", вся Україна, %

В залежності від віку (Діаграма 2.4.1.3.), дані опитування свідчать про такі тенденції: молодь в цілому більш позитивно, ніж негативно ставиться до явища декомунізації (37% молоді віком 14-19 років – позитивно, 13,5% – негативно), на відміну від населення старше 30 років, а надто – 45 років і старшого (25,5% - позитивно, 38,9% - негативно), причому розбіжності пар значень між цима двома групами значущі на рівні від 99% (відповіді «негативно») до 95% (всі інші варіанти). Починаючи з 30 років різко зростає негативне ставлення до декомунізації.

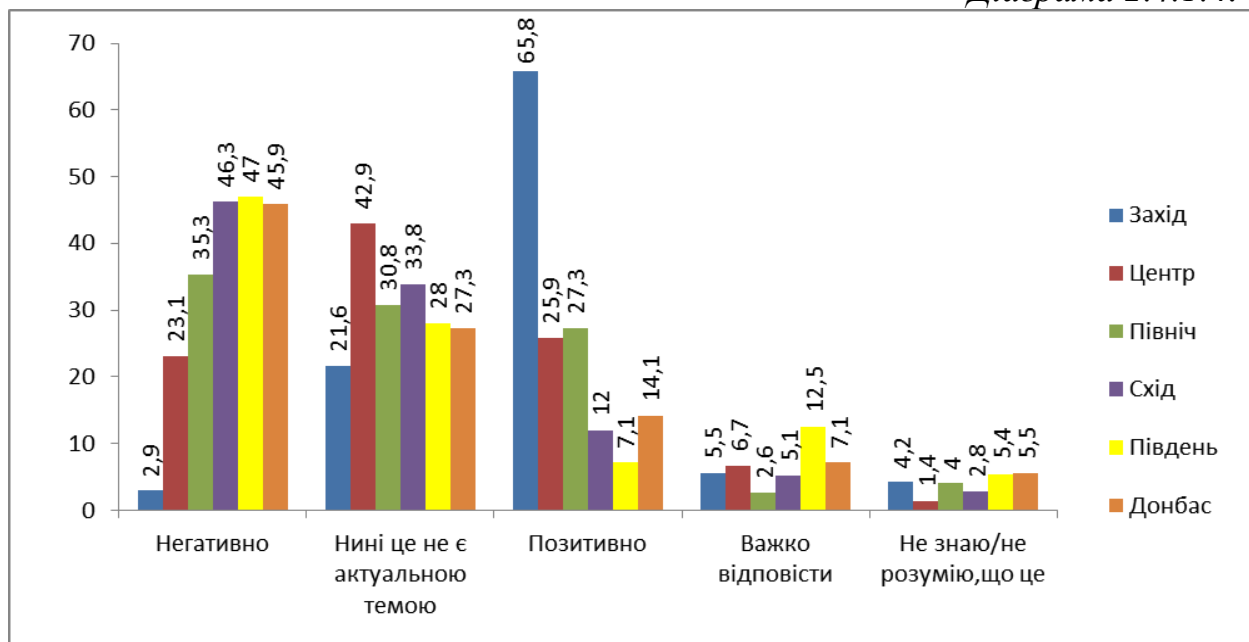
Діаграма 2.4.1.3.

Діаграма 2.4.1.3. Розподіл відповідей на питання "Як Ви ставитеся до декомунізації?", вся Україна, віковий розподіл, %

Серед представників різних регіонів своїм яскраво вираженим позитивним ставленням до декомунізації виділяються жителі західних областей **66%**, з великим відривом від них слідує Північ і Центр (**27%** і **26%** відповідно), Донбас і Схід (**14%** і **12%** відповідно), найменш позитивне ставлення на Півдні - **7%**. Між усіма 4 групами розбіжності статистично значущі на рівні 99%, відмінності між Півднем та Донбасом із Сходом разом взятими – на рівні 95%. (Див. Діаграму 2.4.1.4).

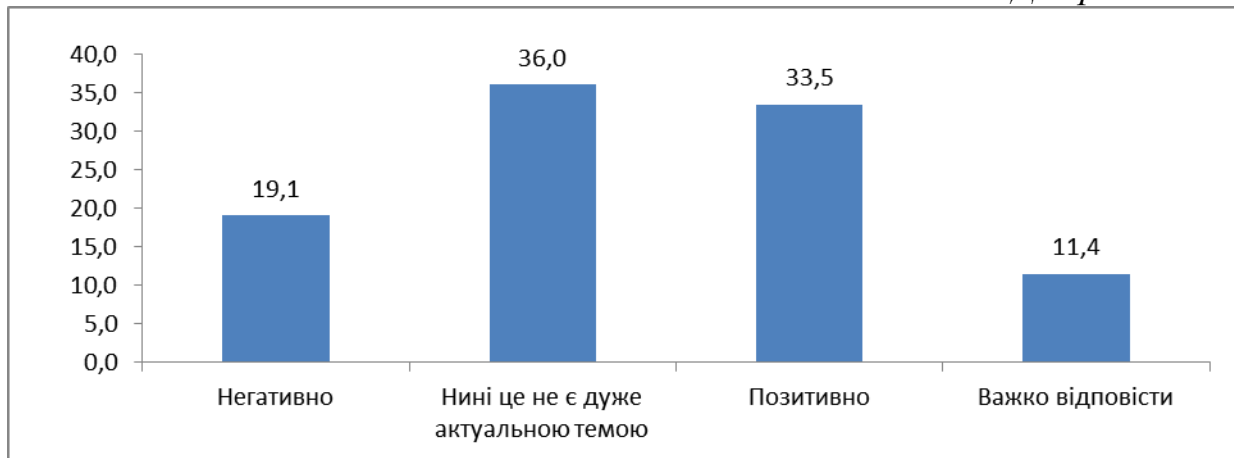
Діаграма 2.4.1.4.

Діаграма 2.4.1.4. Розподіл відповідей на питання "Як Ви ставитеся до декомунізації?", вся Україна, регіональний розподіл, %

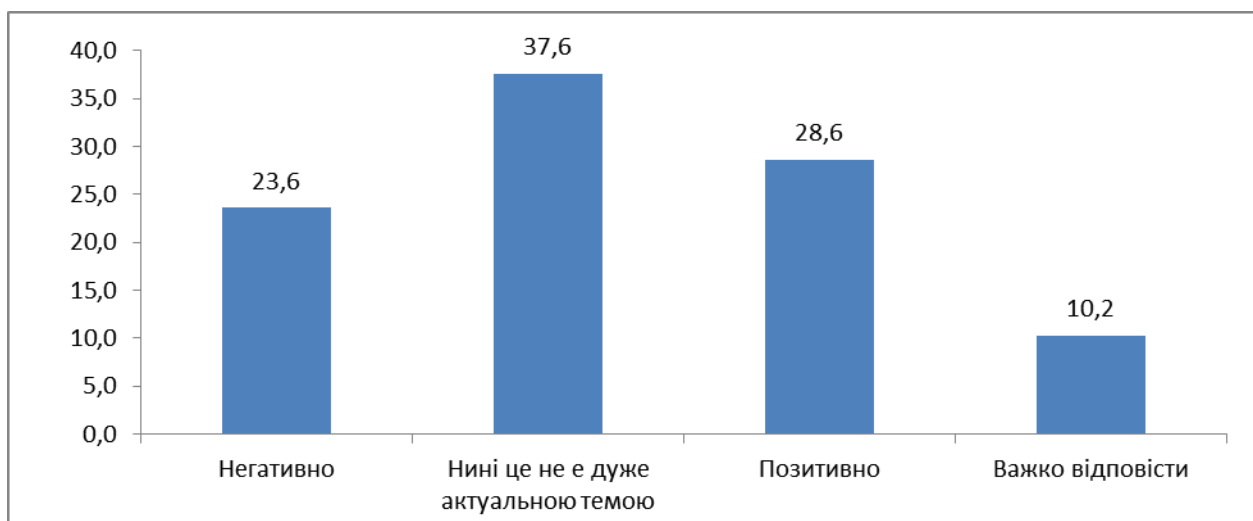
Підтримують впровадження кримінальної відповідальності за публічне заперечення Голодомору 1932–1933 років в Україні, як геноциду українського народу **33,5%**, за порушення законодавства про заборону використання та пропаганди комуністичного тоталітарного режиму та використання його символіки – **28,6%** опитаних (Діаграми 2.4.2.1. та 2.4.2.2.).

Діаграма 2.4.2.1.

Діаграма 2.4.2.1. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви ставитеся до впровадження кримінальної відповідальності за публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні, як геноциду українського народу?", вся Україна, %

Діаграма 2.4.2.2.

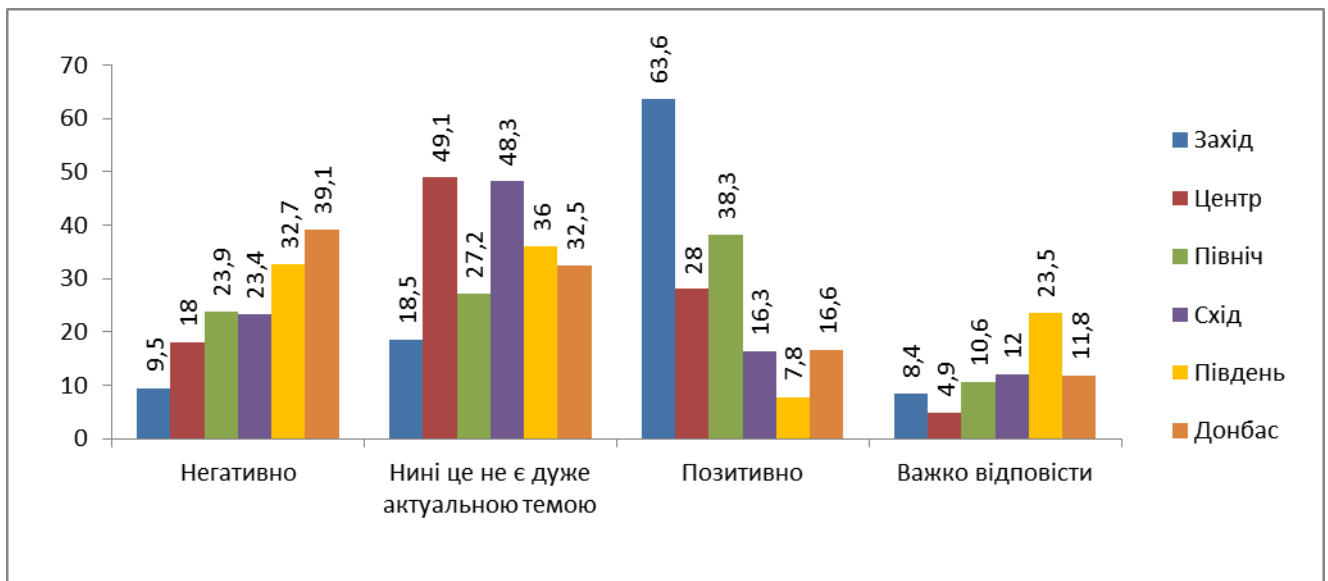

Діаграма 2.4.2.2. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви ставитеся до впровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про заборону використання та пропаганди комуністичного тоталітарного режиму та використання його символіки?", вся Україна, %

Серед представників різних регіонів найбільше підтримують ідею впровадження кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору жителі західних **64%** та північних **38%** областей, найменше – Донбас, Південь, Схід

(57%, 46%, та 28 % відповідно висловилися проти впровадження кримінальної відповідальності) (Діаграма 2.4.2.6.).

Діаграма 2.4.2.6.

Діаграма 2.4.2.6. Розподіл відповідей на запитання "Як Ви ставитеся до впровадження кримінальної відповідальності за публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні, як геноциду українського народу?", регіональний розподіл, %

Ставлення до впровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про заборону використання та пропаганди комуністичного тоталітарного режиму та використання його символіки, за розподілом по областях, трохи відрізняється: з великим відривом від інших, схвалюють таке впровадження жителі Заходу України **61%**, на Півночі його схвалюють **25%** респондентів, в Центрі **22%**, на Сході **15%**, в Донбасі **12%**, та на Півдні **6%**.

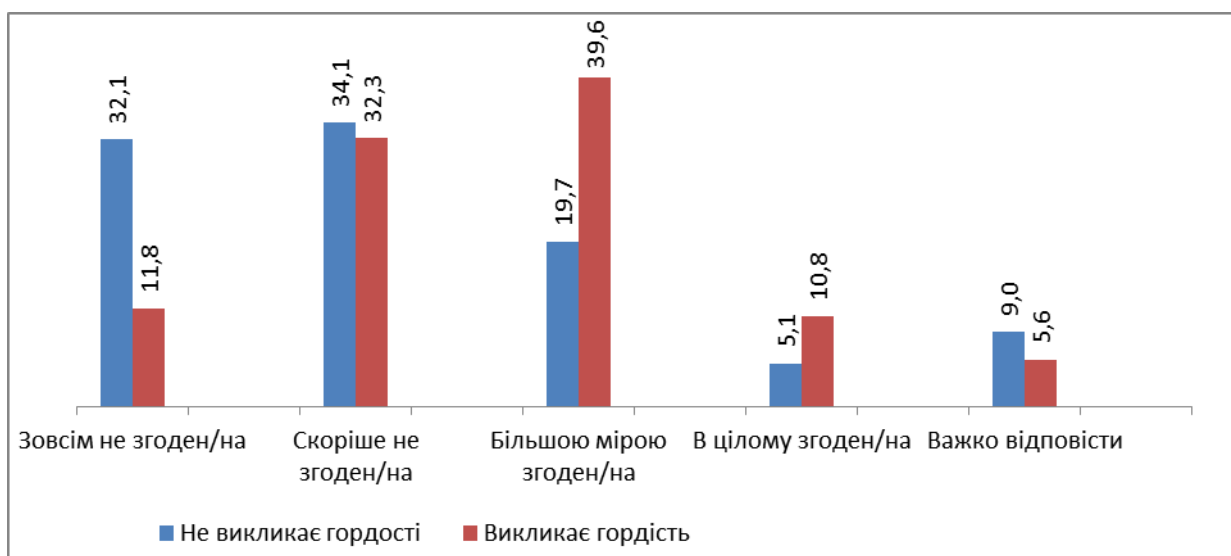
Для **37%** респондентів важливо жити в демократичній країні.

Так, в числі тих, хто погоджується, із тим, що в Україні рівень демократії зріс, найбільшу частку **47%** складають люди, що оцінюють події на сході як військову агресію Росії, яка намагається знищити Українську державність, в окремих регіонах України; а серед тих, хто не засвідчує зростання рівня демократії в Україні – респонденти, які сприймають події на сході як намагання українських та російських політиків посварити братні народи - **72%** та ті, що вважають події на сході громадянською війною, спричиненою антидержавним переворотом 2014 р. - **73%** або, що Україна стала територією боротьби інших держав за сфери впливу **73%**.

Серед тих, у кого Революція Гідності викликає почуття гордості, більшу частку складають респонденти, які засвідчили зростання демократії внаслідок

означеної події - **51%**, і навпаки, ті, що не відчувають гордість за Революцію Гідності, зростання демократії в Україні не відмічають - **66%**. Іншими словами, між почуттям гордості за Революцію Гідності та оцінкою демократичних змін, існує позитивна кореляція.

Діаграма 2.4.4.3.

Діаграма 2.4.4.3. Порівняння тих, в кого Революція Гідності (2013-2014 рр.) викликає почуття гордості, та тих, в кого не викликає, щодо відповідей на питання "Чи згодні з тим, що після зміни влади у 2014 р.в Україні збільшився рівень демократії?", %

РОЗДІЛ III. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Результати даного опитування засвідчують, що серед молоді 14-34 років за загальноукраїнською вибіркою **1,9%** є членами громадських організацій національно-патріотичного спрямування (Таблиця 3.1.1).

Іноді беруть участь у заходах				Знають, але не беруть участі				Не знають про ГО				Є членами ГО			
Вся Україна		Прикордонні райони		Вся Україна		Прикордонні райони		Вся Україна		Прикордонні райони		Вся Україна		Прикордонні райони	
Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34	Всі	14-34
1,8	4,0	1,9	3,7	29,3	34,9	23,3	24,9	61,3	54,4	68,7	66,7	1,1	1,9	1,6	2,6

Таблиця 3.1.1. Розподіл відповідей на питання "Чи знаєте Ви про існування та діяльність громадських організацій національно-патріотичного спрямування в Україні?", серед усіх по Україні та серед прикордонних територій, серед усіх та серед молоді віком 14-34 роки, %

Кількість респондентів-чоловіків, що є членами ГО, складає **1,7%** (прикордонні області – **2,8%**), жінок – **0,6%** (прикордонні області – **1,2%**). Найменшим членство молоді в громадських організаціях - на Півдні, найбільшим – на Заході **1,8%** з числа усіх респондентів та **4,0%** серед молоді беруть участь у діяльності організацій або відвідують заходи, які вони здійснюють. Загалом **61,3 %** респондентів і **54,4 %** серед молоді не знають про діяльність цих організацій, **29,3%** серед усіх респондентів і **34,9%** серед молоді знають про організації, але не беруть участь у їх заходах. Для **6,6 %** усіх респондентів і **4,8%** загалом серед молоді і для **0,9 %** молоді 14-34 років з прикордонних областей було важко відповісти на це запитання.

17,4% серед усіх респондентів і **16,5%** молоді знають ГО, що займаються національно-патріотичним вихованням молоді. Досить високий показник **82,6%** серед усіх респондентів і **77,1%** серед молоді не знають про такі громадські організації. Серед молоді, що мешкає у прикордонних районах він ще вищий – **92,6%** серед молоді, що мешкає в районах, що межують з Білорусією, **91,3%** – в районах, які мають вихід до Чорного та Азовського морів, **87%** – в районах на лінії розмежування АТО, **82,3%** – в районах, що межують з Росією.

За результатами дослідження було встановлено, що **61,2%** респондентів відчують відсутність інформації про такі організації, їхню діяльність і проекти, **22,8%** серед усіх респондентів і **27,7%** серед молоді зазначили про відсутність знайомих, які є членами громадських організацій і могли б поділитися досвідом. Разом з тим, **29,9%** серед усіх опитаних по Україні, **44,0%** молоді, що мешкає в районах, які мають вихід до Чорного та Азовського морів та **34,7%** молоді, що мешкає на лінії розмежування АТО, висловили недовіру до громадських організацій, що заважає долучитися до їхньої діяльності. **24,6%** серед усіх і **25,6%** респондентів серед молоді по Україні і (**46,8%** молоді що мешкає в районах, що межують з Росією, **34,1%**, що межують з Білорусією і **32,6%**, що мешкають в районах, які мають вихід до Чорного та Азовського морів) зазначили про відсутність у населеному пункті організації, що відповідає потребам та інтересам бажаючих.

93,6% серед усіх респондентів і **91,4%** серед молоді зазначають про відсутність серед членів сім'ї членів громадських організацій національно-патріотичного спрямування (у прикордонних областях ця частка складає для молоді 14-34 років **75%**, для респондентів старше 34 років **78,4%**).

Загалом більший показник **43,5%** серед усіх респондентів і **45,5 %** серед молоді засвідчує кількість членів громадських організацій національно-патріотичного спрямування серед друзів, знайомих (у прикордонних областях до

усіх респондентів – **51,1%**). Найбільший відсотковий показник – **52,1%** членів громадських організацій національно-патріотичного спрямування серед друзів, знайомих респондентів вказують молодь віком 25-29 років, **51,4%** серед найближчого оточення молоді віком 14-19 років. Найбільший показник **61,5%** на Донбасі, найменший – **10,9%** на Півдні (серед молоді 14-34 років прикордонних областей найбільший показник серед друзів, знайомих – **51,1%** серед молоді, що проживає у прикордонних областях з Білорусією). Кількість членів громадських організацій національно-патріотичного спрямування, з якими навчається або працює молодь, складає **31,4%** (у прикордонних областях **14,8%**).

Одне із завдань опитування стосувалося поінформованості про діяльність і ставлення респондентів до громадських організацій та установ, які відомі своїм досвідом та напрацюваннями у національно-патріотичному вихованні з дітьми та молоддю (питання №72). Зведені дані представлено у Таблиці 3.1.2.

№	Назва організації, установи	Знають про існування та діяльність ГО, установ		Не знають, але хотіли б знати		Не знають, і їм це не цікаво	
		Серед усіх	14-34	Серед усіх	14-34	Серед усіх	14-34
1	Молодіжні центри	14,2	20,6	34,4	40,0	51,4	39,5
2	НСОУ "ПЛАСТ"	22,7	26,7	22,6	26,7	54,7	46,6
3	ВМР "Національний альянс"	6,3	7,3	28,8	35,6	64,8	57,1
4	"Молодіжний Націоналістичний Конгрес" (МНК)	4,7	5,6	27,1	34,1	68,2	60,3
5	Обласні центри туризму та краєзнавства для дітей та молоді	17,4	20,1	35,6	42,7	47,1	37,2
6	Еколого-натуралістичні центри для дітей і молоді	11,8	14,2	37,5	46,3	50,6	39,6
7	Товариство сприяння обороні України (колишній ДОСААФ)	20,0	22,4	23,7	27,8	56,3	49,9
8	Шкільні гуртки "Сокіл" (Джура)	10,6	15,8	30,0	31,8	59,4	52,4
9	"Спілка Української молоді" (СУМ)	12,2	14,8	27,0	34,2	60,8	51,0

Таблиця 3.1.2. Розподіл відповідей на запитання "Чи знаєте Ви про існування та діяльність таких організацій та установ?", вся Україна, серед усіх та серед молоді віком 14-34 років, %

Розподіл відповідей на запитання "Чи хотіли б Ви бути членом громадської організації національно-патріотичного спрямування?". **79,7 %** серед усіх опитаних і **68,3%** серед молоді не хотіли б ("скоріше не хотіли, ніж так", і "зовсім не хотіли б" стати членами громадських організацій національно-патріотичного спрямування. (Серед прикордонних районів цей показник загалом складає **78%** і для молоді 14-34 років – **74,6%**). **1,5%** серед молоді дуже хотіли б, і **13,5 %** скоріше хотіли б ніж ні, стати членом громадської організації національно-патріотичного спрямування. Найбільший показник бажаючих стати членами громадських організацій національно-патріотичного спрямування **14%** – на Заході, найменший – **4,2%** на Сході і Півдні (Таблиця 3.2.1.)

	Серед усіх	Регіон опитування					
		Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Хотів/ла (дуже хотів/ла б + скоріше, хотів/ла б, ніж ні)	7,9	14,0	7,9	8,4	4,2	4,2	5,9
Не хотів/ла (скоріше, не хотів/ла б, ніж так + зовсім, не хотів/ла б)	79,7	66,3	84,1	86,4	83,9	73	85,8
Важко відповісти	12,4	19,8	8,0	5,3	11,9	22,8	8,4

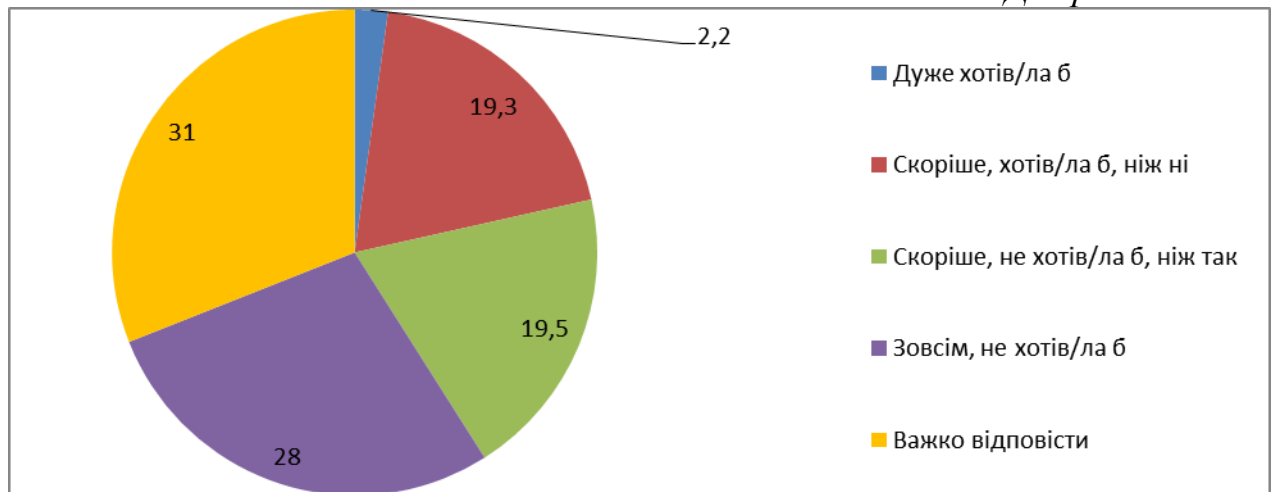
Таблиця 3.2.1. Розподіл відповідей на питання "Чи хотіли б Ви бути членом громадської організації національно-патріотичного спрямування?", вся Україна, регіональний розподіл, %

21,5% серед усіх респондентів і **19,3%** серед молоді хотіли б і скоріше хотіли б, ніж ні, щоб їх діти/онуки (або майбутні діти/онуки) були членами ГО національно-патріотичного спрямування. **47,5%** серед усіх і **44,8%** серед молоді скоріше не хотіли б і зовсім не хотіли б, щоб їх нащадки були членами громадських організацій національно-патріотичного спрямування. (Діаграма 3.2.1.). Регіональні відмінності представлені у Таблиці 3.2.2.

	Серед усіх	Регіон опитування					
		Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Хотів/ла (дуже хотів/ла б + скоріше, хотів/ла б, ніж ні)	21,5	45,3	16,5	19,1	18,7	6,9	10,1
Не хотів/ла (скоріше, не хотів/ла б, ніж так + зовсім, не хотів/ла б)	47,5	26,5	61,4	41,7	56,6	54,1	54,3
Важко відповісти	31,0	28,1	22,0	39,1	24,7	39,0	35,5

Таблиця 3.2.2. Розподіл відповідей на питання "Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти/онуки (або майбутні діти/онуки) були членами громадської організації національно-патріотичного спрямування?", вся Україна, регіональний розподіл, %

Діаграма 3.2.1

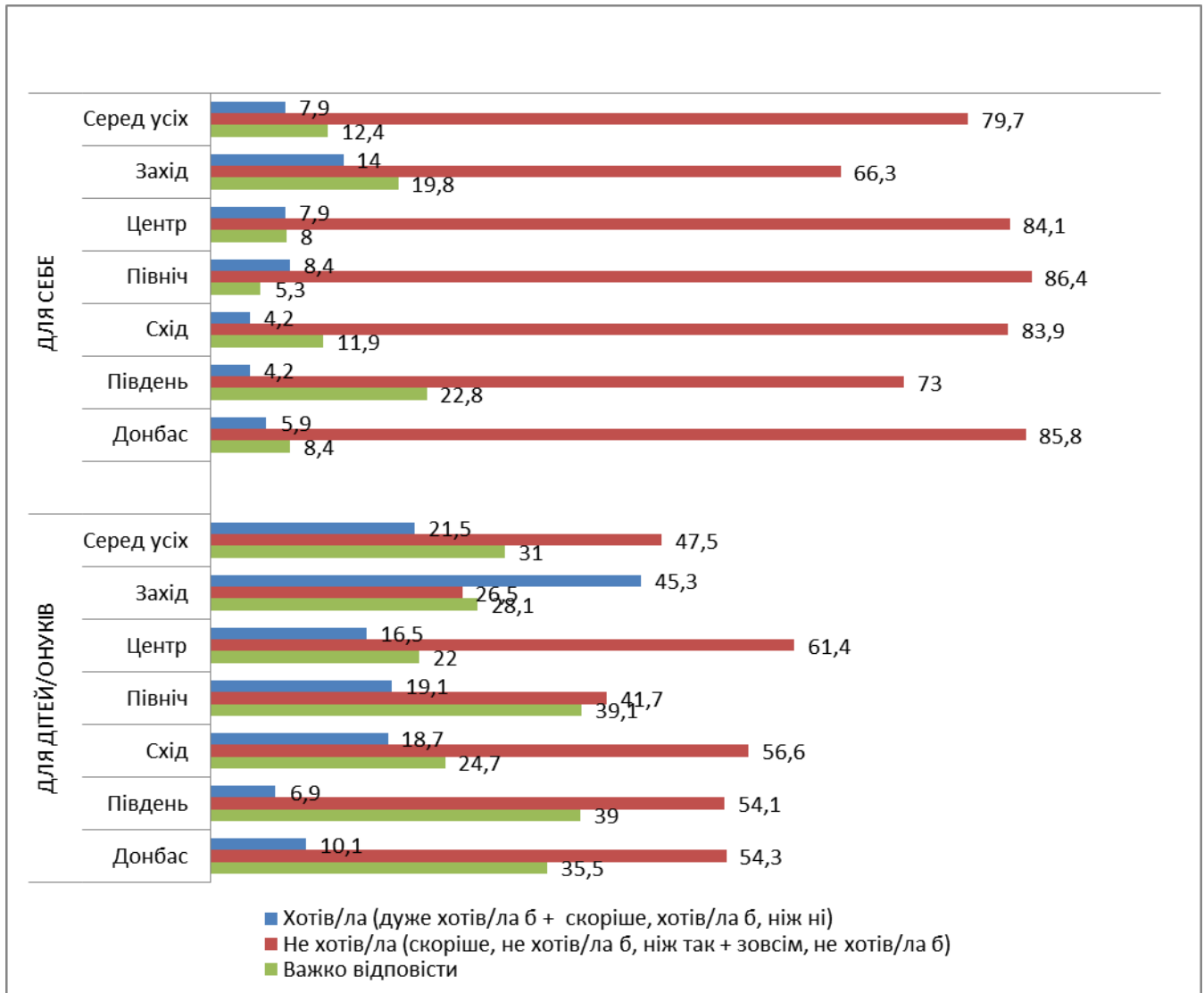
Діаграма 3.2.1. Розподіл відповідей на питання "Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти/онуки (або майбутні діти/онуки) були членами громадської організації національно-патріотичного спрямування?", вся Україна, %

По прикордонним територіям найбільші показники, які засвідчують небажання молоді (вони не хотіли б або зовсім не хотіли б) бачити своїх дітей/онуків членами громадських організацій національно-патріотичного спрямування – **60%** складає частка молоді, що мешкають в районах, які мають вихід до морів, **59,1%** – серед молоді, які мешкають в районах, що межують з іншими країнами ЄС, **50,5%** – в районах, що межують з Росією. Розподіл відповідей молоді 14-34 років, що мешкає на прикордонних територіях щодо бажання, щоб їхні нащадки були членами ГО, представлений у Таблиці 3.2.3.

	Межують з іншими країнами ЄС	Межують з Польщею	Райони на лінії АТО	Межують з Білорусією	Мають вихід до морів	Межують з Росією
Хотів/ла (дуже хотів/ла б + скоріше, хотів/ла б, ніж ні)	33,6	40,5	14,6	35,9	13,3	21,5
Не хотів/ла (скоріше, не хотів/ла б, ніж так + зовсім, не хотів/ла б)	59,1	20,3	41,7	26,2	60,0	50,5
Важко відповісти	7,3	39,2	43,8	37,9	26,7	28,0

Таблиця 3.2.3. Розподіл відповідей на питання "Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти/онуки (або майбутні діти/онуки) були членами громадської організації національно-патріотичного спрямування?", прикордонні райони, серед молоді 14-34 років, %

В усіх регіонах респонденти схильні більше пов'язувати діяльність ГО національно-патріотичного спрямування зі своїми нащадками, ніж самим брати участь у їхній діяльності – див. Діаграму 3.2.2.

Діаграма 3.2.2. Бажання бути членом ГО національно-патріотичного спрямування для себе та для нащадків, регіональний розподіл, %

Найбільший з-поміж усіх показник довіри отримали спеціалізовані центри національно-патріотичного виховання (**66,9%** серед усіх респондентів і **70,6%** серед молоді), серед молоді прикордонних районів середній показник склав **69,0%**; **51,7%** усіх респондентів і **54,7%** серед молоді зазначили, що розвиток національно-патріотичного виховання можна довірити громадським організаціям, серед молоді прикордонних районів найбільший показник довіри **76,7%** у молоді, що мешкає в районах, що межує з Білорусією. Водночас **26,7%** усіх опитаних по Україні заперечують, **21,6 %** було важко відповісти на це питання. Спеціалізовані центри національно-патріотичного виховання і громадські організації виявили найменший ступінь недовіри відповідно – **17,0%** і **26,7%**.

13,3 % серед усіх і **17,6 %** серед молоді брали участь у міських, районних чи обласних проектах (заходах) національно-патріотичного виховання. Частка молоді, що брала участь в заходах в прикордонних районах, є значно меншою.

Так, найменше – **3,2%** – в районах, які мають вихід до Чорного та Азовського морів, **4,3%** – в районах, що межують з Білорусією, **8,4%** – в районах, що межують з Росією. Натомість **86,7%** серед усіх респондентів, **82,4%** серед молоді в Україні і **91,2%** за середнім показником у прикордонних районах не брали участі у програмах і заходах національно-патріотичного спрямування.

Розподіл відповідей на запитання "*Причини неучасті у проектах (заходах) місцевої програми НПВ?*". Питання ставилося тим, хто не брав участь у заходах, тобто **86,7%** опитаних. Далі – частки відповідей серед тих респондентів, які відповідали на це питання. (Таблиця 3.2.4. та 3.2.5.) Отже, **36,1%** серед усіх респондентів і **42,8%** серед молоді не брали участі у заходах через те, не мали інформації щодо їх проведення. **18,1 %** усіх опитаних і **15,7%** молоді з різних областей України, і безпосередньо **29,2%** з прикордонних районів вважають, що у них немає таких заходів, а **41,6%** усіх опитаних і **38,8%** молоді не цікавить участь у таких заходах і проектах.

	Серед усіх	Серед молоді	14-19	20-24	25-29	30-34	35-44	45+
Не брав/ла, бо не чув/ла про такі проекти, заходи	36,1	42,8	42,5	48,3	47,2	36,9	38,3	31,2
Ні, бо у нас цього немає	18,1	15,7	22,2	12,2	13,9	14,9	17,5	20,0
Не брав/ла, бо воно мене не цікавить	41,6	38,8	31,7	37,3	34,7	46,9	36,6	45,1
Інше	1,9	1,4	0,5	1,4	2,6	1,3	4,2	1,3

Таблиця 3.2.4. Причини неучасті у проектах (заходах) місцевої програми НПВ. Вся Україна. Віковий розподіл, %

	Серед усіх	Захід	Центр	Північ	Схід	Південь	Донбас
Не брав/ла, бо не чув/ла про такі проекти, заходи	36,1	39,6	30,2	47,7	35,8	39,2	18,8
Ні, бо у нас цього немає	18,1	36,2	20,7	14,4	9,0	17,6	5,6
Не брав/ла, бо воно мене не цікавить	41,6	19,7	45,6	35,4	54,4	42,1	60,5
Інше	1,9	2,7	0,8	0,8	0,8	0	7,0

Таблиця 3.2.5. Причини неучасті у проектах (заходах) місцевої програми НПВ. Вся Україна. Регіональний розподіл, %

У процесі проведення дослідження та опитування важливо було проаналізувати очікування молоді від заходів національно-патріотичного виховання, зведені дані представлено у таблиці 3.3.1.

	Зміст очікування	Вся Україна		Усереднені дані серед прикордонних районів	
		Для усіх	Для молоді	Для усіх	Для молоді
1	Краєзнавчих та історичних проєктів	35,1	41,0	29,9	37,2
2	Відзначення державних і національних свят	32,1	35,0	32,9	33,1
3	Вшанування героїв боротьби за незалежність України	27,8	30,6	32,0	33,3
4	Національно-патріотичних екскурсій	24,7	31,6	18,2	25,0
5	Становлення навичок правової культури	24,3	31,5	23,2	27,6
6	Набуття навичок з долікарської допомоги та тактичної медицини	19,0	25,5	20,0	23,6
7	Формування національно-патріотичного світогляду	18,9	24,6	19,0	21,1
8	Залучення до волонтерської діяльності	14,4	21,5	17,4	21,6
9	Розвиток військово-спортивних клубів і організацій	13,4	21,2	14,0	21,6
10	Формування оборонної свідомості та сприяння обороні України	12,8	15,4	16,6	18,8
11	Військово-патріотична підготовка за стандартами НАТО	8,6	12,1	8,2	10,9
12	Тренінги для вихователів та волонтерів	7,8	11,8	8,9	10,0
13	Теренові військово-спортивні ігри і змагання	7,2	12,0	9,2	15,6
14	Сприяння розвитку скаутських (пластових) організацій	6,8	12,7	8,5	13,1

Таблиця 3.3.1. Розподіл відповідей на питання "Що Ви очікуєте від заходів національно-патріотичного виховання для себе?", серед усіх та серед молоді 14-34 років, %. Сума відповідей не дорівнює 100%, тому що респондент міг вибрати більше однієї відповіді.

РОЗДІЛ IV. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЕКСПЕРТІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

В рамках експертно-аналітичного дослідження щодо формування стандартів національно-патріотичного виховання та визначення індикаторів ефективності проведення заходів щодо національно-патріотичного виховання з 5 по 7 грудня 2017 р. було проведено серію фокусованих групових дискусій з експертами з національно-патріотичного виховання. Інтерв'ю були проведені в різних регіонах України (м. Чернігів, м. Одеса, м. Київ, м. Слов'янськ, м. Ужгород).

За результатами дослідження надана експертна думка щодо формування стандартів у сфері національно-патріотичного виховання, надано рекомендації щодо переліку індикаторів ефективності проведення заходів національно-патріотичного виховання.

Зокрема пропонується до вище зазначених індикаторів віднести:

- кількість підготовлених активістів, які готові сприяти подальшому розповсюдженню національно-патріотичного виховання;
- обізнаність молоді із заходами та змістом національно-патріотичного виховання;
- динаміка кількості залученої молоді до заходів національно-патріотичного виховання;
- процент залученої молоді до заходів національно-патріотичного виховання у населеному пункті;
- високий рівень задоволеності учасників проведеними заходами НПВ (за результатами опитування учасників);
- відповідність сценарного плану заходу ціннісним орієнтирам та індикаторам ефективності Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки.

Стосовно формування стандартів у вказаній сфері визначена експертна думка щодо розвитку саме національних (державницьких) цінностей, таких як самобутність, воля, соборність і гідність Українського народу.

Ствердження державотворчої позиції на комплексному впровадженні державних (національних) та світоглядних орієнтирів (ідеології) є найважливішим завданням при формуванні української громадянської ідентичності. Для оцінки стану сформованості української громадянської ідентичності та розвитку національних (державницьких) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність) доцільно проводити соціологічні дослідження, де вимірювати такі показники, як:

- спілкування українською мовою;

- повага до традицій та культурної національної спадщини, традиційних сімейних цінностей українського народу;
- ідентифікація себе в першу чергу як громадянина України;
- усвідомлення відповідальності за ситуацію в країні і підвищення рівня правосвідомості, розвиток громадянського суспільства;
- готовність захищати державну незалежність і територіальну цілісність України, в тому числі ненасильницькими методами;
- підвищення рівня історичної компетентності;
- повага до борців за Незалежність України;
- гордість за свою країну;
- подолання меншовартості та інших негативних комплексів, що стали наслідком впливу окупаційних та тоталітарних режимів, репресій і геноцидів, зокрема Голодомору;
- сприяння національній єдності;
- добросовісність як основи антикорупційної свідомості;
- відсутність намірів змінити громадянство, емігрувати

Загальнодержавна комплексна система національно-патріотичного виховання впровадження національних (державницьких) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність) є основою розвитку усвідомлення громадянського обов'язку та зміцнення якостей патріота України як світоглядного чинника, спрямованого на розвиток успішної країни та забезпечення власного благополуччя в ній.

ВИСНОВКИ

Розділ І. Громадянська ідентичність

51,2% респондентів зазначили, що не можуть уявити обставин, за яких би вони могли б погодитись змінити громадянство. Чим старша вікова категорія, тим більший відсоток тих, хто не погодиться змінити громадянство за жодних обставин (**15,8%** у віковій категорії 14-19 років проти **69,2%** у віковій категорії 45+). Мешканці центральної України загалом помітно частіше схильні до зміни громадянства за тих чи інших умов – **59%** з них висловлюють готовність до такого кроку;

61,1% опитаних висловили бажання, щоб їх діти жили в Україні. Бажання, щоб діти жили в Україні дещо частіше притаманне жінкам та респондентам старших вікових категорій;

змін на краще очікують **72,8%** опитаних, однак значна частина із них (**25%** серед усіх респондентів) вважають, що такі зміни будуть повільними та не дозволять Україні наздогнати розвинені країни;

найбільш контроверсійним у регіональному вимірі для визначення патріотизму залишається питання мови;

вік та стать самі по собі ніяк не корелюють з самооцінкою патріотизму та етнічною толерантністю, а спілкування українською мовою та готовність захищати Україну зі зброєю в руках – корелює;

основними суб'єктами впливу на формування думок в питаннях патріотизму для респондентів, з їхньої точки зору, є думки рідних, друзів та знайомих;

за оцінками респондентів стосовно каналів впливу на формування думок в питаннях патріотизму, бачимо, що молодь більше орієнтовна на заходи, проекти громадської активності, книги українських авторів і значно більше на інформацію з інтернету та соцмереж, тоді як респонденти старше 35 років – на більш традиційні ЗМІ;

чим більш оптимістичним є бачення майбутнього України, тим частіше респондент визнає російську агресію, а песимістичне бачення асоційовано із вибором варіанту "громадянська війна";

успіх антиукраїнської пропаганди є досить серйозним, адже як жорсткі ("громадянська війна"), так і м'які ("політики намагаються посварити братні народи" та "боротьба інших держав за сфери впливу") антидержавні тези підтримує разом **58,7%** населення.

Розділ II. Національні цінності

зафіксовано вищі показники самовизначення української національності серед підростаючого покоління (дітей та молоді), ніж серед людей віком від 35 років і старші, що дозволяє прогнозувати підвищення з роками рівня української ідентичності серед населення України;

із зниженням віку опитаних зростає частка респондентів, які ідентифікують себе як етнічні українці;

осередком збереження, дотримання і розвитку українських традицій є Захід і Центр України;

низький рівень сформованості цінності державної символіки і дій з її вшанування;

упевнена відсутність намірів емігрувати у переважаючої частини жителів Півдня і понад половини жителів Донбасу;

суттєвий приріст у сприйнятті українського націоналізму як ідеології перетворення на Заході та у Центрі;

зростання негативного сприйняття українського націоналізму як розкольніцької ідеології на Донбасі, Півдні та Сході;

на Донбасі близько третини мешканців віддають перевагу локальній ідентифікації, а кожен п'ятий – ідентифікує себе із Радянським Союзом;

захищати Україну зі зброєю в руках у разі мобілізації в 2017 році готова 24,0% молоді та 4,0% молоді вже бере участь у бойових діях на сході України. У

разі мобілізації, 32,8% молодих людей чоловічої статі готові захищати Україну зі зброєю в руках; 43,4% молоді готові захищати незалежність та територіальну цілісність держави ненасильницькими методами та 13,2% молоді вже це робить;

в питаннях ставлення до радянського минулого покоління молодь, а також чоловіки порівняно з жінками, жителі західних, північних та центральних областей більш позитивно сприймають декомунізацію, підтримують впровадження кримінальної відповідальності за заперечення Голодомору та пропаганду тоталітаризму;

більшість опитаних не погоджуються з тим, що після зміни влади у 2014р. в Україні збільшився рівень демократії, дотримання політичних і громадянських прав і свобод.

Розділ III – Громадські організації національно-патріотичного спрямування

обізнаність молоді із ГО, що здійснюють НПВ, є досить низькою, ступінь залученості є ще меншим, але це пов'язано не тільки з низьким рівнем бажання брати участь, а й з низькою розповсюдженістю таких організацій та заходів, особливо в маленьких населених пунктах;

водночас низьким є рівень поінформованості у суспільстві щодо діяльності громадських організацій національно-патріотичного спрямування, проведення заходів та залучення до участі в них дітей та молоді. Також низьким є рівень поінформованості про реалізацію обласних та міських заходів з національно-патріотичного виховання, відповідно потрібно щорічно здійснювати моніторинг та проводити соціологічні дослідження з метою підготовки рекомендацій щодо структури, змісту, форм та методів розробки місцевих програм національно-патріотичного виховання;

пріоритетом є такі заходи національно-патріотичного виховання, які спрямовані на: 1) реалізацію краєзнавчих та історичних проєктів, 2) відзначення державних і національних свят, 3) вшанування героїв боротьби за незалежність України, 4) становлення навичок правової культури, 5) проведення національно-патріотичних екскурсій, 6) набуття практичних навичок з долікарської допомоги та тактичної медицини, 7) формування національно-патріотичного світогляду, 8) залучення до волонтерської діяльності, 9) розвиток військово-спортивних клубів та організацій, 10) формування оборонної свідомості та сприяння обороні України.